

DET TEOLOGISKE
MENIGHETSAKULTET

Nattverdforvaltningen i Sør-Hålogaland bispedømme

- på sporet av en liturgisk strategi

Kyrre Kolvik

Veileder

Førsteamanuensis Jan Schumacher

*Masteroppgaven er gjennomført som ledd i utdanningen ved
Det teologiske Menighetsfakultet og er godkjent som del av denne utdanningen*

Det teologiske menighetsfakultet, 2012, høst

AVH8020: Masteravhandling (30 ECTS)]

Master i praktisk teologi

INNHOLD:

1	Kapittel I: PROBLEMSTILLING	4
1.1	Refleksen av glemte gløder	4
1.2	Reformarbeid – en kirkelig risikosport	5
1.3	Kilder	7
1.4	Avgrensning – nattverdutviklingen i nord	8
2	Kapittel II: KONTEKSTUELL ANALYSE	9
2.1	Den hellige alminnelige nattverd	9
2.2	Baby og badevann	10
2.3	Nattverdbordet som festbord	11
2.4	Intinksjon som utdelingsform	12
2.5	Nattverdstatistikken i Hålogaland	14
2.5.I	Altergangen rundt forrige århundreskifte	14
2.5.I.1	Meløy	14
2.5.I.2	Beiarn	15
2.5.I.3	Saltdal	15
2.5.II	Visitaseretninger	15
2.6	Nattverd i Sør-Hålogaland: Statistikk fra tiåret 1998-2007	17
2.6.I	Hovedgudstjenester søn- og helligdag	18
2.6.II	Nattverdgdustjenester som hovedgudstjeneste søn- og helligdag	20
2.6.III	Nattverddeltakernes antall	25
2.6.IV	Hvor stor del av menigheten deltar i nattverden?	27
2.6.V	Menigheter å legge merke til	29
3	Kapittel III: TEOLOGISK ANALYSE	31
3.1	Noen teologiske utviklingstrekk	31
3.2	Nattverdfallet	32
3.3	Kropp og sjel	34
3.4	Barnealtergang	35
3.5	Konfirmanter og nattverd	36
3.6	Nattverden i liturgireformen	37
3.7	Liturgisk nattverdteologi	41
4	Kapittel IV: ANSATSER TIL NY PRAKSIS	44
4.1	Sammenfattende funn	44
4.2	Tilbake til begynnelsen	45
5	Kapittel V: APPENDIKS: PRAKTISK-TEOLOGISK HJELPESTOFF FOR MENIGHETEN	48
5.1	UNDERVISNINGSTIME OM NATTVERDEN	48
A.	Bibelsk bakgrunn for nattverden	48
B.	Norsk kirkehistorie	48
C.	Avsperringsforkynnelse – nattverdfall	49

D.	Utviklingstrekk fra senere år	50
E.	Nattverdutviklingen i Sør-Hålogaland siste tiår:	50
F.	Hvor stor del av menigheten deltar i nattverden?	51
G.	Nattverden i gudstjenesten	51
H.	Økumenisk påvirkning	52
I.	Nattverden i gudstjenestereformen	52
J.	Hvordan reagerer vi på slike endringer?	52
6	LITTERATUR	53

EN TAKK til førsteamanuensis ved Menighetsfakultetet Jan Schumacher for velvillig og konstruktiv veiledning underveis i arbeidet. Det er alltid inspirerende å bli tatt med inn i drøftinger om teologien bak vår praksis i gudstjenestelivet.

Takk også til dr. theol. Bjørn Sandvik for hyggelige samtaler og gode tips om litteratur, og for inspirasjonen som lesingen av dine bøker gir.

"Jeg hadde blåst nytt liv i navnet på en flamme
for å definere refleksjonen av glemte gleder"
Umberto Eco

1 Kapittel I: PROBLEMSTILLING

1.1 Refleksjonen av glemte gleder

De siste årene har nattverdsakramentet i økende grad blitt fokusert i gudstjenestefeiringen vår. Noen vil kalle det en nattverdvekkelse. Det som for tretti år siden var en interesse og en oppvåkning hovedsakelig innenfor miljøer som ble definert som "høykirkelige" og marginale i forhold til hovedstrømningene i kirken, er i dag en gjengs oppfatning innenfor arbeidet med å utvikle gudstjenestelivet i Den norske kirke. I bestemmelsene for gudstjenester heter det i dag at «normalt skal det feires nattverd i hovedgudstjenesten», og nattverden hører med som en av hoveddelene av gudstjenesten.¹ Den samme utviklingen ser vi i de andre skandinaviske kirkene. Nye grupper av mennesker har kjent styrken det gir dem å delta i nattverden. Prester og andre kirkeansatte har blitt mer bevisst på betydningen av å ha nattverd ofte og at samlingen om måltidet hører med i sentrum av hovedgudstjenesten i menigheten. Den kristne menighet møtes også ved bordet når den samles på Herrens dag, ikke bare om Ordet.²

Vi er inne i ei reformtid rundt gudstjenesteordningen i Den norske kirke. Vi vet hva vi har, og har lenge kjent behovet for justeringer. Men vi vet ikke hva endringene vil gjøre med den norske folkekirkeligheten. Med visjoner, arbeidsinnsats og drøftinger er det lagt mye energi i å finne fram til gode endringer. En av målsettingene vi gjerne har, vi som til daglig står med ansvar rundt gudstjenestearbeidet, er at flere skal være med til nattverd, at dette hellige måltid i gudstjenestens ramme skal få en plass i troslivet til alle. Gamle, gjenstridige terskler, som har stengt veien til nattverden for mange, og som ikke har latt seg slipe ned gjennom årene, må om mulig rives opp og gattes til, så flere kan se at nattverdbordet er et gavebord, like åpent som evangeliet selv.

I 2005 hadde jeg et heltids prosjekt for Sør-Hålogaland bispedømmeråd det meste av året for å drive "100 000-kilometerservice" for gudstjenestearbeidere i bispedømmet. Da hadde vi i løpet av året seminarer i alle prostiene for å analysere, inspirere og vitalisere vårt eget arbeid med gudstjenestene. Det var allerede klart at den kommende gudstjenestereformen ville ha *involvering*, *stedegengjøring* og *fleksibilitet* som bærende verdier i en ny måte å tenke om gudstjenestearbeid på. Dette åpnet også for å tenke gjennom nattverdforvaltningen, og ta oppfordringen om justeringer i tilrettelegging og ordning på alvor. Noen var for lengst begynt å prøve ut andre utdelingsformer, særlig utdeling med intinksjon. Til da hadde denne utdelingsformen vært tenkt mest som alternativ ved de særlig store alterganger, gjerne i forbindelse med kristelige stevner og lignende, men ikke som vanlig ordning i menigheten.

Forandringer og forsøk gjorde at vi snart kjente at dette rørte ved indre strenger. Noe fint og verdifullt måtte ikke forringes ved fikse endringer. Men samtidig må en spørre hva betingelsen er for opplevelsen av verdi i denne sammenhengen. Handler dette om praktisk liturgisk tilrettelegging, kanskje også med endret teologisk vektlegging, eller handler det mer om reaksjoner som henger sammen med ens eget religiøse følelsesliv, at vi må ha det på den kjente måten for at det skal *føles* riktig? Noen ønsker slett ikke forandringer, men kjenner stabilitet som nødvendig for trygghet og ro. Andre kan kjenne det motsatt, at forandringen skaper en ny og forbedret opplevelse, fordi vi ved å løftes ut av vanen også bevisstgjøres på innholdet.

I prosjektarbeidet i 2005 ble det samlet inn mange statistikk tall for bispedømmet. Vi så at analyseringen av kirkestatistikken var et lite påaktet felt i Sør-Hålogaland, sannsynligvis i flere bispedømmer. Det kan være krevende å gå grundig inn i statistikk. Men statistikkene kunne også gi oss nyttig informasjon til gjennomtenkning og drøfting med de lokale gudstjenestearbeidere, i

¹ Gudstjenesteboken, alminnelige bestemmelser C 59

² Den amerikanske liturgiker Frank C Senn bruker begrepene *renewal* og *retrieval* om den utviklingen som har skjedd i den vestlige kirkeverden i vår tid. *Four Liturgical Movements – Liturgy 19:4* (2004)

særlig grad med prostene i deres rolle som regionale ledere av prestedtjenesten.

I den foreliggende oppgaven, knyttet til mastergradsstudiet innenfor praktisk teologi ved Det teologiske menighetsfakultetet, ønsker jeg å se nærmere på utviklingen av nattverdforvaltningen i Sør-Hålogaland bispedømme på bakgrunn av statistiske tall fra 10-årsperioden 1998-2007. Dette var en periode der mange endret utdelingsform og prøvde ut intinksjon i vanlige gudstjenester. Det er vel neppe noe spesifikt som gir grunn til å tenke at disse 10 årene i særlig grad peker seg ut, og tidsrammen kunne vært utvidet videre. Men for enkelhets skyld avgrensner vi oss til disse ti årene og ser hva vi kan finne der. Jeg ønsker å lete etter en dokumenterbar sammenheng mellom utdelingsform på nattverden og deltakelsen ved den. Som metode vil jeg støtte meg på Swinton og Mowats «Practical Theology and Qualitative Research», med å analysere praksis ut fra kontekstuell og teologisk analyse, og så se om dette kan lede til ny og revidert praksis.

Nattverdbordet er følelsesmessig stengt for mange som vi gjerne hadde ønsket å se der. Noen av dem trenger nytt liv i en gammel trosflamme for å finne igjen glemte gleder, og få øye på nok av refleksen fra nattverdbordets glede til selv å bli med dit.

Om oppgaven kan gi ideer til konstruktive måter å arbeide med menighetsstatistikk på, så ville også det være en god refleks av dette arbeidet.

1.2 Reformarbeid – en kirkelig risikosport

Gustav Jensen stod sentralt i arbeidet med gudstjenestereformene som begynte i 1867 og ble slutført med gudstjenesteordningen av 1920³. I sin avhandling «Om gudstjenestelivet» fra 1887 drøfter Gustav Jensen hvordan han i liturgireformene vil være historisk forankret, men uten å binde seg til en bestemt epoke. «Historien skal overvinnes ved hjelp av historien», sier han, og vil la historien gi et perspektiv som kan hjelpe liturgien til å være den motkultur som tiden trenger. Jensen foregriper her noe av det Frank Senn tar opp gjennom sine begreper *restauration*, *renewal* og *retrieval*. Jensen gjør det samme hundre år tidligere, når han vektlegger at gudstjenesten har frelseshistorien som sin «ordnende Gruntanke», men at dens vesen er å gi et nåtidig uttrykk for det personlige liv i Gud.⁴ Samtidig skal det i liturgien ligge en bevissthet om fortiden: Frelshistorien ligger under teologien, og tekster og formuleringer må avspeile dette. Forvandlingen skjer i møtet mellom den enkeltes fromhet og sakramentet med sin historiske forankring. Prekenen skal vekke denne trang til forening med Gud, og denne trangten blir tilfredsstilt i nattverden. Orddelen og nattverden hører derfor sammen i Jensens liturgiforståelse.

Vi står midt oppe i neste store liturgirevisjon akkurat nå. Forslag til ny høymesseliturgi er prøvd ut i menighetene i 2008-10. Prosessen ble sparket i gang av Ungdommens kirkemøte i 2002, som krevde modernisering av liturgiene, med større mulighet til samarbeid mellom flere aktører og rom til å sette sine egne farger på gudstjenesten. Det skulle ikke lenger bare være prest og kantor, i beste fall med medhjelpere til tekstlesning og nattverdutdeling, som stod for gudstjenesteforberedelsen og gjennomføringen. Dette er et ansvar som hviler på menigheten i fellesskap, og både menighetsråd og andre medlemmer i menigheten skal trekkes tettere inn i gudstjenestearbeidet.

Denne gangen vil vi unngå at revisjonene skal føre med seg en fremmedgjøring for grupper i menigheten som vi ønsker å holde innenfor gudstjenestens rammer, slik det skjedde rundt forrige århundreskifte. Vår reform har i stedet hatt *involvering* og *stedegengjøring* som grunnideer, og det er ment å motvirke en slik fremmedgjøring. Ved de manges deltakelse i forberedelse og gjennomføring skal også tanken om det allmenne presteskap fastholdes. Vi er ikke lenger i ei tid der embetsbæreren står på avstand fra menigheten med autoritet og fagkunnskap. I dag ønsker vi i stedet en utvikling som gir rom for de mange stemmer, under kvalifisert veiledning og oppmuntring fra menighetens ansatte.

³ Sandvik drøfter dette arbeidets innvirkning på nattverdfallet og konstaterer at "ethvert liturgiskifte er et hasardiøst tiltak" Sandvik, *ibid*:131

⁴ Afhandlinger s 92

Bjørn Sandvik peker på at nattverdfallet ble vurdert som smertelig da det skjedde for hundre år siden. Mange så det likevel som nødvendig. Det ville neppe mange av oss tenkt i dag. Man tenkte også annerledes om menneskets religiøse utvikling den gangen enn vi gjør i dag. Gisle Johnson stod, som toneangivende teolog og prestelærer i siste del av 1800-tallet, for en *tredeling* av menneskene i deres tilnærming til Gud, inspirert av datidens antropologiske orientering: Én gruppe bestod av de *ubotferdige*, åpenbare syndere. Disse stod langt fra troen. En annen gruppe var de *omvendte*, som hadde en klar syndserkjennelse, og som stod på trygg grunn og var frelst. En tredje gruppe kaller han *mellomgruppen*, som hadde et visst mål av tro og gjerne deltok i gudstjenesten, men de gjorde det mer av vane enn ut fra omvendelse og syndserkjennelse. Derfor mente Johnson og mange med han at disse gjorde rett når de holdt seg borte fra nattverden inntil syndserkjennelsen ble sann og dyptgripende i dem.

Denne "mellomgruppen" ønsker vi å vinne tilbake til nattverdbordet i dag. Pontoppidan regnet dem til de omvante som var underveis "på omvendelsens vei", en mer inkluderende tilnærming enn flere av 1800-tallets forkynnere hadde. I dag vil mange prester kjenne seg nærmere Pontoppidan og Hauge i deres syn på menigheten, enn det Johnson og hans generasjon prester var. Mange av disse var under påvirkning av Kierkegaards individtenkning med betoningen av "Hiiin Enkelte", individet og den enkeltes personlige forhold til Gud. Ekklesiologien ble uklar ved denne tenkningen, og menigheten ble lite viktig i den enkeltes vei til tro. Det handlet mindre om fellesskapet i menigheten, kirken ble ikke noen bærende ramme for tros livet, det viktige var det personlige forholdet mellom Gud og hver enkelt.

Under denne forkynnelsen ble mange borte fra nattverdbordet. Men de fortsatte gjerne å komme til gudstjeneste. I dag møter vi denne kategorien kristne i menighetsråd og på kirkebenk, i komiteer og på menighetskontorer. Men de "våger seg ikke fram" til nattverd. Kanskje er det arven fra "avsperringsforkynnelsen" som sitter i, 3-4 generasjoner etter. Eller det kan være en gammel vane som er vond å vende. Vi vet at å trå over denne terskelen og ta imot nattverden kan være et stort og viktig personlig skritt, som det ikke tas lett på. I vårt arbeid med gudstjenestene ønsker vi å lede kirkegjengeren til å være med inn også i denne viktige handlingen i fellesskapet av troende. For det handler vel ikke alltid om mengde eller tyngde på troen, det kan like gjerne være sjenansen for naboen som er terskelen som må overvinnnes. Når nattverd ikke lenger er de manges alminnelige kristelige handling, blir deltakelsen lett en handling der hver enkelt skiller seg ut og presenterer seg som *annerledes*, med kompliserte psykologiske mekanismer som følge⁵.

Vi vil derfor spørre etter hvilken strategi menighetene velger for å oppnå at nattverdbordet blir mer åpent og kommer i bred bruk i menigheten. Stemmer det at intinksjon, som de senere år har blitt mer og mer vanlig praksis mange steder, åpner for større deltakelse, slik Kirkerådet argumenterer i reformmaterialet? Kan bruken av intinksjon fra de senere årene spores i form av økt antall til nattverd, at flere deltar fordi handlingen utføres på en ny, annerledes og enklere måte? Ved intinksjon og utdeling fra kirkegolvet bygger vi i alle fall fysisk ned den terskelen som skapte et oppe-nede⁶, vi understreker nærheten uten å være påtrengende, prest og menighet møtes bokstavelig talt på halvveien.

Påvirket av liturgisk teologi har vi de senere år i sterkere grad blitt bevisst på at *bordet* hører med i *ordo*, at nattverdmåltidet er en selvfølgelig del av gudstjenesten. Denne tenkningen har røtter tilbake til oldkirken. Gustav Jensen er svært bevisst på gudstjenestens ordo, eller *ordning*, som han enda kaller det. For ham er det ikke ønskelig å fjerne nattverden som vanlig eller obligatorisk del av høymessen, ved å gi etter for argumentasjonen om at prekenen var høydepunkt nok og at nattverden på toppen av det hele gjorde gudstjenesten uryddig og for lang. Tvert imot argumenterer han for at

⁵ Erik Blomstrøm viser i en studie om "Nattverdvegring - studiepermisjon 1998", med 13 intervjuer av "nattverdvegrere", at mange menn kvier seg for å gjøre seg synlig i menigheten ved å delta i nattverden, mens mange kvinner kjenner på egen uverdighet.

⁶ Martin Modeus bruker betegnelsen "strukturfeil" når han drøfter hvilke deler av det liturgiske forløp som kommuniserer dårlig i vår tid. Han nevner avstanden og høydeforskjellen mellom prest og menighet i kirken som slike strukturfeil ved gudstjenesten.

alt i høymessen leder fram mot nattverden og kulminerer i den. Nattverden hører derfor alltid med som avsluttende klimaks i gudstjenesten.

Kanskje har den viktigste talsmann for denne argumentasjonen de senere år vært den amerikanske liturgikeren Gordon Lathrop⁷. Vi ønsker, med denne tenkningen som bakteppe, å se i hvilken grad menighetene i Sør-Hålogaland har latt seg påvirke til hyppig nattverdbruk, og om høy nattverdfrekvens i menigheten i så fall viser seg i økt deltakelse i den. Med andre ord: Brukes nattverden av flere når den tilbys ofte?

Vi vil se på om endringene i nattverdforvaltningen de senere år har analyserbare årsaker, særlig om årsaken ligger i en bevisst strategi for menighetsbygging⁸. Her vil vi også undersøke i hvilken grad prost og biskop gir føringer for prestenes nattverdforvaltning, eller om dette punktet i gudstjenesten overlates til de lokale organer i menigheten⁹.

1.3 Kilder

I Statistisk sentralbyrås Kirke database finner vi nøkkeltall fra menighetene. Herfra henter vi ut følgende tall:

- antall gudstjenester som hovedgudstjeneste søn- og helligdag
- antall fremmøtte på disse
- antall nattverd gudstjenester som hovedgudstjeneste søn- og helligdag
- antall nattverddeltakere ved nattverden

Ut fra kirkestatistikken for tiåret fra 1998 til 2007 vil vi se på utviklingen av antallet *nattverd gudstjenester* som hovedgudstjeneste søn- og helligdag, og vi vil studere oppslutningen om disse. Vi vil sammenligne tallene for nattverddeltakelse og tallene for gudstjenestedeltakelse og se om det ligger merkbare endringer her i tiårsperioden vi studerer. Kan vi i så fall påvise at svingningene henger sammen med utdelingsform, kneling ved alterringen eller intinksjon? Eller skyldes endringer andre forhold som vi kan avsløre?

Her støter vi på en statistisk vanskelighet: Oppgave over utdelingsform finnes ikke. Vi må derfor spørre i de enkelte menigheter hvilken holdning og praksis man har. Sør-Hålogaland har 94 menigheter. Det blir for omfattende å undersøke alle menighetene. Men prostene som ledere av prestetjenesten har godt kjennskap til sine prostier. Vi vil derfor intervju de åtte prostene i bispedømmet om deres holdninger til nattverdforvaltning. Er hyppighet, utdelingsform og nattverdforkynnelse, noe de tar opp med sine prester og er opptatt av i sin strategi for prestetjenesten i menighetene? Dernest drøfter vi med noen av sokneprestene de funn vi gjør gjennom statistikken for deres menigheter. Gjennom intervjuene utdypes de statistiske funnene og vi får frem meninger og holdninger, og vi får tak i refleksjonen som ligger bak nattverdforvaltningen i menigheten. For at ikke statistikken bare skal bli overfladisk sjonglering med tallene, ønsker vi å komme til tanker og refleksjoner som kan ligge bak de resultatene vi ser.

Hvis vår virksomhet hadde vært et forretningsforetak, ville vi studert markedsandeler og vektlagt endringer med tanke på profittens konjunkturer og utbyttet i firmaet. Hos oss er ikke verdiene målbare i penger og gull, men det er like fullt verdier. Tallene kan gi oss tilbakemelding på hvordan vi arbeider og om vi lykkes i vårt arbeid, og danne grunnlag for gjennomtenkning av menighetens strategi.

⁷ I boka «Holy Things» fra 1993 understrekes denne sammenhengen sterkt i argumentasjonen av gudstjenesten som symbol og nattverden som gjenstand og handling.

⁸ Begrepet "menighetsbygging" forstås her som arbeidet med å knytte mennesker i menigheten til Kristus gjennom det kirkelige arbeid i soknet, i tråd med menighetsrådets formål om å "vekke og nære det kristelige liv i soknet" (Kirke loven §9)

⁹ Tjenesteordning for proster, § 1 "Prosten leder prestetjenesten i prostiet..." og §5 "Prosten skal se til at prestene i prostiet forvalter Ord og sakrament slik at kristen tro og kristent liv fremmes i menighetene..."

Jeg lar, som et praktisk-teologisk vedheng, dette arbeidet munne ut i et undervisningsopplegg for menighetsskole eller lignende, samt et samtaleopplegg om gudstjenestearbeidet til bruk i menighetsrådet.¹⁰ Begge deler er ment som en praktisk videreføring av tematikken, slik at arbeidet her kan komme til bredere nytte. Bevisstheten om nattverdens plass og betydning trenger stadig å styrkes i større grupper i menighetene, det hører med til prestedtjenestens sentrale oppgaver og til prestens ansvar som åndelig leder. Kanskje kan disse oppleggene på slutten av oppgaven være anvendelige og gi stimulans til gode samtaler om viktige tema i menighetens liv.

1.4 Avgrensning – nattverdutviklingen i nord

I denne oppgaven konsentrerer vi oss om forholdene i nord. Bjørn Sandvik påviser i boka ”Det store nattverdfallet” hvordan nattverddeltakelsen sank dramatisk i løpet av perioden 1870-1910. Han undersøker utviklingen i Sør-Norge og beklager at det ikke også er plass til å ta for seg resten av landet. Undersøkelsen han gjør tjener derfor som bakteppe for vår analyse av nattverdsituasjonen i Sør-Hålogaland, men den gir selv få holdepunkter for konklusjoner om forholdene i nord. Vi vil se etter spor av samme utvikling i nattverddeltakelsen i vårt bispedømme som Sandvik påpeker i sør, for å ha dette med når dagens situasjon skal vurderes.

Vi avgrenser altså arbeidet til utviklingen i Sør-Hålogaland bispedømme i perioden 1998-2007. Her kan vi gjøre materialet lite nok til å gå inn på prostinivå og spore forskjeller i nattverdbruk: Hvor ofte er det nattverd i gudstjenesten, hvor stor del av menigheten deltar i gudstjenesten, og hvor stor del mottar nattverden? To vesentlige endringer har skjedd i senere år, med betydning også for denne tiårsperioden: Nattverden ble åpnet for barn¹¹, og det er åpnet for intinksjon i kontinuerlig utdeling. Hvordan avspeiler dette seg i statistikkene?

I deler av Nord-Norge har den læstadianske bevegelsen vært med å sette preg på gudstjenestelivet. Tradisjonelt har disse miljøene vært sterke både sosiologisk og teologisk, med liten toleranse for innbyrdes forskjeller. Læstadianere har tradisjonelt vært kritiske men lojale til kirke og prest og til prestenes skikkethet til å forvalte sakramentet. I likhet med den haugianske vekkelsen i sør fikk den læstadianske bevegelsen i nord et preg av indre alvor, ledet av sterke lekmenn. I læstadiansk pregede menigheter holdes fortsatt det allmenne skriftemålet i hevd som normal forberedelse til nattverden, slik normalordningen var for hele kirken for 100 år siden. Dette trekket er mer synlig i Nord-Hålogaland enn i Sør-Hålogaland, som bare har et fåtall menigheter, de fleste av disse i Lofoten og Ofoten, som har egne læstadianske forsamlinger. Blant læstadiansk pregede menigheter i Nord-Troms og Finnmark har et gjenkjennbart trekk vært generell motstand mot forandringer på det kirkelige område, og derfor lite sans for liturgiske revisjoner. Denne holdningen merker vi mindre til i Sør-Hålogaland. Endringer ”sørfra” har ofte med rette vært sett på som storsamfunnets behov for ensretting av kulturen, som også førte til fornorskningssivereren overfor samene, med mange ulykkelige følger for den samiske kultur og selvforståelse. De læstadianske samfunnenes behov for å bevare sin liturgi uforandret har derfor også måttet sees i lys av samenes behov for å styrke sin selvforståelse og holde på sin identitet.

Vi ønsker å se etter en vei til et åpnere nattverdbord og lete etter en kirkelig strategi som er opptatt av å bygge ned de unødige hindringene mot nattverddeltakelse. Hvis disse hinderne er av sosial karakter, må vi forsøke å gjøre noe med de sosiale mekanismene. Er de av åndelig karakter, må gjerne forkynnelsen justeres. Og er de av praktisk karakter, må vi justere det praktiske.

¹⁰ Et gammelt kirkeord sier at ”*contemplata aliis tradere*”, det man har studert skal gis videre til andre, da først er det av betydning.

¹¹ Kirkemøtevedtak 1993, etter skrittvis utvikling fra Bispemøteuttalelse i 1981.

"Paa den nevnte ø boede der 120 sjæle, og til paaske gikk 72 til alters som troende og ydmyge kristne."
Pietro Querini

2 Kapittel II: KONTEKSTUELL ANALYSE

2.1 Den hellige alminnelige nattverd

I Den norske kirke (DnK) er vi opptatt av det åpne og folkekirkelige preg på gudstjenestene. Det gir oss en kontaktflate og en bredde som vi ikke vil miste. Særlig tydelig er dette når det forrettes gravferder og dåp i kirken. Her har kirken i realiteten lite «konkurranse» fra andre aktører og svært stor oppslutning blant folk. Mindre tydelig er det i gudstjenestearbeidet, der oppslutningen er mer utydelig fra de brede lag. Martin Modeus tilskriver dette for en stor del den betydningen riter har når viktige hendelser finner sted i livet. Gudstjenesten er mer avhengig av en indre overbevisning og mindre knyttet til særlige hendelser enn ritualer som er knyttet til fødsel og død. Men fra kirkens side bærer vi alltid med oss et ønske om å inkludere flest mulig også i gudstjenesten. Kirkens strategiplan beskriver DnK som "bekjennende, misjonerende, tjenende og åpen". Om dette skal være med som en understrøm i alt kirkelig liv, må det også gjenspeiles i de kirkelige seremoniene. Det samme må gjelde den liturgiske teologien om nattverden, som vi er opptatt av i denne oppgaven, og de praktiske ordninger som nattverden settes inn i. Vi kan derfor her innledningsvis forsøke å speile nattverdliturgien mot disse fire grunnverdiene i kirken.

Nattverden skal for det første være bekjennende. Til det er å si at nattverden alltid har tilhørt menighetens indre krets. Den har vært for de bekjennende, modne kristne. Dåpen og trosopplæringen/katekisasjonen har vært inngangsporten til den. I Gustav Jensens tid endret nattverdliturgien seg fra å ha et sterkt formanende preg til å gi plass til bønn og lovprisning i større grad. Men bekjennelsen lå alltid under som en basis. Slik også i vår egen tid. Uten bekjennelsen til kristen tro gir ikke handlingen mening. Slik har nok deltakelsen i nattverden alltid inneholdt et tydelig moment av bekjennelse for den som deltar. Gustav Jensen definerer gudstjenestens viktigste anliggende som å «øve samfunnslivet med Gud i Kristus». ¹² Den som deltar i nattverden skal ikke bare gjøre det som «privatkommuniserende», men også legge vekt på «det sociale Moment», nemlig bekjennelsen i rammen av menigheten.

Det neste er det misjonerende moment. Med misjon forstår vi å gå ut med evangeliet og forkynne til tro. Siden nattverden hører til menighetens indre liv, er ikke misjon et nærliggende tema å veie handlingen ut fra. Gustav Jensen hevder at kirken i den apostoliske tid ikke kunne la måltidet, som hørte den indre menigheten til, være med når kirken misjonerte blant jøder og hedninger. ¹³ Det de trengte var forkynnelsen, måltidet måtte komme etter innvielsen i dåpen. Hensynet til «Kirkens missionerende og kateketiske Gjerning i en Verden, der stiller seg fremmed og fiendtlig imod den», kan fortsatt gi grunn til en slik todelt gudstjeneste, hevder han. Han argumenterer mot de som ønsker at en høymesse uten nattverd skal betraktes som likeverdig med den som har med sakramentet. Han innser at «katekumenmenigheten», som bare verdsetter prekenen, neppe kan ha nytte av å sitte som tilskuere til sakramentet, men vil likevel beholde nattverden i høymessen, fordi den er viktig for menigheten og også kan tjene som vitnesbyrd om at det er mer å hente for de som enda ikke er modne kristne. Som i all utøvelse av religiøse seremonier ønsker vi i vår tid at også nattverdhandlingen skal øve en tiltrekningskraft på de som definerer seg utenfor den indre krets av bekjennende kristne, og slik bære i seg et misjonerende element.

For det tredje ønsker vi at kirken skal oppleves som tjenende. Vi tenker på nattverden som et måltid som også skal styrke den enkelte og menigheten. Til hva? Til å gå ut i den videre tjeneste i hverdagen: «Han styrke dere med sin nåde til det evige liv.» Alt kristent liv har en tjenesteside. Det

¹² Afhandlinger s 111

¹³ Afhandlinger s 85

gjelder også det vi mottar i nattverdsakramentet. Det er nyttig til egen trosstyrke, men det stopper ikke der, det har alltid *de andre* i blikkfeltet.

Så ønsker vi også for det fjerde at sakramentet skal oppleves som åpent og aktuelt for alle troende. Det har vel alltid vært oppmerksomhet i kirken på hvorfor ikke alle troende ville delta i nattverden. I denne oppgaven skal vi også innom forkynnelsen i Gisle Johnsons tid, som bidro til å stenge nattverden for en del som tidligere hadde deltatt. Gustav Jensen argumenter med at mange som burde deltatt dessverre holder seg borte fra nattverden. Dette kaller han et «dypt Saar baade for dem selv og for Samfundet».¹⁴ I denne oppgaven er nettopp spørsmålet rundt nattverdens åpenhet et viktig tema. Vi gjør mye i vår tid for å bygge ned tersklene som stenger. Ofte understreker vi at nattverden er åpen for alle, og at deltakelse nettopp er en anledning til å kjenne seg som delaktig i Guds familie, menigheten.

2.2 Baby og badevann

Et interessant trekk i norsk liturgihistorie er at dåpsprosenten har holdt seg høy i befolkningen, uavhengig av øvrige kirkelige statistikker¹⁵. I 2007 ble 73,5%¹⁶ av alle fødte døpt i DnK, nedgangen er svak fra år til år. Vi har ikke sett fall i dåpsdeltakelsen tilsvarende fallet i nattverden. Dette er ikke så vanskelig å forklare: Dåpen spør i mindre grad om erfaringen av omvendelse og syndserkjennelse enn det nattverden gjør. Vi har godkjent den famlende tro og berømmet foreldre som vil døpe sine barn. På en helt annen måte enn ved nattverden har dåpen som rituell handling hatt sosial betydning i familien: Barnet blir feiret og får stå i sentrum. Oppmerksomheten har vendt seg utover mot barn og familie, ikke innover mot hjerte og syndserkjennelse. Vi har vel sett en viss nedgang i dåp senere år, men den har vært relativt beskjedent, og kan i hovedsak forklares med bevisstgjøring av ikke-religiøst livssyn og brukbare alternative ikke-religiøse riter. Det nærmeste vi kommer en type avsperringsforkynnelse knyttet til dåpen var antakelig presters holdning til fars deltakelse i dåpshandlingen når foreldrene ikke var gift, der enkelte prester ønsket å markere kirkens og sitt eget syn på seksuelt samliv før ekteskapet med å ikke ville gi far plass ved døpefonten. I dag virker en slik løsning lite preget av pedagogisk og menneskelig klokskap. Vi må glede oss over at ikke babyen forsvant ut fra kirkene våre med disse holdningene. Ganske uavhengig av kirkelig markeringsbehov kjente foreldre at det rituelle kirkelige bad var viktigere for dem og for barnet enn den ”moralske” motstand de kunne møte hos presten. Martin Modeus hevder i boka *”Mänsklig gudstjänst”* at dåpen av det første barnet i rituell forstand for mange ugifte par har noe av den samme betydning og effekt som vielsen hadde tidligere: Det unge paret står offentlig fram som en ny enhet, ”bekjenner” sin tro på hverandre og ber implisitt om fellesskapets anerkjennelse¹⁷.

Dåpen er en sterk bekjennelsehandling av kristen tro. Vi står fram og bekrefter med ord og handling at vi vil døpes med kristen dåp og lære barnet vårt opp i kristen tro. Som ledd i dette bekjenner vi oss til forsakelse og tro i fellesskapet. Dette forsterkes av at løfteavleggelsen heller ikke skjer i rammen av en mengde som avgir samme løfte, der den enkelte kunne skjule seg blant de mange, men det skjer enkeltvis i fullt fokus. Vi liker det, smiler og fotograferes. Dette er enklere å være med på enn nattverden en halv time senere, selv om en der ikke blir spurt om noe og ikke må svare i offentlighet.¹⁸

¹⁴ Om Menighetsgudstjenesten s 18

¹⁵ I Sandviks gjennomgang av nattverds- og skriftemålsforkynnelsen på slutten av 1800-tallet finner han heller ingen tegn på at dåpspraksisen har vært problematisert i en tid med sterkt fokus på sakramentsforståelsen. Sandvik, *ibid*:74

¹⁶ I 2008 er denne 70,4 %, altså en nedgang fra flere stabile år, men fortsatt høy.

¹⁷ Se om dette hos Martin Modesus: *Mänsklig gudstjänst*: s 47 og s 230, der han drøfter den rituelle sammenhengen mellom den høye dåpsprosenten og den lave vigselprosenten, og kaller dåpen av det første barnet et ”interimsbryllup” for ugifte unge foreldre.

¹⁸ Jeg sitter i Spania og skriver. Et interessant memento til oppgavens fokus er dødsannonsene i spanske aviser: Etter navnet kommer gjerne dato og alder, død etter *”habiendo recibido los santos sacramentos y la bendición...”* (etter å ha mottatt de hellige sakramenter og velsignelsen...). Her er det ikke bare ”i troen på sin frelser”, her er også

2.3 Nattverdbordet som festbord

Etter reformasjonen ble kirkene til dels ombygd og fikk nytt liturgisk inventar. Prekestol og etter hvert alterring var de mest synlig nye innretninger. Fra da av har nattverden blitt utdelt ved alterringen, med deltakerne knelende ved ringen. Den knelende stillingen er bønnens stilling. Det innbyr til den innadvendte, selvransakende ettertenksomhet. Dette har lenge vært et viktigere fokus ved nattverden enn gleden over fellesskapet i kretsen av seirende kristne.¹⁹ Ludvig Hope kommenterer dette i 1906 i sin begrunnelse for "fri nattverd": "*Jeg våger å påstå at var der en gnist av glede, frimodighet og lyst syn på livet, så måtte det slukkes ved alterringen i vår kirke.*" Han mente at kirkens nattverd manglet det bibelske preg av gledesfest og søskensamfunn: "*Vi sitter som på et hotell sammen med utlendinger og gis maten i munnen.*"²⁰ Da den såkalte Jesus-vekkelsen fikk store grupper unge inn i kirken og gudstjenesten på 1970-tallet, ble også det å eksperimentere med nye melodier til nattverden en del av det ungdommelige gudstjenestearbeid. Da kom igjen tanken om fellesskap og glede inn i nattverdfeiringen for mange. Botsstemningen, som hadde fått så stor plass, ble nedtonet og gleden ble fremhevet.²¹ Det er også påfallende å se hvor langt man i nattverden har fjernet seg fra det vi ellers vektlegger ved et måltid, særlig betydningen av fellesskapet og kontakten rundt bordet, gleden og festen. Biskop Jonas Jonson, Strängnäs stift, skriver i innledningen til en liten bok om nattverd at bordsalmen kan være vårt nattverdvers, dette som ellers gjerne er med og setter den gode stemning foran et måltid med venner²²:

Gledens Herre, vær vår gjest ved vårt bord i dag,
gjør vårt måltid til en fest etter ditt behag.
For de gaver som du gir takker vi deg, Gud.
Du som hører før vi ber, priset være du!

Salmen fremholder viktige tema for måltidet i gudstjenesten: Gleden, takken, festen, interaksjonen mellom Gud og oss, at han gir med en omsorg som er der før vi ber om den, og at vi kommer med lovprisning og takk. Karl Gervin kommenterer endringene i sakramentsforståelsen i sin innledning til gjennomgangen av utviklingen rundt barn og altergang og sier at "det legges mer vekt på at nattverden også er fellesskap, glede og foregripelse".²³ Slik må det være for at det skal gi mening å inkludere barna i måltidet. Nattverden må ikke fjerne seg så sterkt fra det vi ellers vektlegger ved et måltid at det ikke er gjenkjennbart på de viktige trekk ved et måltid, som glede og fellesskap rundt bordet.

Gustav Jensen drøfter hvordan den reformerte kirke har hatt nattverd svært sjelden, men har gjort den til en menighetshandling.²⁴ Det har ligget sterke føringer i teologi og tradisjon i den reformerte kirke for at hele menigheten deltok når nattverden ble utdelt en eller noen få ganger i året. I de lutherske menighetene har man derimot hatt en teologi som gav grunnlag for hyppig nattverd, uten at dette alltid har vært fulgt. Men nattverden har ikke som i den reformerte kirke vært forstått i samme grad som en kollektiv menighetshandling, men mer som en individuell handling. Gustav Jensen tar til orde for at mange som nå lar være å delta burde blitt med fram. De er troende, kanskje ikke særlig modne i troen, men siden de er døpt har de del i det «fuldgyldige Adkomstbrev til Nadveren» og er innbudt til måltidet og velkommen til å ta del i det. Inn i debatten rundt nattverdens plass i gudstjenesteordningen hevder Jensen at den hører selvfølgelig med i den faste ordning for en fullverdig gudstjeneste. Som den første i norsk nyere teologi formulerer han en ordo,

sakramentene med.

¹⁹ Jfr Eivind Berggrav *Den religiøse følelse 1927: "Nattverden er blitt et symbol på vårt eget minus – istedenfor på Gudssamfunnets plus"*

²⁰ Handeland *Ludvig Hope 1955*: 111f, 130

²¹ Mange viktige impulser kom i denne tiden fra Sverige, for eksempel gjennom Lars Åke Lundbergs produksjoner, som «Temamässor» fra 1970- og 80-tallet

²² Jonas Jonson: *En liten vägledning till Nattvarden*, Malmö 2005

²³ I boka *Barn og nattverd* 1981 s 8

²⁴ *Afhandlinger* s 84ff

med liturgihistoriske så vel som dogmatiske argumenter.²⁵ Han konkluderer med gudstjenestens fire «Grupper»: a) Nødpetet og nådetrøsten (Kyrie og Gloria), b) Ordet (skriftlesning, preken, kirkebønn og kjærlighetsgaver), c) Nattverden og d) Velsignelsen.²⁶

2.4 Intinksjon som utdelingsform

Intinksjon som utdelingsform, der man mottar brødet og selv dypper det i vinen, kom inn som mulig utdelingsform i gudstjenestene våre i løpet av 1990-tallet²⁷. Utdelingsformen var kjent fra gudstjenester i andre kirker i Europa. Den katolske kirke og den ortodokse kirke praktiserer stående eller "vandrende" nattverd (kommunionsprosesjon), men menigheten mottar der som oftest bare brødet. Men den anglikanske kirke, som har vært en viktig inspirasjonskilde for utviklingen av vår gudstjenestepraktis, benyttet intinksjon som den vanligste utdelingsformen. Ordningen har sine fordeler som var lette å se: Utdelingen går raskere, det blir ikke oppvask etterpå, man trenger ikke alterringen for knefall.

Hos oss begynte det som en utdelingsform i forbindelse med de særlig store gudstjenester, på kristelige generalforsamlinger og stevner, der en raskere nattverd var praktisk og ønskelig.

Senere har formen kommet mer og mer inn i de vanlige gudstjenestene. Ofte opplevde man at ved intinksjon skjedde det noe med den sosiale sperren foran alterbordet. Utdelingen foregikk på en enklere måte og den enkelte kunne lettere gli inn i mengden. Ikke minst kunne en slippe noe av parademarsjen fra alteret og tilbake til kirkebenken etter nattverden²⁸. Det teologiske resonnementet var omtrent slik: Det er ikke kroppens stilling, om man kneler eller står oppreist, som avgjør, og det er ikke mengden vin som betyr noe. Samtidig ble et evangelisk poeng understreket på liturgisk måte når nattverden ble utdelt fra kordøra eller midtgangen: Inkarnasjonens mysterium, at Kristus, her i skikkelse av brød og vin, *kommer ned til oss*. Det samme poeng ligger bak evangelieprosesjonen, når evangeliet leses fra midt i forsamlingen og ikke fra prekestolen. Dessuten førte denne utdelingsformen til at det ble enklere å delta for barn og konfirmanter, som kanskje likte smaken av vinen dårlig og av og til kunne gjøre et nummer av det.

Med slike vurderinger som bakteppe prøvde mange menigheter fra 1990-tallet ut intinksjon som utdelingsform. Det begynte gjerne i gudstjenester med mye ungdom til stede, som var mer mottakelige for endringer enn de faste kirkegjengerne. Men litt etter litt ble dette også tatt mer i bruk i vanlige høymesser. Ikke så sjelden så man da at det ble enklere for noen å delta som før hadde holdt seg unna. Dette veide for mange prester tyngre enn kommentarene fra de som savnet den høytidelige og mer alvorlige knelingen. Samtidig kunne vel noen av de vante nattverddeltakerne kjenne at de ikke selv kom i det samme følelsesmessige modus som de var vant til under nattverden. En brevskriver i avisa Vårt Land kan sannsynligvis være representativ talsmann for disse. Han skriver i et innlegg om "Dyppenattverd":

"Å gå til alters, var da jeg "debuterte" en høytidelig og hellig handling. Nå er det riktignok snart 60 år siden – men for meg er dette sakramentet like hellig i dag. Derfor er det med stor forskrekkelse at jeg erfarer at nattverdshandlingen blir stadig med preget av hastverk og lettvinhet. ... Kona mi sier: "Når jeg ber til fest, serverer jeg ikke på papptallerkener." Nattverden er i min forstand en høytid – kall det gjerne en fest. Jeg vet det er mange som mener det samme som meg: La oss ikke redusere dette sakramentet til et lettvint "gatekjøkkenmåltid"!" (Ole M Kolbjørnsæter, Vårt Land 4.juni 2008)

²⁵ Afhandlinger s 88

²⁶ ibid s 105

²⁷ I første omgang var dette en praksis som ble brukt ved de store samlinger, men utover 1990-tallet prøvde vi det ut i mer vanlige gudstjenester. I Bodø domkirke skjedde dette først på høsttakkefestene, siden også på andre mer vanlige gudstjenester.

²⁸ Harald Hegstad kommenterer i boka "Folkekirkelighet og trosfellesskap" (s 64) at informanter han har snakket med påpeker det behaglige i den "vandrende nattverd" med at man da slipper "spissrotgangen" og følelsen av å "bli uthengt"

Et ”lettvint gatekjøkkenmåltid”; slik kan intinksjon gi assosiasjoner som slett ikke var tiltenkt. Noen savner en meditatív atmosfære av bønn og ettertanke, kanskje også en opplevelse av den halve ringen, der ”resten” av ringen består av brødre og søstre i troen, som er gått foran og er inkludert i liturgiens formulering om ”din menighet i himmel og på jord”. For noen føles det for lite høytidelig å bare gå fram og motta brød dyppet i vin, for så å sette seg igjen. Reaksjonen er ikke helt forskjellig fra 1880-tallets reaksjoner på endringer i skriftemåls- og nattverdpraksis²⁹, der man savner det kjente og blir opptatt av det nye som må gjøres på uvante måter. Intinksjonsnattverden går for fort for noen, *tid* er også et element i høytid.

I den katolske kirke åpnet 2. Vatikankonsil for at menigheten kunne motta nattverden under begge skikkelser³⁰, og i veiledningen som fulgte blir intinksjon fremholdt som en mulighet under distribusjonen³¹, sammen med den vanlige utdelingsformen med felles kalk og den mer uvanlige med skje eller sugerør. Msgr Torbjørn Olsen, økonom i den katolske kirke, Tromsø stift, opplyser at intinksjon siden dette har vært en svært vanlig utdelingsform i katolske menigheter i Norge. Muligheten med å bruke skje eller sugerør ble ikke benyttet og dette ble tatt ut av Missalet i 2002, slik at det nå er felleskalk eller intinksjon som brukes hvis nattverden deles ut under begge skikkelser. Olsen kjenner ikke til at det har vært motstand mot intinksjon i de katolske menighetene ut fra begrunnelsen at dette skulle oppleves for ”lettvint” og lite høytidelig, slik vi har sett i den lutherske kirke i Norge. Særkalker har aldri vært i bruk i den katolske kirke. Olsen sier særkalker ville vært umulig å akseptere ut fra katolsk sakramentstenkning, fordi for mye av vinen blir igjen i hvert enkelt beger.

Konsilet åpnet for en liturgisk utvikling som også ble til inspirasjon for den økumeniske tilnærmingen mellom kirkesamfunnene. I dette arbeidet ble det viktigere å se etter likheter enn forskjeller. Det har nok preget åpenheten i vår kirke for å lære av andre, og for å se etter verdifulle liturgiske momenter som vi kunne bruke. Slik har vi latt oss inspirere av praksisen med intinksjonsnattverd, som først ble kjent gjennom den katolske kirke, siden også gjennom den anglikanske kirke.

Vi vet om kirkemøter i middelalderen som avviste intinksjon som utdelingsform³². Luther vektla generelt at nattverdets form skulle ha støtte i evangeliens beskrivelser og minst mulig avvike i formen fra dette. Særlig kommer dette fram der han argumenterer for at menigheten skal motta både brød og vin³³. I nyere tid har man likevel kjent seg relativt fri i den liturgiske utformingen av både nattverd og dåp, som begge avviker fra det tidligkristne utgangspunktet. Likevel brukes argumentet om at vinen ble *drukket* av Jesus og disiplene, og at Jesus faktisk sa ”drikk denne”. Å dyppe kan slik ikke sies å gjelde som å drikke, til det følger for lite vin med på oblaten. Liturgihistorisk praksis viser likevel at mengden vin i liten grad har vært gjenstand for diskusjon. Diskusjonen i den katolske kirke har som kjent heller gått på hvorvidt vinen i det hele tatt skulle deles ut, eller om den bare skulle drikkes av presten.

Martin Modeus behandler det han kaller ”strukturfeil” i gudstjenesten³⁴. Her viser han hvordan avstand i rommet (foran – bak, høy – lav) skaper forestillinger om hvordan forholdet er mellom Gud og mennesker. Ofte skjer denne overføringen utilsiktet, gjerne på det ubevisste plan, men vi lar oss likevel påvirke av det. Om vi ønsker å gjøre opplevelsen av avstand mindre, vil vi hevde at intinksjon er en av strategiene vi kan bruke. Her står prest og menighet på samme plan, i samme kroppsstilling. Ingen blir stående over de andre, og poengteringen av likeverd styrkes.

²⁹ Sandvik, *ibid*: 116ff, om J. Brochmann, prest i Rødenes, som beskriver menighetens opplevelse av endringene mer som ”*et Slags Exercits end Opbyggelse*”

³⁰ Constitution on the Sacred Liturgy of the Second Vatican Council. December 4, 1963. §55

³¹ General Instruction of the Roman Missal: The Blood of the Lord may be received either by drinking from the chalice directly, or by intinction, or by means of a tube or a spoon. (GIRM §245)

³² Braga år 675, stadfestet i Klermont 1095 og London 1175 (se Schaff, Philip: The seven ecumenical councils (T&T Clark)

³³ Som i drøftingen om nattverden i de Schmalkaldiske artikler Art.6

³⁴ Modeus, *ibid* s 139

Kirkemøtet har tidligere åpnet for bruk av intinksjon når menighetsråd og prest ønsker det, men fortrinnsvis i forbindelse med særlig store nattverdsamlinger, ofte tolket som nattverd i anledning kristelige stevner eller leire. Her muliggjorde intinksjon å dele ut nattverd til mange mennesker uten at dette tok for lang tid, og uten et større apparat med rengjøring av særkalker underveis i nattverdhandlingen.

I gudstjenestebokens generalrubrikker om nattverden finner vi bestemmelsen om at ”menighetsrådet avgjør hvilken utdelingsmåte som skal benyttes”³⁵. Intinksjon er ikke nevnt her, men har i senere år vært tolket som en mulighet innenfor disse bestemmelsene. I Kirkerådets saksframlegg til Bispemøtet juni 2010 sier bestemmelsene om gudstjenesten at ”Intinksjon (dypping) kan benyttes ved særskilte anledninger, fortrinnsvis ved store alterganger. Bruk av intinksjon avgjøres av sokneprest i samråd med menighetsrådet.”³⁶ Kirkerådet ønsket altså ikke å åpne for at intinksjon blir benyttet som normalordning. Men i vedtaket i Kirkemøtet 2011 ble bestemmelsen slik: «Stående nattverd gjennomføres normalt ved at hver nattverddeltaker tar med en særkalk fram til utdelingsstedet og mottar vinen i den. Intinksjon (dypping) kan også benyttes.»³⁷ Denne noe upresise bestemmelsen åpner for å bruke intinksjon som vanlig ordning, selv om bruk av beger fremheves som det normale.

2.5 Nattverdstatistikken i Hålogaland

Den eldste beretning om folkelivet i Hålogaland bispedømme som vi kjenner, er Pietro Querinis beretning om folket på Røst fra 1432. Han forliste med mannskapet sitt på en reise med vinlast fra Kreta til Flandern. Skipet kom ut av kurs i dårlig vær, roret brakk og fartøyet brøt sammen, mannskapet måtte gå i livbåtene. De fleste omkom i uværet, men i januar 1432 strandet Querini og noen få overlevende mirakuløst nok på Røst. For dem er dette som å komme til paradiset, de blir tatt godt i mot av vennlige mennesker, lever vinteren igjennom sammen med folket på Røst og kommer seg så i mai til Bergen med tørrfiskjektene. Querini skriver ned sin opplevelser, i takknemlighet til Gud og til gode redningsmenn og -kvinner. Han nevner i fortellingen sin også kirkelivet: ”Paa den nevnte ø boede der 120 sjæle, og til paaske gikk 72 til alters som troende og ydmyge kristne.”³⁸ Vi kjenner ikke aldersfordelingen, men kan vel anta at de fleste voksne deltok ved nattverden, som skikken var.

Hålogaland bispedømme ble skilt ut fra Nidaros og opprettet som eget bispedømme for Nordland, Troms og Finnmark i 1804. I 1953 ble bispedømmet delt og Nordland ble gjort til Sør-Hålogaland bispedømme.

2.5.1 Altergangen rundt forrige århundreskifte

Tre eksempler fra Sør-Hålogaland³⁹:

2.5.1.1 Meløy

Fra Meløy prestegjeld finnes det kommunikantprotokoller fra perioden 1875-1888. Tallene er temmelig stabile og viser ingen markante endringer innenfor denne perioden. Det ser ut til at 20. søndag etter Trefoldighet, altså sist i november, har vært den aller største av altergangssøndagene, med over 400 til nattverd. Ellers er de store søndagene fra pinse og utover sommeren til og med konfirmasjonsmandagen midt i juli. Protokollene er nøye ført med navn og gårdsnavn og viser at de fleste har gått én gang i året til nattverd, noen få to ganger. Vi mangler tall fra perioden etter 1888.

³⁵ Gudstjenestebokens del I, s 14-16 Menighetsrådet har også avgjørelsesmyndighet for om Fadervår skal synges, og om hvilken type vin som skal brukes, ikke annet.

³⁶ Alminnelige bestemmelser for hovedgudstjenesten s 5

³⁷ Alminnelige bestemmelser for hovedgudstjenesten B 35

³⁸ Sitert etter Amund Hellands tekst i Nordlands Amt, gjengitt i ”Mørket og Kuldens Rike” av Nils M Knutsen 1993, og siden i Karl Erik Harrs bok ”Querini”, Harstad desember 1995

³⁹ Nattverdprotokoller tilgjengelig i Statsarkivet i Trondheim

Hvis større endringer har kommet i Meløy har de altså kommet etter 1888.

2.5.I.2 Beiarn

Fra Beiarn har vi nattverdprotokoller fra 1890 og sammenhengende framover. Den mest tydelige endringen i disse årene er at antallet nattverdsøndager går ned fra rundt 20 på 1890-tallet til bare 2-5 fra 1915 fram til etter 1945 når det øker litt igjen. Tallene på nattverddeltakere synker fra mellom 600 og 800 på 1890-tallet til godt under 200 fra 1915. Om vi trekker fra litt for de som går mer enn én gang i året, kan det se ut til at nattverddeltakerne reduseres til en tredjedel fra 1890 til 1915 i Beiarn.

2.5.I.3 Saltdal

Fra Saltdal har vi protokoller fra 1889 og framover. Vi finner tilsvarende nedgang som i Beiarn i samme periode. Nattverddeltakernes antall går fra over 1500 i 1889 til under 300 fra 1915, samtidig som antallet nattverdsøndager går ned.

Disse eksemplene fra Sør-Hålogaland tyder på at den samme utviklingen som Sandvik påviser i sør også skjedde i nord. Sandvik påviser at årsaken til nedgangen først og fremst er å finne i forkynnelsen. Prestene både i sør og nord var utdannet samme sted og var påvirket av de samme strømninger i teologien. Det overrasker derfor ikke om utviklingen er parallell i hele landet.

2.5.II Visitasberetninger

I Statsarkivet finnes også visitasprotokoll fra Domprosten i Bodø fra årene etter hundreårsskiftet. Her er det nedtegnelser fra menighetene i prostiet, med kommentarer på edruelighet, skolevesen og husandakt, og på gudstjenester og nattverd.

For Bodin skriver domprosten:

1902: Nadverdgjæsternes Antal har ikke sunket noget i det sidste, men er endnu ikke saa lidet.

1920: Nadverdsøkningen har vist en Nedgang i 1919, som synes paafallende.

For Kjerringøy finner vi i samme protokoll:

1903: Nadverdgjæsternes Antal er i det hele sunket.

1907: Nadverdgjæsternes Antal er aftaget sterkt det siste Aar, hva der antages at være en Tilfældighet.

1909: Nadverdgjæsternes Antal er noget i Synkende, men i det hele ikke lavt.

1920: Nadverdsøkningen har holdt sig omtrent uforandret og maa betegnes som god.

Fra begge prestegjeld meldes det om nedgang i antall nattverddeltakere i årene etter 1900. Om vi sammenligner med samme periode i Beiarn og Saltdal er tendensen lik alle steder, en reduksjon er på gang. Tallene fra Beiarn og Saltdal viser at nattverddeltakelsen flater ut omkring 1915 og holder seg relativt stabil fra da av. Men på det tidspunktet er tallene redusert til en tredjedel eller mindre siden 1890. Dette er en dramatisk nedgang, som må ha bekymret prester og biskoper.

Vi kjenner den samme utviklingen fra studier som er gjort i andre deler av landet. Harald Hegstad kommenterer at nedgangen han finner i Mære sokn⁴⁰ ikke uten videre kan tilskrives en forkynnelse som ønsket en slik utvikling, men heller at denne nedgangen medførte bekymring. Kanskje er grunnene først og fremst å finne i påvirkningen fra strømninger i tiden, der ikke minst ungdommen var påvirket av en "frilynt" tenkning som stilte spørsmål ved det bestående i kirke og forkynnelse, en tankegang som tidligere i liten grad hadde kommet til orde. Konfirmantaltegangen holdt seg, det

⁴⁰ Harald Hegstad: Folkekirke og trosfelleskap s 112

samme gjorde soknebudet på dødsleiet. Nattverden ble mer oppfattet som en overgangsrite for ungdommen enn som en fast kristelig vane for alle voksne. Det var derfor nærliggende for folkekirkelige prester å opprettholde nattverden i de sammenhenger der den lot seg opprettholde som folkekirkelig rite, slik som søndag etter konfirmasjonen. Andre søndager kunne nattverd fungere ekskluderende, og statistikken viser gjerne lavt oppmøte hvis det ble tillyst nattverd, bortsett fra konfirmantalergangen.

2.6 Nattverd i Sør-Hålogaland: Statistikk fra tiåret 1998-2007

Sør-Hålogaland bispedømme har åtte prostier. Bispedømmet følger Nordland fylkes grenser. Bispedømmet består av 94 menigheter og betjenes av ca 80 menighetsprester. Det kirkelige medlemstall i bispedømmet var pr 2008 210 736, ca 89% av befolkningen.

Vi tar her for oss utviklingen i tiåret fra 1998 til 2007. Denne perioden innbefatter overgangen til ny fridagsordning for prestene og ny tjenesteordning for prester og proster. En av konsekvensene av disse endringene er justering av gudstjenestetallene. Dette berøres nærmere under. I alle de statistiske drøftingene vi gjør er gjennomsnittet for *de tre første årene* i perioden (1998-2000), og gjennomsnittet for *de tre siste årene* (2005-2007) utgangspunkt. Det jevner ut noen av de årlige svingningene som kan ha mer tilfeldige grunner. Vi forholder oss samtidig gjennomgående til tallene for hele tiårsperioden, slik at svingningene kan spores.

Vi benytter her tall som foreligger på Kirkebasen til Statistisk sentralbyrå og er gjort tilgjengelige på deres nett. Vi har gjennomgående systematisert tallene menighets- og prostivis, for å kunne se prostiene mot hverandre⁴¹. Det er ikke foretatt en ytterligere kvalitetssikring av disse tallene, vi forutsetter at de er korrekt innmeldt. Samtidig erkjenner vi at dette området har den svakheten ved seg at man er avhengig av systematisk telling i hver eneste menighet hver eneste gang en gudstjeneste utføres. Hvis en menighet har dårlige rutiner for statistikkføringen, og melder sine tall mer på bakgrunn av anslag enn på faktisk telling, vil dette komme igjen som unøyaktige tall i de statistikkene vi benytter her. Vi må også ta med at det i løpet av perioden har vært justeringer av innmeldingsrutinene for årsstatistikken, noe som også kan ha skapt usikkerhet i føringene. Et resultat av dette ser ut til å være at tall for *nattverd gudstjenester som hovedgudstjeneste søn- og helligdag* i noen få menigheter (Røst, Rønvik, Kjerringøy) enkelte år faktisk er høyere enn totaltallet for *gudstjenester som hovedgudstjeneste søn- og helligdag*. Man kan ha forstått årsmeldingsrubrikken for nattverd gudstjenestene som et spørsmål om den samlede sum nattverd gudstjenester i menigheten, og derfor tatt med også institusjonsgudstjenester med nattverd i dette tallet. Vi forsøker i analysen av tallene å ta høyde for denne type unøyaktigheter.

Tabellene vi benytter, forteller også hvilke menigheter og prostier som har nedgang på de områdene vi undersøker. I vår sammenheng er vi ikke ute etter å se hva noen "gjør feil" eller ikke lykkes med. Vi vet at slike svingninger kan skyldes mange forhold, og slett ikke alltid arbeidsmetoder. I denne omgang er vi i hovedsak ute etter plusstall, som kan vise vei til gode metoder å bruke i menighetens arbeid, som – eventuelt sammen med andre lykkelige omstendigheter – kan gi stigende kurver.

Det kan også være på sin plass her å understreke at menighetens helsetilstand ikke alene kan leses ut av statistikk. Det vil alltid være flere forhold enn tall og telling som må være med når utviklingen skal vurderes. Men det ligger utenfor denne oppgavens horisont.

⁴¹ I noen få menigheter, der det har manglet tall, har vi gjentatt forrige årets tall, se mer under avsnittet "Kilder og metode".

2.6.1 Hovedgudstjenester søn- og helligdag

Vi begynner med *deltakertallene* for *hovedgudstjeneste på søn- og helligdag* og finner følgende tall for bispedømmet:

	2007	2006	2005	2004	2003	2002	2001	2000	1999	1998	Endring
Domprostiet	60 673	63 283	66 331	64 626	55 643	60 189	62 397	60 769	64 403	65 556	-0,2%
Sør-Helgel	20 202	17 577	20 918	20 308	21 815	21 416	23 003	23 655	23 134	21 427	-14%
Indre Helgel	43 243	47 006	45 875	46 498	44 931	44 368	49 283	43 820	48 233	45 715	-1,2%
Nord-Helgel	28 779	28 578	27 546	31 008	29 459	26 226	27 839	30 827	27 376	31 390	-5,2%
Salten	25 976	25 496	27 533	26 995	27 665	27 461	27 440	30 479	30 487	31 135	-14,2%
Ofoten	35 064	34 823	38 577	39 542	35 962	35 154	36 347	39 516	42 386	42 885	-13,1%
Lofoten	35 108	36 603	35 363	34 992	35 502	35 752	36 230	37 557	35 471	38 792	-4,2%
Vesterålen	32 689	32 218	33 628	31 388	29 521	30 820	33 037	32 741	34 854	40 737	-9,0%
SUM:	281 734	285 584	295 771	295 357	280 498	281 386	295 576	299 364	306 344	317 637	-6,5%

Vi har altså mistet ca 20.000 gudstjenestedeltakere i løpet av denne perioden, eller 6,5 % av kirkebesøket. Det er store tall. Alle prostier kan vise til nedgang, særlig tydelig i tre av prostiene (Sør-Helgeland, Salten og Ofoten), der nedgangen er rundt 14 %. Vi ønsker å sammenligne med antallet gudstjenester, for å se om årsaken særlig ligger i at vi har færre gudstjenester i dag enn for ti år siden.

Tallene for *antall* hovedgudstjenester søn- og helligdag ser slik ut:

	2007	2006	2005	2004	2003	2002	2001	2000	1999	1998	Endring
Domprostiet	626	625	621	622	620	589	638	642	666	665	-5%
Sør-Helgeland	291	280	319	309	315	302	331	321	320	334	-9%
Indre Helgeland	541	552	571	563	583	559	530	525	559	584	0%
Nord-Helgeland	466	471	478	493	457	472	439	485	459	486	-1%
Salten	371	375	381	359	381	384	375	412	400	414	-8%
Ofoten	465	479	457	465	466	480	485	492	495	506	-6%
Lofoten	365	372	374	379	351	361	376	398	394	398	-7%
Vesterålen	401	456	494	463	470	449	483	486	480	524	-9%
Sør-Hålogaland	3 526	3 610	3 695	3 653	3 643	3 596	3 657	3 761	3 773	3 911	-5%
Årlig endring:	-84	-85	42	10	47	-61	-104	-12	-138		

Nedgangen i antall gudstjenester er på 10%, eller 385 gudstjenester, fra 1998 til 2007. Med gjennomsnittstall for treårsperioder er tallene henholdsvis 5% og 205. Den største endringen kom i 2001-02, i sammenheng med justeringen etter prestenes fridagsavtale⁴². For noen få menigheter kan det se ut til at antallet er ytterligere redusert etter at ny tjenesteordning for prestene, med større fristilling av de små soknene, ble innført i 2005. Vi skulle forvente at det samlede antallet gudstjenester fra 2001 var ganske stabilt i bispedømmet, men statistikken viser endringer også etter det. Noen mindre variasjoner vil det være fra år til år, delvis betinget av de bevegelige helligdagens plassering, men kanskje i større grad av vakanser i prestestillingene, med begrensede vikarressurser i bispedømmet til å dekke opp disse. Det overrasker imidlertid at det er så vidt stor reduksjon i 2006-07. Sannsynligvis er det et uttrykk for den generelle frihet menigheter i praksis har fått til å endre sine tall etter ressurser og ønsker. Om vi hadde fulgt statistikken også for årene etter 2007 ville vi sett at denne nedgangen ikke har stagnert, men heller økt⁴³. Det er urovekkende og burde påkalle oppmerksomhet fra biskop, proster og bispedømmeråd.

Den gjeldende "*biskopens forordning*" av gudstjenester, hjemlet i Tjenesteordning for biskoper⁴⁴,

⁴² Avtale om menighetsprestens fridager, rundskriv fra KUF 2001

⁴³ Statistikken viser at den samlede reduksjon i antall gudstjenester søn- og helligdag fra 1998 til 2009 er 660 i Sør-Hålogaland bispedømme

⁴⁴ Tjenesteordning for biskoper §3

sier at antallet hovedgudstjenester søn- og helligdag i Sør-Hålogaland skal være 4136⁴⁵. For enkelte av menighetene har det vært gjort avtale med biskopen om justeringer i forbindelse med endringer i organiseringen av prestetjenesten etter innføringen av nye tjenesteordninger. Men de fleste menighetene har ikke mottatt ny forordning av biskopen. Bispedømmerådet sendte imidlertid ut rundskriv som gav generelt rom for justering av antallet gudstjenester uten ytterligere biskoppelig behandling da prestenes fridagsavtale ble innført i bispedømmet⁴⁶. Dette har i årene siden vært poengtert flere ganger i forbindelse med orientering om behovet for billigst mulig ferieavvikling i bispedømmet. Saken har i stor grad vært overlatt til prostene å følge opp, og det har ikke kommet signaler om at biskopen vil problematisere differansen mellom faktisk antall og forordnet antall gudstjenester. Biskopen annonserte en gjennomgang av gudstjenesteforordningen i 2005 i tråd med bispedømmerådets strategiplan for 2003-2007, som hadde dette som et mål i perioden. Saken ble igangsatt og et stykke på vei behandlet, men den ble ikke slutført og resulterte derfor ikke i ny forordning i bispedømmet. Vi vil hevde at en slik behandling av gudstjenesteantallet over så mange år etter hvert undergraver betydningen av bestemmelsen om at ”Biskopen forordner”.

Vi ser at nedgangen i gudstjenester har kommet i alle prostier, men i ulik grad. Det aktualiserer problemstillinger som bør være tema på prestemøter og prostemøter: Hvor ofte bør det være gudstjeneste i soknet? Hva er normalt antall gudstjenester for en prest? Forskjellene er store og gir grunn til refleksjon rundt gudstjenestearbeidet. Det kan være at færre gudstjenester gir bedre kvalitet på de som holdes, men det er neppe en selvfølge. Hva så når reformen legger opp til andre og mer tidkrevende arbeidsmetoder foran gudstjenesten, vil ikke det føre til mer arbeid for presten, med ønske om enda færre gudstjenester som resultat?

Et moment av en helt annen karakter har kommet inn de siste årene: Fellesrådsansatte gudstjenestemedarbeidere vil ikke uten videre innrette sin arbeidstid etter prestens og menighetsrådets gudstjenesteturnus. Etter hvert har lønnsbudsjetten og arbeidstidsbestemmelser fått konsekvenser for gudstjenestetallet i menigheten i større grad enn det hadde før. Det kan være gode lokale og personalmessige grunner for det, men argumentasjonen er av ny dato. Hvis ikke presten kan lene seg på biskopens forordning når slike spørsmål kommer opp, må han eller hun ta belastningen og argumentasjonen selv, og da kan det godt være at ikke menighetens behov eller praktisk-teologiske argumenter veier tyngst i den lokale kirkedebatten.

Siden vi ser både en nedgang i antallet gudstjenester og i antallet deltakere, er det interessant å se på hvordan det forholder seg med det *gjennomsnittlige gudstjenestebesøket*.

Vi deler antallet deltakere på antall gudstjenester og får disse tallene (endringen er regnet som gjennomsnitt for de 3 første og de 3 siste år i perioden):

	2007	2006	2005	2004	2003	2002	2001	2000	1999	1998	Endring
Domprostiet	97	101	107	104	90	102	98	95	97	99	5%
Sør-Helgeland	69	63	66	66	69	71	69	74	72	64	-6%
Indre Helgeland	80	85	80	83	77	79	93	83	86	78	-1%
Nord-Helgeland	62	61	58	63	64	56	63	64	60	65	-4%
Salten	70	68	72	75	73	72	73	74	76	75	-7%
Ofoten	75	73	84	85	77	73	75	80	86	85	-7%
Lofoten	96	98	95	92	101	99	96	94	90	97	3%
Vesterålen	82	71	68	68	63	69	68	67	73	78	1%
Totalt:	631	620	630	635	614	620	637	631	639	641	-1,6 %

Vi finner at det gjennomsnittlige gudstjenestebesøk har holdt seg relativt stabilt gjennom hele perioden. For bispedømmet under ett ser vi en nedgang på bare 1,6 % i perioden. Men vi ser også at den gjennomsnittlige årlige deltakelsen har økt litt i Domprostiet, Lofoten og Vesterålen og at den går mest tydelig tilbake i Salten og Ofoten. Men her er det også svingninger fra år til år i prostiene,

⁴⁵ Gjeldende Biskopens gudstjenesteforordning ble vedtatt 1997, etter gjennomgang i forbindelse med ny kirkelov.

⁴⁶ Skriv fra bispedømmerådet 2001, og flere ganger siden

og oppgang og nedgang i gjennomsnittsdeltakelsen kan skyldes spesielle anledninger som trekker mange ett år og som mangler det neste.

Vi setter opp en ”10 på topp-liste” over den samlede gudstjenestedeltakelsen og finner den mest markante økningen i følgende menigheter:

Velfjord	137 %	Sør-Helgeland
Grane	81 %	Indre Helgeland
Misvær	63 %	Domprostiet
Røst	50 %	Domprostiet
Rødøy indre	43 %	Nord-Helgeland
Sandnessjøen	30 %	Nord-Helgeland
Henningsvær	27 %	Lofoten
Moskenes	22 %	Lofoten
Alstahaug	22 %	Nord-Helgeland
Korgen	13 %	Indre Helgeland

Et spørsmål å reflektere over kan være om et generelt godt gudstjenestearbeid, som viser seg i økende oppslutning om gudstjenesten, også vil vise seg i økt nattverddeltakelse. Vi merker oss derfor disse menighetene for det videre arbeid her.

2.6.II Nattverd gudstjenester som hovedgudstjeneste søn- og helligdag

Hvordan har antallet nattverd gudstjenester utviklet seg? Vi er interessert i både antall nattverd gudstjenester og i *nattverdfrekvens* (andel nattverd gudstjenester av alle hovedgudstjenester søn- og helligdag). Vi har altså sett at det samlede antall gudstjenester har sunket med 11 % i perioden vi undersøker. Vi ser på tallene for *nattverd gudstjenester som hovedgudstjeneste søn- og helligdag* (- endringen angis ut fra gjennomsnitt i treårsperioder):

<i>Gudstj m nattv 1.12</i>	2007	2006	2005	2004	2003	2002	2001	2000	1999	1998	Endring
Domprostiet	437	476	409	365	351	324	340	364	334	334	28%
Sør-Helgeland	158	176	181	158	147	155	165	149	123	135	27%
Indre Helgeland	193	214	216	188	181	171	160	182	213	226	0%
Nord-Helgeland	170	171	182	157	172	149	162	185	168	204	-6%
Salten	178	213	218	170	192	189	174	189	194	215	2%
Ofoten	254	257	243	224	223	226	208	239	233	257	3%
Lofoten	177	193	199	180	175	188	198	206	191	181	-2%
Vesterålen	201	211	253	179	167	177	219	224	214	254	-4%
TOTAL:	1768	1911	1901	1621	1608	1579	1626	1738	1670	1806	7%

Utviklingen er svært ujevn. Domprostiet og Sør-Helgeland har stor økning i antallet gudstjenester med nattverd, mens Nord-Helgeland, Lofoten og Vesterålen viser nedgang. Samlet har antallet nattverd gudstjenester steget med 7 % i bispedømmet ut fra denne beregningsmåten⁴⁷. I domprostiet kan flere menigheter vise til en fordobling i perioden: Skjerstad, Misvær, Røst. Det samme kan Brønnøy og Bindal i Sør-Helgeland og Henningsvær i Lofoten. Flere andre menigheter har også økt sitt antall ganske betydelig. Utviklingen viser at i en tredjedel av menighetene har flere hovedgudstjenester blitt gjort til høymesser, mens resten av menighetene har færre nattverd gudstjenester enn tidligere.

Vi undersøker med *prostene* hvilke strategiske valg eller andre grunner som kan ligge bak denne utviklingen. Tilbakemeldingene gir følgende observasjoner:

Domprostiet:

I domprostiet har flere menigheter hatt stor bevissthet om betydningen av å ha nattverd på gudstjenesten, mens andre har argumentert for å unngå det skille de følte at nattverden

⁴⁷ Dette er en utvikling som viser seg også for årene etter 2007

skapte i menigheten. Dette ligger bak de tydelige forskjellene vi ser. Nattverd har i liten grad vært tema på prestemøter, men prosten er motivert for å ta det opp til mer grundig behandling, også med begrunnelse i gudstjenestereformens materiale.

Sør-Helgeland:

Nattverd er tema på prestemøter og på samtaler mellom prost og prest når prosten, relativt jevnlig, er på gudstjenestebesøk i menighetene. Prosten instruerer ikke prestene om nattverdforvaltningen, men prøver å motivere til bevisste holdninger og hyppig nattverd.

Indre Helgeland:

Nattverd og nattverdforvaltning har ikke vært tatt opp som tema på prestemøter, utover det at intinksjon har vært noe berørt. Prosten var ikke klar over det minkende antall nattverd-gudstjenester i enkelte av menighetene i prostiet.

Nord-Helgeland:

Nattverd har ikke vært tatt opp som tema på prestemøter, men det berøres i medarbeidersamtaler når statistikken for menigheten gjennomgås. Det er opp til den enkelte prest å fastsette nattverdfrekvens i menigheten, sammen med menighetsrådet. Prosten ønsker ikke å styre dette. Når presten i enkelte tilfeller har hevdet at nattverd på gudstjenesten virker ekskluderende og derfor ikke ønsker å ha nattverd særlig ofte, har ikke prosten villet overstyre denne avgjørelsen, men har bedt presten om å behandle saken i menighetsrådet.

Salten:

Prosten legger ikke føringer for prestenes nattverdforvaltning, men saken har vært berørt på prestemøter. Her har det vært kommentert at intinksjon åpner for nye grupper. Det har også prosten sett i egen menighet. Prosten har ikke møtt argumenter fra prestene om at nattverden virker ekskluderende. Vakanser i prostiet har gjort at gudstjenestetallet har vært satt noe ned i noen av menighetene.

Ofoten:

Nattverd drøftes av og til med prestene når liturgi er tema. Prosten har ikke forsøkt å styre prestene i deres nattverdforvaltning, men ønsker å bidra til at nattverd holdes ofte. For Narvik menighet sin del er det nattverd på alle gudstjenester unntatt familiegudstjenester, men de siste årene har menigheten to ganger i året hatt familiemesse med nattverd. Da har intinksjon vært benyttet.

I Ofoten har det til og med 2001 vært en betydelig gruppe gudstjenestedeltakere som har hørt til i den læstadianske forsamling ("førstefødte"), særlig i Bjerkvik, Narvik, Ankenes og Ballangen. I 2001 gikk disse kollektivt ut av gudstjenestefellesskapet i protest mot utviklingen i Den norske kirke. Ofoten-læstadianerne har nå sine egne søndagssamlinger, to ganger i året med nattverd. Dette merkes godt på deltakertallene for både gudstjeneste og nattverd i årene etter 2001 for flere av menighetene i prostiet. Menighetsarbeidet, med ansvarsoppgaver i menighetsråd og gudstjenester, må til dels bygges opp på nytt, med nye personer i ansvarsrollene.

Vesterålen:

Nattverdforvaltning har ikke vært tema på prestemøter, men prosten mener det gjerne burde vært det. Prosten kjenner ikke til at det har vært gitt føringer i senere tid fra biskop eller bispedømmeråd om nattverdforvaltning. Svingninger i nattverd-gudstjenester i prostiet drøftes ikke med prosten, men er opp til prest og menighetsråd å avgjøre.

Lofoten:

I Lofoten har prosten tatt nattverdforvaltningen opp som tema på prestemøter. Noen menigheter har nattverd i nesten alle gudstjenester med unntak av familiegudstjenester.

Menighetene står ellers fritt til selv å bestemme antall gudstjenester med nattverd.

Prostene ser ikke ut til å gi sterke føringer for hvordan nattverden skal forvaltes i menighetene. I begrenset grad er de orientert om hvordan nattverdfrekvensen er i gudstjenestene, og endringer i forvaltningen tas bare opp lokalt, det drøftes ikke med prosten. Prosten har likevel et visst fokus på dette i samtaler med prestene, på prestemøter eller i medarbeidersamtaler. Flere proster signaliserer at de ønsker å gi temaet større plass i sin ledelse av prestetjenesten. Vi har ikke tradisjon for at andre enn den lokale prest sammen med menighetsrådet tar avgjørelser om dette. Sannsynligvis varierer det mye i hvilken grad menighetsrådet er involvert i drøftinger om nattverdforvaltningen, og tradisjonelt har dette i stor grad vært overlatt til presten å vurdere.

Så vil vi se på hvor stor *andel av gudstjenestene som er nattverd*gudstjenester. Vi har sett at i en tredjedel av menighetene har bevissthet om nattverdets plass ført til at flere gudstjenester er fulle høymesser, mens i mange andre menigheter er utviklingen motsatt. Hvor stor er denne prosenten? Vi finner følgende tall:

Andel nattverd gudstj:	2007	2006	2005	2004	2003	2002	2001	2000	1999	1998	Endring
Domprostiet	70 %	76 %	66 %	59 %	57 %	55 %	53 %	57 %	50 %	50 %	18%
Sør-Helgeland	54 %	63 %	57 %	51 %	47 %	51 %	50 %	46 %	38 %	40 %	16%
Indre Helgeland	36 %	39 %	38 %	33 %	31 %	31 %	30 %	35 %	38 %	39 %	0%
Nord-Helgeland	36 %	36 %	38 %	32 %	38 %	32 %	37 %	38 %	37 %	42 %	-2%
Salten	48 %	57 %	57 %	47 %	50 %	49 %	46 %	46 %	49 %	52 %	5%
Ofoten	55 %	54 %	53 %	48 %	48 %	47 %	43 %	49 %	47 %	51 %	5%
Lofoten	48 %	52 %	53 %	47 %	50 %	52 %	53 %	52 %	48 %	45 %	3%
Vesterålen	50 %	46 %	51 %	39 %	36 %	39 %	45 %	46 %	45 %	48 %	3%
TOTAL:	50 %	53 %	51 %	44 %	44 %	44 %	44 %	46 %	44 %	46 %	6%

De tre siste årene har mer enn 50% av gudstjenestene i bispedømmet vært nattverd

gudstjenester, en svak økning. Endringene er størst i Domprostiet og Sør-Helgeland, som har nattverd i henholdsvis 70% og 54% av gudstjenestene, mens Nord-Helgeland, Salten og Indre Helgeland skiller seg ut med nedgang. Indre Helgeland og Nord-Helgeland ligger under 40 %.

Størst er endringen på antall nattverd

gudstjenester i prosent av hovedgudstjenester søn- og helligdag i disse menighetene:

Menighet	Reduksjon nattverd gtj	Endring antall gudstj	Prosti
Bjørnskinn	-30 %	-31%	Vesterålen
Mo	-32 %	-17%	Indre Helgeland
Ankenes	-33 %	-2%	Ofoten
Hadsel	-33 %	-3%	Vesterålen
Steigen	-35 %	-27%	Salten
Værøy	-36 %	-13%	Domprostiet
Velfjord	-36 %	-21%	Sør-Helgeland
Korsnes	-36 %	-9%	Ofoten
Sagfjord	-38 %	-25%	Ofoten
Øksnes	-39 %	-33%	Vesterålen
Melbu	-39 %	-24%	Vesterålen
Bleikvassli	-46 %	-17%	Indre Helgeland
Halsa	-47 %	-31%	Domprostiet
Leiranger	-50 %	-23%	Salten
Glomfjord	-53 %	-8%	Domprostiet
Vega	-54 %	-4%	Sør-Helgeland
Fore og Meløy	-55 %	-9%	Domprostiet
Træna	-67 %	-29%	Nord-Helgeland
Herøy	-76 %	+9%	Nord-Helgeland
Aldersund	-82 %	-6%	Nord-Helgeland

Røssvoll	-83 %	-21%	Indre Helgeland
Strandlandet	-83 %	-20%	Lofoten

Flere av disse menighetene er blant de som har redusert mest på gudstjenestetallet siste tiår, og gjennomgående er reduksjonen i nattverd-gudstjenester større enn den prosentvise reduksjonen i antall gudstjenester skulle tilsi. Dette kan skyldes en tanke om at menighetsveksten ikke ligger i hyppig nattverdutdeling, men heller i spesielle gudstjenester uten nattverd.

Hvilke valg ligger bak så store forskjeller? Ett prosti kan ha dobbelt så stor andel nattverd i gudstjenestene som et annet. Vi vil se etter spor av om biskopen har meninger om dette og gir føringer til sine proster.

Sør-Hålogaland biskop har sendt ut to ”hyrdebrev” til prester og menigheter, i 2003 og i 2007. Dette er samtidig bispedømmerådets strategidokument for perioden. I 2003 har brevet tittelen ”Vårherre i vårres verden” i 2007 ”Ung i vårherres verden”. I 2003 er fokuset særlig på gudstjenestearbeidet. Her reiser biskopen flere spørsmål som anbefales til videre drøfting i menighetene, deriblant om nattverden: ”På hvilken måte skjer nattverden hos dere?” ”Hvem kan trekkes inn i samarbeidet om nattverden?”

Det er grunn til å anta at de fleste menighetene i bispedømmet drøftet gudstjenestearbeidet sitt i denne perioden, blant annet påskyndet av prosjektarbeidet «Gudstjenesteutvikling» i 2005, som ble initiert av bispedømmerådet og gjennomført med prostivise samlinger med gudstjenestearbeidet som fokus. Nattverden var ikke her tatt opp som sentralt tema, men forvaltningen av den ble berørt som del av gudstjenestedrøftingen.

Det foreligger referater fra drøftinger på biskopens prostemøter, møter som gjerne har vært holdt to ganger årlig. Ved gjennomgang av disse referatene fra perioden 2001-2006 (11 møter) forekommer ikke nattverd som referert tema. Gudstjenesteforordningen har vært drøftet flere ganger, men nattverden og forvaltningen av den har ikke vært tematisert i prostemøtene, i hvert fall ikke så tydelig at det reflekteres i referatene.

Biskopen har ved bispevisitaser i mange år oppmuntret til å bruke intinksjon som utdelingsform for å inkludere nye mennesker i nattverden. Nattverdforvaltningen i menigheten har alltid vært diskutert med prest og menighetsråd ved visitaser. Enkelte ganger har det forekommet at menigheten har foreslått å ikke ha nattverd på visitasgudstjenesten som avsluttet visitasen, gjerne ut fra tre grunner: Gudstjenesten blir for lang, det vil ikke passe for barna som er til stede, og nattverden vil skape skille i menigheten på en dag der man ønsker at alle skal kjenne seg inkludert. Biskopen har alltid problematisert slike innvendinger og gitt uttrykk for ønsket om nattverd i gudstjenesten⁴⁸. Som oftest har biskopens ønske blitt etterfulgt.

De kirkelige strategidokumenter i bispedømmet berører altså ikke nattverdforvaltningen. Det sies en del om tjeneste, læring og omstilling, men ingen ting eksplisitt om nattverden som hellig handling i fellesskapet.

Vi merker oss at i alle prostier ligger prostesetets menighet over gjennomsnittet i prostiet med hensyn til nattverdfrekvens. Det kan tyde på at prostene vektlegger nattverden høyere enn prestene ellers i prostiet og er kommet et stykke lenger enn mange av de øvrige i utviklingen mot hyppigere nattverdbruk.

Det ser for øvrig ut til at det overlates til de enkelte prester å legge nattverdrytmen i menigheten, eventuelt etter drøfting i menighetsråd og -stab. Den lokale menighet vurderes gjennomgående som det riktige sted å begynne en slik drøfting, men vi konstaterer samtidig at det mangler spor etter en overordnet ledelse på et viktig område av prestedtjenesten. Det kunne gjerne forventes annerledes ut fra dagens tjenesteordninger. Vi har gode tradisjoner for selvstendighet innenfor prestedtjenesten, og det ser ut til at dette også gjelder sakramentsforvaltningen, som i vår kirketradisjon er av de aller

⁴⁸ Her er opplysninger fra mangeårig stiftskapellan Elin Vangen referert.

viktigste oppgavene i prestetjenesten. Det er likevel påfallende at det nevnes så lite i de foreliggende dokumenter fra overordnet myndighet i bispedømmet.

Hva er så grunnen til den sterke økningen i nattverdfrekvens i enkelte menigheter? De fleste av menighetene i Sør-Hålogaland som har økning i nattverdfrekvens finner vi i domprostiet. Her har menighetene Domkirken, Rønvik, Skjerstad, Misvær og Røst tilnærmet doblet antallet nattverd gudstjenester, det samme har Brønnøy og Bindal i Sør-Helgeland prosti. For øvrig går utviklingen i begge retninger i menighetene.

Her opplyser prestene:

Rønvik menighet, domprostiet (to prester):

Menigheten har økt nattverdfrekvensen for å gjøre det til fast ordning at det er nattverd på alle høymesser. Det har vært en viss motstand i stab og menighetsråd mot å ha både dåp og nattverd i gudstjenesten. Konfirmantene er mye med i gudstjenestene som ledd i sin undervisning. Disse læres opp i nattverddeltakelse og nattverdteologi. Nattverd er også tema i møter med konfirmantforeldrene. Det har frem til de senere år ikke vært tradisjon i menigheten å ha nattverd på høytidsdagene, men også det er fast ordning nå. Vanligvis deles nattverden ut både ved kneling på alterringen og ved intinksjon ved sidealteret.

Skjerstad menighet og Misvær menighet, domprostiet (en prest for begge menigheter):

Det har pågått en bevisstgjøring i begge menighetene de siste årene om gudstjenesten og om måltidet i høymessen. Guds nærvær skal ikke bare være noe for tanken og intellektet, men også for resten av kroppen. Menighetsrådene har vært med i denne prosessen og har støttet ordningen med oftere nattverd i gudstjenestene. Samtidig har det vært ganske fast bruk av leke nattverdmedhjelpere, gjerne den som har hatt klokkertjeneste, en oppgave som går på omgang blant flere. Konfirmanter og barn brukes noe som medhjelpere, men ikke så ofte. I det siste har også noen gudstjenester vært holdt etter ordningen for "familiemesser", med nattverd som en del av ordningen. I disse, og i enkelte andre gudstjenester, har det vært brukt utdeling med intinksjon, ellers har det vanligste vært altergang med knefall. Gjennom dette har man sett at det har kommet nye mennesker til nattverden. De kan ha våget seg med første gang når det har vært utdeling fra midtgangen med intinksjon, så har de senere også blitt med til alterringen. En sjelden gang brukes det to stasjoner med hver sine ordninger. Menigheten har erfart at kontinuerlig utdeling ved intinksjon gir den anonymiteten mange savner ved alterringen. Man har bokstavelig talt ryggdekning når man går fram. Ved alterringen kjennes gjerne individualiteten sterkere enn fellesskapet. Man kneler i en innadvendt stilling med blikket senket. I kontinuerlig utdeling i midtgangen gjør køen man står i og fellesskapet der at denne siden merkes tydeligere. Menighetene har også diskutert balansen mellom å alminneliggjøre sakramentet og å beholde det høytidelige ved handlingen.

Røst menighet (en prest), domprostiet:

Etter presteskifte i 2002, ønsket ny sokneprest å vitalisere gudstjenestene og bygge ned tendensen til gruppering i "kristne" og "ikke-kristne". Gudstjenestetallet ble holdt på samme nivå som tidligere, ca annenhver søndag, men nå ble tilnærmet alle gudstjenester nattverd gudstjenester. Gudstjenestene ble forberedt og gjennomført med mange medhjelpere i menigheten, særlig fra barn, konfirmanter og kor. Gudstjenestene ble gjort "folkelige" i god forstand, med et løsere preg sammen med ulike aktører, med humor og nærhet. Nattverden har de siste årene konsekvent blitt utdelt ved intinksjon, vanligvis som ledd i en vandring innom flere stasjoner: Oftring, lystenning, bønneskriving med mer. Dette viser seg i statistikken med en femdobling av nattverddeltakere i tiårsperioden, sammen med 50% økning på deltakertallet på gudstjenestene. Her har altså mange nye mennesker valgt å delta ved nattverden de siste årene. Menighetsrådet har ikke vært særlig aktive i å drive fram disse endringene, men de har stilt seg positive til prestens initiativ.

Bindal menighet (en prest), Sør-Helgeland prosti:

Etter presteskifte for et par år siden har ny sokneprest tatt noen grep rundt gudstjenesten og nattverdfeiringen sammen med menighetsrådet. Nattverdfrekvensen har økt og er tredoblet i perioden 1998-2007. I 2008 er det nattverd på nesten alle gudstjenester i menigheten. I forbindelse med menighetens trosopplæringsprosjekt har man ønsket å eksperimentere med gudstjenestene, ofte med konfirmanter som medhjelpere. Delvis har man endret ledd i nattverden for å understreke momentene med nåde, omsorg og fellesskap tydeligere enn i den gamle liturgien. Menigheten skal kjenne seg "overøst av nåde", og følelsen av å bli godt mottatt også ved nattverdmåltidet skal veie tyngre enn følelsen av bekjennelsesmessig utfordring. Det siste året har nattverden blitt utdelt i benkene, ved at presten og en konfirmantmedhjelper sender et fat med brød og vin (til dypping av brødet) innover i benken, og alle som vil kan forsyne seg. Soknepresten opplyser at ved dette har deltakelsen økt dramatisk. Flere har gitt uttrykk for en glede og en lettelse ved endelig å våge å ta imot nattverd når de nå slipper å bli utsatt for eksponeringen i offentlighet som altergangen representerte. Bare ganske få har gitt uttrykk for at handlingen har blitt påtrengende på denne måten. Videre har man endret også på rekkefølgen i liturgien, for å høste erfaringer med å holde nattverd foran forkynnelsen, også dette for å understreke den betingelsesløse nåde Gud møter oss med.

Oppsummering:

Vi finner at alle disse menighetene, som kan vise til økning i nattverdfrekvens, har gjort dette som ledd i en gjennomtenkt strategi for å styrke gudstjenestearbeidet. Sammen med bruk av intinksjon ved utdelingen har terskler blitt borte og nye grupper i menigheten har blitt nattverddeltakere. En del av strategien ser ut til å ha vært å trekke leke medarbeidere inn i gudstjenesten, slik at ikke presten alene står for nattverdhandlingen. Dette er i tråd med den pågående reformens intensjoner om involvering fra flere medhjelpere i menigheten.

2.6.III Nattverddeltakernes antall

Nå går vi til tallene for antall nattverddeltakere ved disse gudstjenestene. Vi har sett en nedgang i tallene for gudstjenester og for gudstjenestedeltakere, mens det samtidig har vært en økning i antallet nattverd gudstjenester.

*Antallet nattverddeltakere*⁴⁹ i statistikken ser slik ut:

	2007	2006	2005	2004	2003	2002	2001	2000	1999	1998	Endring
Domprostiet	15559	15019	14025	12905	12372	12270	11846	11510	11264	11547	30%
Sør-Helgeland	2007	2332	2643	1907	2163	2323	2408	2434	2003	1942	9%
Indre Helgeland	3394	4217	4216	3548	3613	3337	3487	3320	4033	4276	2%
Nord-Helgeland	2766	3078	3065	2470	2734	1993	2132	2609	2585	3548	2%
Salten	2833	3419	3559	3316	3993	3760	3358	3676	4143	4279	-19%
Ofoten	4781	5739	5547	5672	5450	6377	5926	6289	7479	7161	-23%
Lofoten	3394	3704	3487	4321	3336	3458	4160	4715	4436	4169	-21%
Vesterålen	3935	4470	5261	3742	3773	3705	4488	4619	4718	6018	-11%
Sum:	38669	41978	41803	37881	37434	37223	37805	39172	40661	42940	0,3%

Bispedømmet har samlet et stabilt antall til nattverd i denne perioden. Det er økning i de samme to prostier som vi så hadde en økning av andelen nattverd gudstjenester, Domprostiet (30%) og Sør-Helgeland (9%), og en liten økning i Indre Helgeland og Nord-Helgeland (begge 2%). I alle de

⁴⁹ Til nå har nattverd tallene i statistikkene våre vært svært nøyaktige, kanskje de mest nøyaktige tallene vi har. Der det brukes beger er det enkelt å telle antall. Det åpner for større unøyaktighet når det benyttes intinksjon, ettersom man da må holde styr på antallet oblater som legges ut, og telle antallet som er igjen. Gudstjenestereformen åpner for bruk av andre typer brød i nattverden, der brødet brytes og deles, da vil vi i fremtiden være henvist til mer anslag enn eksakt tallmateriale.

Øvrige prostier ser vi nedgang i antall nattverddeltakere i perioden. Samtidig legger vi merke til at alle prostier har en tydelig økning i antall nattverddeltakere de 3-4 årene før 2007, men med unntak av domprostiet faller alle på statistikken i 2007. Vi vil undersøke hva grunnene til så vidt store forskjeller mellom prostiene kan være.

En mulig forklaring på økningen i nattverddeltakelse i en menighet kan være at man har *oftere* nattverd i menigheten, og de samme trofaste går oftere enn før, i takt med økt frekvens. Det er i så fall en god vane. Men økningen kan også ligge i at nye mennesker kommer til nattverd. Det vil vi undersøke. Vi skiller altså mellom økt deltakelse og hyppigere deltakelse. Dette kan leses ut av tallene for antall nattverdgjester sammenlignet med snittet for nattverddeltakelse. Vi leter her altså etter økende snitt til nattverd.

Disse menighetene kan vise til reell økt nattverddeltakelse, ikke bare til hyppigere deltakelse:

Røst	385%	Domprostiet
Grane	105 %	Indre Helgeland
Velfjord	46%	Sør-Helgeland
Hamarøy	58 %	Ofoten
Valberg	54 %	Lofoten
Flakstad	185 %	Lofoten

Vi spør prostene om hvor mye *intinksjon* blir benyttet i menighetene, og om intinksjon som utdelingsform kan være noe av forklaringen bak den økte nattverddeltakelse i enkelte menigheter.

Prostene svarer:

Domprostiet:

Intinksjon brukes fast i enkelte menigheter og ofte i flere av menighetene. Erfaringen er at dette åpner og flere deltar.

Sør-Helgeland:

Intinksjon brukes lite, man er redd mange ville savne kneling ved alterringen og symbolikken som ligger i den halve ringen, tanken på fellesskap med de som er gått foran oss.

Indre Helgeland:

Intinksjon brukes i enkelte menigheter, særlig i forbindelse med konfirmantgudstjenester. Ingen menigheter i prostiet praktiserer intinksjon som fast ordning, men prosten har inntrykk av at det anvendes i økende grad.

Nord-Helgeland:

Intinksjon brukes lite, men erfaringen viser at det fører til større deltakelse. Det står fritt opp til prest og menighetsråd å benytte intinksjon.

Salten:

Intinksjon brukes noe, og en ser at det gjør nattverden tilgjengelig for flere. En har derfor blitt enig om i menigheten på Fauske (prostens menighet) å benytte intinksjon på større dåpsgudstjenester og ved familiegudstjenester, og ved andre litt større gudstjenester. Prosten stiller prestene fritt til å bruke intinksjon.

Ofoten:

Intinksjon benyttes på de store gudstjenester, det åpner for flere deltakere. Ingen prester har søkt om å få benytte intinksjon som fast ordning.

Vesterålen:

Intinksjon brukes på de store gudstjenester, lite ellers. Men inntrykket er at det kommer flere

til nattverd om intinksjon benyttes. Noen vil savne knelingen ved alterringen.

Lofoten:

Intinksjon benyttes ofte i enkelte menigheter, som i Flakstad, her ser man en økt deltakelse.. Prosten oppfordrer generelt til bruk av intinksjon som utdelingsform i prostiet, og menigheter som benytter dette ofte kan vise til fin økning i deltakelsen blant både ungdommer og eldre gudstjenestedeltakere som ikke tidligere har pleid å delta i nattverden. Noen menigheter i prostiet har et stort innslag av læstadianere i menighetskjernen. Disse ønsker ikke intinksjon, og det brukes da heller ikke der.

Konklusjon:

Alle prostene er positive til bruk av intinksjon og er vant til at det benyttes i menighetene. Ingen gir uttrykk for at de selv er pådrivere for at intinksjon skal benyttes oftere. De overlater til prest og menighetsråd å vurdere dette. Flere støtter oppfatningen at intinksjon fører til økt nattverddeltakelse, og forklarer økningen i enkelte av sine menigheter med nettopp dette.

Vi tar også med tabellen for *gjennomsnitt antall nattverddeltakere* pr gudstjeneste:

	2007	2006	2005	2004	2003	2002	2001	2000	1999	1998	Endring
Domprostiet	36	32	34	35	35	38	35	32	34	35	2%
Sør-Helgeland	13	13	15	12	15	15	15	16	16	14	-14%
Indre Helgeland	18	20	20	19	20	20	22	18	19	19	1%
Nord-Helgeland	16	18	17	16	16	13	13	14	15	17	9%
Salten	16	16	16	20	21	20	19	19	21	20	-20%
Ofoten	19	22	23	25	24	28	28	26	32	28	-26%
Lofoten	19	19	18	24	19	18	21	23	23	23	-19%
Vesterålen	20	21	21	21	23	21	20	21	22	24	-7%
	22	22	22	23	23	24	23	23	24	24	-6,8%

Verdien av disse tallene er ikke så stor på prostinivå, vi må analysere de enkelte menigheter for å finne spor å følge. Men vi legger merke til at med hele bispedømmets tallmateriale foran oss, er endringene over hele perioden sett under ett ganske små (fra 24 til 22).

2.6.IV Hvor stor del av menigheten deltar i nattverden?

Et viktig spørsmål for oss i dette arbeidet er å lete etter faktorer som påvirker hvor mange av de tilstedeværende som deltar i nattverden. Da må vi først klargjøre hvor stor denne gruppen er. Vi deler snittet for nattverdgjester på gjennomsnitt gudstjenestedeltakere og får følgende tabell over *hvor stor del av de tilstedeværende som deltar i nattverden*:

	2007	2006	2005	2004	2003	2002	2001	2000	1999	1998	endr
Domprostiet	37 %	31 %	32 %	34 %	39 %	37 %	36 %	33 %	35 %	35 %	1%
Sør-Helgeland	18 %	21 %	22 %	18 %	21 %	21 %	21 %	22 %	23 %	22 %	2%
Indre Helgeland	22 %	23 %	24 %	23 %	26 %	25 %	23 %	22 %	22 %	24 %	0%
Nord-Helgeland	26 %	30 %	29 %	25 %	25 %	24 %	21 %	22 %	26 %	27 %	-3%
Salten	23 %	24 %	23 %	26 %	29 %	28 %	26 %	26 %	28 %	26 %	4%
Ofoten	25 %	31 %	27 %	30 %	32 %	39 %	38 %	33 %	37 %	33 %	7%
Lofoten	20 %	20 %	19 %	26 %	19 %	19 %	22 %	24 %	26 %	24 %	5%
Vesterålen	24 %	30 %	31 %	31 %	36 %	30 %	30 %	31 %	30 %	30 %	2%
	27 %	28 %	27 %	29 %	30 %	30 %	29 %	28 %	30 %	29 %	1,7%

Her ser vi nokså jevne kurver når vi tar med tallene for hele prostiet, som viser at endringen over tiåret som ligger bak er liten. Vi må også ha i mente at om nattverdallet er konstant vil prosenten her synke om gudstjenestedeltakerne øker. Om en menighet får nye grupper til kirke, men – foreløpig – ikke til nattverd, vil denne prosenten vise nedgang. 2002-03 hadde ”bunn-notering” for

antall gudstjenestedeltakere i alle prostier, men har på denne statistikken høyeste prosent (30%). Det tyder på at de trofaste, som også går til nattverd, har vært like trofaste hele tiden, men at vi de siste årene har fått med oss nye grupper til gudstjeneste. Er det trosopplæringsprosjektene vi ser spor etter her?

Vi legger også merke til at Domprostiet har merkbart større andel av gudstjenestedeltakerne med til nattverd enn de andre prostiene. Det er ikke mulig å lese ut av vårt tallmateriale hva grunnene til dette kan være, men noe av forklaringen kan ligge i lang bruk av hyppig nattverd i gudstjenesten. Domprostiet har nattverd på 70% av sine gudstjenester, mens de øvrige ligger på fra 55% og nedover. 40% av nattverddeltakerne finner vi i domprostiet, mens bare 20% av gudstjenestedeltakerne er her. Det viser at en større andel av gudstjenestedeltakerne også deltar i nattverden i domprostiet enn i resten av bispedømmet, og vi kan anta at med hyppig nattverd øker deltakelsen.

Her vil vi også gå til menighetsnivået, for å se om vi finner "gjengangere". Vi finner at noen menigheter har nedgang i prosent av de tilstedeværende som går til nattverd, men samtidig økt gudstjenestedeltakelse. Det kan bety at menigheten får et økende antall mennesker til gudstjeneste, men de nye er ikke enda blitt nattverddeltakere⁵⁰:

	Endr snitt nattverddelt	Endr snitt gudstj.delt	
Rønvik	-12%	19%	Domprostiet
Skjerstad	-17%	31%	Domprostiet
Bjerkvik	-44%	31%	Ofoten
Henningsvær	-48%	19%	Lofoten
Moskenes	-8%	18%	Lofoten
Hadsel	-27%	9%	Vesterålen
Melbu	-5%	16%	Vesterålen
Sortland	-15%	16%	Vesterålen
Øksnes	-12%	14%	Vesterålen

Følgende menigheter kan vise til økt gudstjenestedeltakelse, og økt snitt nattverddeltakelse:

	Endring snitt nattverddelt	Endring snitt gudstj.delt	
Misvær	14%	40%	Domprostiet
Røst	90%	80%	Domprostiet
Velfjord	130%	202%	Sør-Helgeland
Gruben	28%	12%	Indre Helgeland
Grane	53%	60%	Indre Helgeland
Hemnes	9%	7%	Indre Helgeland
Korgen	21%	21%	Indre Helgeland
Sandnessjøen	6%	5%	Nord-Helgeland
Alstahaug	80%	9%	Nord-Helgeland
Rødøy	53%	4%	Nord-Helgeland
Hamarøy	58%	8%	Ofoten
Lødingen	9%	8%	Ofoten
Flakstad	104%	8%	Lofoten
Ytre Eidsfjord	30%	1%	Vesterålen

Følgende har økt antall nattverddeltakere, men redusert gudstjenestedeltakelse, noe som kan tyde på

⁵⁰

For Bjerkvik, Melbu, Sortland og Øksnes gjelder at det er færre gudstjenester enn tidligere, men flere som deltar på hver gudstjeneste, slik at snittet på antall gudstjenestedeltakere øker selv om deltakertallet totalt har gått noe ned.

en avskalling og polarisering i menigheten, men også muligens økende bevissthet om nattverdsakramentet:

	Endring snitt nattverddelt	Endring snitt gudstj.delt	
Elsfjord	47%	-27%	Indre Helegeland
Tjøtta	29%	-26%	Nord-Helgeland
Leirfjord	43%	-26%	Nord-Helgeland
Tysfjord	24%	-45%	Ofoten
Vågan	20%	-43%	Lofoten
Valberg	54%	-4%	Lofoten
Andenes	51%	-1%	Vesterålen

2.6.V Menigheter å legge merke til

Tallene for siste tiår leder oss til noen menigheter som fortjener nærmere kommentar. Det gjelder særlig disse:

Domprostiet:

- Rønvik: Økning gudstjeneste- og nattverddeltakere, høy nattverdfrekvens (90)
- Røst: Økning gudstjeneste- og nattverddeltakere, høy nattverdfrekvens (100)
- Saltstraumen: Økning nattverddeltakere, høy nattverdfrekvens (65)
- Skjerstad: Økning gudstjeneste- og nattverddeltakere, høy nattverdfrekvens (80)
- Misvær: Økning gudstjeneste- og nattverddeltakere, høy nattverdfrekvens (62)

Prosten opplyser:

Alle disse menighetene har i lang tid hatt et godt menighetsarbeid med engasjerte og flinke prester og andre medarbeidere. I Skjerstad og Misvær har kantorens månedlige "salmekvelder" rekruttert en gruppe mennesker som tidligere ikke har vært aktive gudstjenestedeltakere, men som nå er begynt mer å være med også på gudstjenestene. Alle disse menighetene praktiserer intinksjon ved utdelingen jevnlig, det øker antallet deltakere.

Sør-Helgeland:

- Bindal: Økning antall nattverd-gudstjenester og -deltakere, nattverdfrekvens 58

Prosten opplyser:

Etter presteskifte for to år siden har menigheten i Bindal praktisert nattverd oftere enn før, og noen gamle gudstjenestevaner er delvis endret. Konfirmantene er mer med i gudstjenesten og vennes til å gå til nattverd som en naturlig del av deltakelsen.

Indre Helgeland prosti:

- Grane: Stor økning i gudstjenestedeltakelse, økende nattverdfrekvens (65)
- Hemnes: Økende antall nattverd-gjester, lav nattverdfrekvens (29). Stor gruppe gudstjenestedeltakere som ikke er nattverddeltakere.
- Korgen: Økning gudstjeneste- og nattverddeltakere, lav nattverdfrekvens (32)

Prosten opplyser:

I forbindelse med trosopplæringsprosjekt i Hemnes og Korgen har menighetene satset mye på konfirmanter og ungdom og har nattverd-gudstjenester med intinksjon. For Granes del mener prosten det meste av forklaringen ligger i den gode personsammensetningen i staben de siste årene.

Nord-Helgeland prosti:

- Sandnessjøen: Økning gudstjeneste- og nattverddeltakere, nattverdfrekvens 43
 Leirfjord: Økende andel av gudstjenestedeltakerne deltar i nattverden og økende antall nattverddeltakere, men nedgang gudstjenestedeltakere, nattverdfrekvens 48
 Rødøy: Økning nattverddeltakere, nattverdfrekvens 42.

Prosten opplyser:

Sandnessjøen har i lang tid hatt flinke medarbeider som har jobbet godt med gudstjenestene. Her har man også benyttet intinksjon relativt ofte, særlig i familiemesser. I disse har gjerne nattverden inngått i en liturgi med "stasjoner" og "vandring".
 Leirfjord opplever sannsynligvis en utvikling med polarisering, der en trofast gruppe slutter godt opp om gudstjenestene, mens de som står litt mer på avstand ikke så gjerne deltar.
 Rødøy har i senere år hatt et nært samarbeid med Frikirken, og medlemmer herfra har deltatt jevnlig på gudstjenestene i DnK.

Ofoten prosti:

- Hamarøy: Økning antall nattverdgjester, nattverdfrekvens 38, stor andel av gudstjenestedeltakerne deltar i nattverden (48%)
 Lødingen: Økende antall nattverdgjester, nattverdfrekvens 35

Prosten opplyser:

I Hamarøy menighet har man i de senere år praktisert en friere liturgisk form på deler av gudstjenesten. Nattverden har da vært en av flere "stasjoner" på en "trosvandring" i gudstjenesten. Dette har senket terskelen og økt deltakelsen. Her brukes det alltid intinksjon. I Lødingen har man de senere år hatt en friere liturgi og sangtradisjon, inspirert av Oase-tradisjonen.

Lofoten prosti:

- Henningsvær: Økning gudstjeneste- og nattverddeltakere, høy nattverdfrekvens (noe usikre tall)
 Flakstad: Økning antall nattverdgjester, høy nattverdfrekvens (75)
 Valberg: Økning antall nattverdgjester, nattverdfrekvens 50

Prosten opplyser:

Henningsvær har et oppsving med særlig aktivt menighetsarbeid for tiden. Det samme gjelder Flakstad, med stor vekt på konfirmantarbeidet.
 Valberg menighet har en kjerne av engasjerte mennesker som har støttet trofast opp om gudstjenestearbeidet, delvis også motivert av drøftinger om sammenslåing og reduksjon i menigheten. Menigheten har også i mange år hatt prester som har drevet et godt og aktivt menighetsarbeid.

3 Kapittel III: TEOLOGISK ANALYSE

3.1 Noen teologiske utviklingstrekk

I luthersk teologi betraktes kirken først og fremst som forsamlingen av troende, der evangeliet forkynnes rent og sakramentene forvaltes rett⁵¹. Liturgisk teologi analyserer hvordan kirken presenterer seg gjennom sine ordninger. I liturgien blir vår teologi synlig. Tidlig måtte den kristne forsamlingen finne sine ordninger, sin måte å være sammen på. Det utviklet seg en *ordo*, en struktur for samlingene. Da var Ordet, fortellingene om Jesus Kristus, og sakramentene, badet og måltidet, de elementene menigheten samlet seg om. Tidlig måtte man ta et oppgjør med varianter av forkynnelse som sprang ut av den kristne lære, men som beveget seg over i det fremmede, som ikke var forenlig med arven fra Jesus.

En av de tidlige bevegelser som fremkalte en bevisstgjøring innen de kristne menighetene på hva som var rett lære, var de gnostiske retningene, som opptrådte innenfor de jødiske og hellenistiske landene. Tolkningen var dualistisk, verden ble sett på som todelt, det menneskelige ble gjennomgående vurdert som syndig og ikke av Gud, mens troen hadde sin forankring i tanken, og tanken kom fra Gud. Det var en besnærende måte å komme til rette med opplevelsen av en villig ånd i et skrøpelig legeme. Nesten 1800 år senere får en annen, men tilsvarende dualistisk, livstolkning sin kirkelige fasong på norsk kirkemark gjennom toneangivende teologer på 1800-tallet. For dem er det tanke, tro og intellekt som teller. Kroppen er et nærmest nødvendig onde. I forholdet til Gud er kroppen (og mennesket selv) først og fremst syndig. Livet er primært til for prøving og øving, ikke for nytelse og glede. Forkynnelsen må rette seg mot intellektet, det er den delen av mennesket som skal foredles og styre de syndige tilbøyeligheter. I denne tradisjonen blir sakramentet mindre viktig, det er forkynnelsen som teller. Vekten ligger derfor på prekenen, ikke på nattverden. Flere av teologene som har vært under påvirkning av Gisle Johnson ender opp med en slik forkynnelse.⁵² Gustav Jensen problematiserer dette og ser til den tyske restaurasjonsteologien når han hevder at nattverden må inn igjen som fast, regelmessig, og vanlig del av gudstjenesteordningen.

På dette tidspunkt hadde den norske salmemessen rådd grunnen i kirkene i 200 år. I tråd med luthersk tradisjon hadde gudstjenesten utviklet seg slik at forkynnelsen hadde fått forrang foran sakramentene. Gudstjenesten var først og fremst *preken*. Guds ord skulle forkynnes "blant øer og skjær" sang Petter Dass fra Alstahaug. Det var det viktigste. Men mye annet fikk også plass når menigheten var samlet, fra allmenne kunngjøringer til kirkelige handlinger. Når vær og kirkevei tillot det ble barna båret til dåp. Og i tiden fra påske til henimot jul ble det også med jevne mellomrom forrettet altergang. Norske Lov av 1687⁵³ foreskrev nattverddeltakelse minst én gang årlig. Det bygde på den lutherske læren fra *Confessio Augustana* om nattverd, skriftemål og absolusjon (art.XXIV *Om messen*⁵⁴ og XXV *Om skriftemålet*⁵⁵). Her var det av stor betydning for reformatorene å understreke at de lutherske menigheter forvalter nattverden nøye, og nært knyttet

⁵¹ *Confessio Augustana* sier i art VII at «til sann enhet i kirke er det nok å være enig om evangeliets lære og om forvaltningen av sakramentene. Men det er ikke nødvendig at det alle steder er ensartede menneskelige overleveringer eller skikker eller seremonier...»

⁵² Mer om dette nedenfor under avsnittet «Nattverdfallet»

⁵³ 2.Bok, Om Religionen og Geistligheden, kap 5, artiklene 10-25 har flere viktige lovregler om "Præsternis Embete med Sacramenterne og lønlig Skriftemaal".

⁵⁴ "Men da messen er en slik meddelelse av sakramentet, blir det hos oss holdt en felles messe hver helligdag og også på andre dager, dersom det er noen som vil bruke sakramentet, der sakramentet blir gitt til dem som ber om å få det.»

⁵⁵ "Herrens legeme pleier ikke å bli gitt til andre enn dem som i forveien er blitt prøvet og har fått avløsning."

sammen med skriftemål og absolusjon. I forordet til sin lille katekisme nevner Luther spørsmålet om nattverdhyppighet: ”Hvis noen ikke søker og begjærer sakramentet i det minste én til fire ganger om året, da er det grunn til å frykte for at han forakter sakramentet og ikke er noen kristen.” Fra middelalderen av hadde årlig nattverdgang vært det vanlige, det var foreskrevet som et minimum i Laterankonsilet 1215. Å gå oftere enn et par ganger i året var ikke vanlig, men sjeldnere ble sett på som mangel på tro og kanskje til og med forakt for sakramentet.

Danmark-Norge var en kristen nasjon, og en logisk konsekvens var da også at man deltok ved gudstjenester og tok imot nattverden. Nattverdgang var foreskrevet for konfirmantene søndag etter konfirmasjon⁵⁶. Borgerlige rettigheter ble koblet sammen med kristelige «plikter», ikke så uventet all den tid det var så nær kobling mellom kirke og samfunnsadministrasjon gjennom prestene som Kongens embetsmenn. Slik ble også altergang praktisert som påbudt, og borgerlig status gjort avhengig av deltakelse her. Borgerbrev og voksne rettigheter ble gitt på bakgrunn av konfirmasjon og medlemskap i kirken. Også kommunikantprotokollene avspeiler samfunnets behov for orden og kontroll. De viser at nattverdgang gjerne var en familiehendelse. Man gikk sammen med sin familie til alters, fars navn er notert og sammen med ham hans familie.

Sandvik påviser at altergangsprotokollene fra Sør-Norge viser at de store nattverdsøndager gjerne falt i tida etter påske og sent på høsten etter ferdig innhøsting på gårdene. Det samme kan vi se i nord, med Skjærtorsdag og konfirmasjonsdagen som de store dagene på våren, og med søndagene i oktober og november som de viktigste nattverddagene på høsten.

3.2 Nattverdfallet

Fra rundt 1870 og i løpet av 30-40 år fremover får vi en utvikling i menighetens bruk av nattverden som i norsk kirkehistorie er det mest markante fall i nattverdbruk vi kjenner. Bjørn Sandvik behandler fenomenet i en studie fra 1998⁵⁷. I løpet av noen få tiår skjer en endring i folks bruk av nattverden, der den fra å være noe som nesten alle benyttet seg av blir til en handling et fåtall deltar i. Tallmateriale fra kirkebokføringen viser at nedgangen er stor og den kommer brått. Sandvik viser hvordan biskopene i sine visitasberetninger rundt århundreskiftet kommenterer nedgangen som beklagelig⁵⁸. Men mange betrakter den likevel som en nødvendig og ønsket utvikling⁵⁹. Prester hadde lenge sett på vanealtergangen som en tom skikk, der den enkelte slett ikke eide det nødvendige mål av tro, og etter deres mening burde holdt seg unna sakramentet. Dels mente de at denne vanen førte til en uheldig alminneliggjøring av sakramentet, som tømte det for sitt dype innhold for mange. Dermed kom man til alters med ulike tanker og forventninger og med forskjellig forståelse av betydningen av nattverden. Dels var man også bekymret for den enkeltes rett til å motta sakramentet, ut fra bibelens advarsler om ikke å dra Guds dom over seg gjennom å motta sakramentet på feil måte, særlig ordene fra 1.Kor 11,27ff⁶⁰ om å prøve seg selv for ikke å ete og drikke seg selv til doms. Her vektløse en ofte ikke konteksten i 1.Korinterbrev, som viser at Paulus' formaninger heller er av sosial enn psykologisk karakter, der formaningen opprinnelig handler om sosiale skillelinjer i menigheten. I forkynnelsen ble det isteden brukt til å sette trossmessige skiller. I forkynnelsen får vi i siste del av 1800-tallet en rekke prester som med styrke markerer alvoret i

⁵⁶ U.A.Motzfeldts ”Den norske Kirkeret” (1844) – lenge brukt som lærebok i kirkerett for teologer

⁵⁷ Bjørn Sandvik: Det store nattverdfallet (1998) s.26

⁵⁸ Biskop Laache, Trondhjem, visitasberetning 1887: ”Medens Usædeligheden holder sig, tager Nadverdsøkningen af, og det endog i ganske foruroligende Grad.”

Biskop Folkestad, Hamar, visitasberetning 1885: ”Hva angaar den Kjendsgjærning, at de Kommunecerendes Antal overalt aftager, da visste man ikke at angive enden Grund til denne sørgelige Foreteelse end Tidens herskende Indifferentisme og kun ganske enkeltvis ymtes om bevisst positiv Vantro.”

⁵⁹ Luthersk Kirketidende 1882: Utviklingen må føre til at ”den af en uselvstændig Autoritetstro fremgaaende Vanealtergang mer og mer afløses af en i selvstændig Valg begrundet Altergang” og nedgangen i antallet nattverdgjester må ses som et fremskritt i den kirkelige utvikling mot en mer fullkommen kirke.

⁶⁰ De eldre bibeloversettelser brukte ordet ”uværdig”, som ledet til tanken at ordet handler om den enkeltes personlige religiøse tilstand.

denne måten å tenke om nattverden på. Sandvik kaller det at vi får en ”avsperringsforkynnelse”⁶¹ i kirken. Prester legger alvoret i sakramentet innover menigheten og ber de som ikke har den rette dypføyte trang til syndtilgivelse og erfaring av omvendelse om å holde seg borte fra nattverden. På det punktet blir prestene snart tatt på ordet. Nattverdprotokollene viser hvordan altergangen i løpet av kort tid endrer seg fra allmenn bruk til en handling for de få. Støtten i det sosiale lag, det ”sug” som ligger i flertallets bruk, blir borte. Tilbake står de som kan vise til egen indre trosverbevisning, gjerne en sterk omvendelseserfaring og et følelsesmessig engasjement rundt sin tro. Det gis lite rom for det vi i dag med religionspsykologisk forståelse ville tilskrevet ulike personlighetstypers forskjellige tilnærming til tro og religiøst språk. Vanen vil søke støtte i det man kaller *plausibilitetsstrukturer*⁶². Strukturer som tidligere hadde dratt i retning mot nattverdbordet, drar nå bort fra det. Fra å være noe folk flest gjorde, blir altergang nå noe folk flest ikke gjør. Man går ikke lenger til nattverd uten å kunne vise til særlige grunner. Konsekvensen blir en menighet som består av to slags kirkegjengere, de som går til alters og de som ikke gjør det.

Sandvik påpeker at grunnene til utviklingen er flere: Det viktigste var forkynnelsen. Under påvirkning fra tysk erfaringsteologi og pietistisk vekkelsestenkning ledet toneangivende teologer (Gisle Johnson, Gustav Jensen, J.C. Heuch) an i en forkynnelse som vendte blikket innover i den enkeltes følelses- og erfaringsverden og spurte etter hjertets dype grunner⁶³. Parallelt med dette ble utviklingen fremskyndet av en omfattende liturgirevisjon i kirken. Det begynte med revisjon av skriftemålsliturgien og fortsatte med høymessen. Skriftemålet skulle ikke lenger være obligatorisk forberedelse til nattverden, og absolusjon med håndspåleggelse skulle ikke være en nødvendig del av skriftemålet. Endringene førte til at ordninger, som tidligere var udiskutable, nå gjennom valgfrihet ble en kilde til uenighet. Noen følte at menigheten ble splittet innfor sakramentet, der den ene ville gjøre det på én måte og den andre på en annen. Samtidig kom store endringer i selve gudstjenesteliturgien. Påvirket av tysk liturgitradisjon fikk vi liturgiske ledd som krevde aktiv deltakelse fra menigheten, med lange prosaledd fra presten og forventede svar fra menigheten, ingen enkel endring å innføre. Prester sukker over menighetens treghet og klager over at det er vanskelig å dra menigheten ut av passiviteten⁶⁴. I salmemessens ordning, som alle kjente, hadde svarene kommet i salmeform, den la man sin stemme i. Å uttale ord i kirken utenom i sangen, det gjorde man ikke. Bare presten skulle tale i kirken.

Alle disse forandringer førte til en fremmedgjøring for mange overfor kirkens liturgier. Det som tidligere hadde vært kjent og kjært, ble nå nytt og uvant. Den gamle salmemessen, med relativt stor frihet til lokale forskjeller, men med en kjent indre sammenheng, ble nå en fast strukturert agenda med ledd som hittil hadde vært ukjent. Kyrie, Gloria, prefasjon før nattverden, dette var meningsfulle ledd for teologer, men krevende å innføre som nytt gudstjenestestoff. Sammen med en forkynnelse som bad de ”uverdige” om å holde seg borte fra nattverden, ble dette effektive midler til å redusere antallet gudstjenestedeltakere, og i særdeleshet nattverddeltakere, i perioden 1870-1920.

I dag er det neppe forkynnelsen som leder til nattverdvegring. Både forkynnelsen og den liturgiske utviklingen har lenge hatt som mål å gjøre nattverdbordet mer åpent. Allerede Gustav Jensen drøfter

⁶¹ Sandvik, *ibid*:s.84 – der det finnes flere eksempler fra presters skriftetaler med sterke advarsler mot å ta lett på altergangen. De som ikke er sikre på at de har det rette sinnelag, ”i hvis Hjerte ei findes opriktig Anger og sand Tro, holde sig borte fra Nadverdbordet” (N.M.Harboe).

⁶² Knut Lundby: Avhandling om troskollektivet i Tøyenkirken, 1987:47 – behandlet hos Sandvik, *ibid*:228. For at kristelige vaner skal være troverdige (plausible) må de ha støtte i samfunnet rundt.

⁶³ F eks hos Heuch i Skjærtorsdagspreken fra Uranienborg, der han var sokneprest, om forskjellen på troende og likegyldige: ”For dem, der mangle Troens Liv, er den Skikk og Vane at gaa til Alters saare farlig, fordi de ingen Ret have til en saadan Vane.”

⁶⁴ Biskop Essendrop i Kristiania innhenter ”høringssvar” fra sokneprestene på liturgiendringene: Sokneprest Munch på Nes, Romerike, svarer: Svarene på oppfordringen i skriftemålsliturgien ”Siger Alle hertil af Hjertet: Amen”: ”Svarene udarte i Regelen til blot Hvisken: Yderst faa udtale Amen høit og tydelig.” Sokneprest Hansen i Andebu klager over sin menighets ”Mangel paa kirkelig Sands og... i potensert Grad ejendommelig Træghed og Dorskhed.” Sandvik påpeker den forenklete slutning som ligger bak slike svar (Sandvik, *ibid*: s.125)

problemet med at troende holder seg unna nattverden og mener at det ikke er noen god strategi at prestene skjønner på dem, de må vinnes med rett og sann forkynnelse⁶⁵. I en studie fra 1996 finner Harald Hegstad at sosiale argumenter spiller en viktig rolle i våre dager. Han påviser hvordan kirkegjengere unnlater å delta i nattverden for å unngå risikoen for å bli oppfattet som del av en gruppe "religiøse" man ikke ønsker å tilhøre.⁶⁶ Det ligger sosiale mekanismer i nattverden, og man forholder seg til dem, på godt og ondt. Å delta i nattverden blir ikke bare et spørsmål om personlig tro, men også om tilhørighet til fellesskapet av mennesker i menigheten.

3.3 Kropp og sjel

De lutherske kirker har fremholdt intellektet som porten inn til sjelen. Forkynnelsen av Guds ord og mottakelsen av Ordet gjennom øret, til hjerne og hjerte, var veien til tro. Etter reformasjonen kom prekestol og kirkebenker inn i alle kirkene. På folkemunne het det gjerne, og gjør det fortsatt hos eldre mennesker, at man gikk "til preik", når man gikk til gudstjeneste. Ingen var i tvil om at det viktigste med gudstjenesten var prestens preken. Det hørende menneske var det *sittende* menneske. I nattverden var man *knelende*. Utover dette var kroppen i gudstjenestens sammenheng ikke særlig viktig, annet enn som et "redskap" til å transportere sjelen til og fra kirken.

I senere år har vi fått større fokus på kropp og bevegelse. Man har hentet inn kunnskap fra dans og teater og påvist hvordan kroppens bevegelse, stilling og "tilstedeværelse" har betydning for kommunikasjon og tilegnelse. Også i gudstjenesten blir det umulig å ikke ta hensyn til faktorer som henger sammen med andre forhold enn ordene, med visuelle elementer i rom, bevegelse, fakter og fremføring, og som er av betydning for hva som formidles.⁶⁷ Det har ført med seg en større bevissthet på retning og bevegelse i kirkerommet. Himmelretningene og deres symbolbetydning, selve kirkerommets orientering, ble en påminnelse om evangeliske sannheter. Vi kommer fra vest, går mot alteret i øst, sitter vendt mot soloppgangen, går tilbake mot vest. Kroppen kan mer enn å gå, stå, sitte og knele, men dette er de viktigste stillinger også i Guds hus. Når vi kneler understreker vi den ydmyke bønnens stilling, vendt mot Gud, kanskje også med et visst innoverskuende indre blikk. Når vi *står* foran kirkens alter, markerer vi tydeligere det oppreiste menneske innfor Gud. Også dette er vårt kall og vår bestemmelse, å stå som ansvarlige mennesker, oppreist og kalt til tjeneste. Det problematiske begrepet *verdighet* får slik et nytt innhold: Gud har gitt oss en verdighet som oppreiste mennesker, kalt til å være disipler av Kristus, som stadig er klar til å gå ut i tjeneste for han. Vi skal overfor Gud ikke bare være opptatt av vår uverdighet som syndere, men også av vår verdighet som gjennfødte.

Etter lang tids noe ensidige fokusering på syndsforlating og forsoning i nattverden er det et mål i dag å kommunisere tydeligere innholdet av fest og glede, fellesskap og tjeneste⁶⁸. Det kan tydeliggjøres ved å gå bort fra den knelende stillingen og over til den stående når vi mottar sakramentet.

I de senere år har vi fått fokus på overgrep og kjønns(u)balanse i samfunnet, også innenfor kirken, og vi blir nødt til å spørre: Kan det være uheldig og forstyrrende i nattverden for enkelte å måtte knele foran presten? Gir det distraherende assosiasjoner til kjønnpolarisering i stedet for å stemme sinnet til andakt? Kan en kvinne som kneler foran en mannlig prest kjenne på en uønsket underdanighet? Kan situasjonen kanskje til og med gi assosiasjoner til seksuelle overgrep for den som har vært utsatt for det? Kan tilsvarende en mann som kneler kjenne at dette er en stilling som ikke "stemmer" for han foran et annet menneske, enten presten er en kvinne eller en mann?

Videre er menneskers ulike fysiske betingelser for å kunne bevege seg et moment vi ikke kan overse. En rullestolbruker kan bare med visse vanskeligheter, og oftest med behov for andres hjelp,

⁶⁵ Gustav Jensen: Afhandlinger s 19

⁶⁶ Harald Hegstad: Folkekirke og trosfellesskap s 64

⁶⁷ Kari Veiteberg skriver om dette i artikkelen «Gudstjenestas teologi – handling og kropp» i Nytt Norsk Kirkeblad 5/2007

⁶⁸ F eks Forslag til ny hovedgudstjeneste s 14: Gudstjenesten "feires"

komme seg opp til alterringen. Her blir man sittende utenfor ringen av knelende mennesker og vil enda en gang bli minnet om at man så ofte, og også i kirken, blir stående igjen utenfor. Det samme kan gjelde andre som er dårlig til bens og ikke uten besvær kan komme opp korttrappa eller kan bøye knærne. Det kan være mulig å signalisere at man ønsker nattverden utdelt i kirkebenken, men mange vil uansett kvie seg for å be om den slags ekstra tjenester, der følelsen av å skille seg ut bare forsterkes.

Momentene som er nevnt her, trekker alle i retning av en utdelingsform løsrevet fra alterringen. I noen kirker gir rommet mulighet til flere stasjoner og man kan ha rom for kneling foran alteret og intinksjon et annet sted. I Sør-Hålogaland er det hovedsakelig Rønvik menighet som per i dag nokså konsekvent benytter en slik mulighet. Vi skal se nærmere nedenfor på erfaringene herfra.

3.4 Barnealtergang

Det var en viktig endring, både teologisk og liturgisk, å åpne for at barn kunne delta i nattverden. Dette kom i Kirkemøtevedtak i 1993⁶⁹. Til da hadde Gudstjenestebokens generalrubrikker hatt disse bestemmelser under avsnittet "Særskilt om nattverd":

10 Barn som har fylt 6 år, har adgang til nattverden når dette skjer sammen med foreldre eller andre foresatte.

*11 Barn som har fylt 12 år, kan i særskilte tilfelle gis adgang til nattverden når foreldrene eller den som har foreldremyndigheten har gitt tillatelse til det.*⁷⁰

Nå ble dette tatt ut og erstattet med:

10 Barn som er døpt og har fått veiledning om nattverden, kan delta ved nattverden sammen med dine foreldre, faddere eller andre som har medansvar for barnets kristne oppdragelse. I forståelse med foreldrene kan dette også omfatte ledere i kristent barnearbeid.

Forut for disse bestemmelsene hadde det pågått en lengre utredning med flere arbeidsgrupper og med uttalelser fra ulike instanser, til Bispemøtet endelig tilrådte adgang til nattverden for barn ned til 6-7 års alder i 1981. Debatten og utredningsarbeidet viser at det var betydelig oppmerksomhet rundt tanken om barnets evne til å skjelne mellom det hellige måltidet og vanlig mat. Pedagoger innvender i debatten at en lett kan bli ensidig opptatt av den *intellektuelle* siden av nattverden, og i mindre grad gir rom for å *oppdage* og *oppleve*.⁷¹ Bekymringene har særlig gått på at man risikerte at barna ikke ville forstå nattverden skikkelig, at det var nødvendig med innføring, opplæring og samtale. Man drøftet til og med om det skulle utstedes et slags "sertifikat" som barnet kunne ha med seg til alters, men dette ble avvist. Like fullt var man bekymret for både faren for uorden og for prestens samvittighet. Debatten i Luthersk Kirketidende på 1970-tallet, samt uttalelser fra biskopene og de teologiske fakultetene, viser at man ikke tok lett på endringen, verken teologisk eller praktisk. Biskopene ser ut fra debatten også ut til å ha frarådd menighetene å ha nattverd på familiegudstjenester.

Vår kirkes bekjennelse sier om Ordet og sakramentene at de er nådens objektive midler som "virker troen når og hvor Gud vil" (CA 5). Tanken om obligatorisk forutgående kirketukt med mulighet til å bedømme den enkeltes verdighet var forlengst forlatt⁷². Gjennom årene var innsynet i hjertene mer overlatt til Gud enn til prestene. Kunnskap, intellekt og teologisk forståelse blir ikke som før sett på som forutsetninger for å motta sakramentet. I dåpen hadde man alltid understreket sakramentets karakter av gave, nå fikk vi betoning av gaveaspektet også i nattverden. I første omgang forutsatte åpningen til altergang for barn at de kunne gå sammen med sine foreldre. I det lå det en tanke om at foreldrene ville formidle nødvendig kunnskap til barna sine, eller at barna akkurat som i dåpen

⁶⁹ Kirkemøtevedtak 12/93

⁷⁰ Felles veiledning i Gudstjenesteboken avsnitt B Særskilt om nattverd pkt 10 og 11

⁷¹ Oddbjørn Evenshaug og Dag Hallen i Gervin *ibid*, S 84

⁷² I de kirkelige diskusjoner på 1880-tallet problematiserer prester koblingen av skriftemål (med absolusjon, dette "Kirkens Klenodie") og nattverden. Se Sandvik, *ibid*:117

kunne lene seg på foreldrenes tro.

Det viste seg lite egnet å holde på en slik kobling mellom barn og foreldre. Skulle ikke barn som deltok i kirkens arbeid kunne være med i nattverden når de selv ønsket det? Og skulle ikke nettopp barnas umiddelbare åpenhet for å motta heller være et eksempel for tilbakeholdne voksne? Om man stilte seg avvisende til dette, ville man kunne oppleve at det ble en ny form for "kirketukt" ved nattverdbordet: Den ene kunne komme, for her var foreldrene "godkjent", mens den andre ikke, for her hadde foreldrene ikke signalisert den rette innstilling. En slik oppfatning, selv om den var utilsiktet, kunne ikke kirken praktisere. Det siste leddet i veiledningens pkt 10 reflekterer dette dilemmaet. Bestemmelsen er umulig å følge konsekvent, og presten kan ikke sikre at forståelsen av hva måltidet innebærer er særlig dyp verken hos barn eller ungdommer, for den saks skyld ikke hos voksne heller. Her må vi stole på at det er riktig å ta Jesus på ordet når han inviterer. Jesus spør da heller ikke om disiplene hans forstår alt så godt, men trøster med ord om at "det jeg gjør forstår du ikke nå, men du skal forstå det siden" (Joh 13,7).

I rundskriv 4/03 fra Kirkerådet om den nye ordningen for "Familiemesse" er dette berørt⁷³:

Utgangspunkt for ordningen Familiemesse er det faktum at tilgangen til nattverdfellesskapet nå ikke lenger er knyttet til noen aldersbestemmelse. Etter at aldersgrensen for adgang til nattverden gradvis har blitt senket i de senere år, har Kirkemøtet gått bort fra å knytte deltakelsen til en bestemt alder, idet en slik aldersangivelse blir utilstrekkelig. I våre menigheter har det vokst frem en stadig sterkere erkjennelse av at når man på dåpens grunn lever et kristent familieliv, så bør nattverden bekrefte og styrke dette fellesskapet, ikke gi barna en opplevelse av at fellesskapet splittes.

Resultatet ble et godt kirkelig og bibelsk vitnesbyrd: Barna "går foran glad i flokk" og vitner om at Guds gaver er klare til å mottas for enhver, helt i tråd med Jesu poeng når han holder barna fram som de beste forbilder for den som vil komme inn i Guds rike⁷⁴. Slik ble barna i løpet av få år ikke bare tatt inn i nattverden som fullverdige medlemmer i Guds rike, men ganske snart også som medhjelpere ved utdelingen av brød og vin. Dåp og tro, ikke kunnskap og modenhet, var kriterium for å nyte sakramentet.

Spørsmålet om barn og nattverd er ikke berørt særskilt i 2011-bestemmelsene for høymessen. Der heter det bare at «Alle døpte kan delta i nattverden».⁷⁵

3.5 Konfirmanter og nattverd

Med barns adgang til nattverden kunne det heller ikke lenger være et krav å være konfirmert for å gå til alters, et kriterium man hadde forlatt allerede i 1993. Denne bestemmelsen hadde stått der helt siden konfirmasjonen ble innført som liturgisk ordning i 1736. Helge Fæhn påviser hvordan prester gjennom 200 år fra reformasjonen og framover hadde ønsket seg en katekismeopplæring for ungdommer, som kunne munne ut i katekisasjon og konfirmasjon. Dette skulle så være forutsetningen for å delta i altergangen⁷⁶. Siden ble *kunnskap* som forutsetning for altergang tonet mer og mer ned. Den obligatoriske altergang for konfirmanter i etterkant av konfirmasjonen ble borte i løpet av etterkrigstiden, med de siste rester på 1990-tallet⁷⁷. Parallelt med dette ble

⁷³ Dette rundskrivet ser ut til å være det eneste rundskriv fra Kirkerådet fra siste tiår som omhandler nattverd.

⁷⁴ En nydelig liten selvopplevd høsttakkefestepisode hører hjemme her: En liten kar rakte neven opp for å få brødet, og i det han tok imot det og snudde seg for å springe ned midtgangen, skjønte jeg at han allerede hadde vært der for litt siden, men som han sa: "Æ måtte bare ha en te ho mamma også!"

⁷⁵ Alminnelige bestemmelser B 39

⁷⁶ Fæhn s 246f: Prestemøtet i Stavanger 1573 ber om bestemmelser om at man må lære katekismen og være over 12 år for å komme til nattverd.

⁷⁷ Så sent som i 1995 hadde Bodø domkirkes menighet enda ordningen med nattverdgdustjeneste for konfirmanter

katekisasjonen, i form av overhøringsgudstjenesten, borte i den tradisjonelle form. Det som før hadde vært en forutsetning for konfirmasjon, og for altergang og fullverdig status som menighetslem og voksen borger, ble i siste halvdel av 1900-tallet underkjent som pedagogisk egnet virkemiddel. Det hadde da også i perioder stengt ute grupper av ungdommer som ikke hadde den nødvendige intellektuelle utrustning til å klare oppgaven. En slik utestengelse var en selvmotsigelse innenfor en trosoppfatning der alt til slutt bygger på nåde. Mange, både prester, konfirmanter og foreldre, hadde gjennom årene opplevd kunnskapstesten i overhøringen som en mindre vellykket ordning. Den gamle kristelige standardkunnskap, selve "barnelærdommen", lenge definert ut fra opplæring i Pontoppidans forklaring til troen, hadde for en god stund siden mistet sin allmenne utbredelse. Katekisasjonen kunne nok som før ha en viss underholdningsverdi, men pedagogikken bak var tvilsom, og ordningen førte ofte til varige minner av å ikke ha fått det til. Sandvik refererer om dette fra Luthersk kirketidende fra 1867, der det fortelles om hvordan presten under overhøringen henvender seg til de gamle, når ungdommene ikke kan svare, og de svarer villig "og synes at glede sig hjertelig over saaledes faa Anledning til at aflegge en Bekjennelse og et Vidnesbyrd om, at de endnu have bevaret den kjære Børnelærdom"⁷⁸. Vi er forbi den tiden da slike grep kunne blitt vellykket. Kunnskapsformidlingen har måttet finne andre former og fora i dag.

Hva så med konfirmantene og nattverden? Konfirmantbøker fra de siste tiår behandler nattverden også ut fra opplevelsessiden, ikke bare fra kunnskapssiden, skjønt dette pedagogisk neppe kan skiller. Nettopp i opplevelsen ligger ofte den gode læring. I senere år har vi blitt oss mer bevisst også innenfor det liturgiske arbeid med konfirmanter hvor viktig det er å trekke ungdommene inn fra tilskuerplassen til deltakelsen. Nattverden er en handling. Her skal ting gjøres, ordnes, løftes og bæres, og til slutt deles og spises. I vektleggingen av medhjelpere i gudstjenesten har konfirmantene blitt tatt med når nattverden skal forrettes. Her er det mange oppgaver å gi konfirmanter. Og effekten er bedre læring, en opplevelse av å bli tatt med inn i det hellige, en erfaring av å få gjøre "ordentlige" ting, annerledes enn man har gjort noe annet sted.⁷⁹

Det er selvsagt ikke noe i veien for å ha konfirmanter som medhjelpere innenfor tradisjonell utdelingsform, men oppgavene blir flere ved bruk av intinksjon⁸⁰. Mange har også erfart at intinksjon gjør faren for avsporing og distraksjon mindre for ungdommene, det er mindre som kan gjøres feil og dermed mindre å være nervøs for og le av. Slik har nettopp nattverden blitt stedet for å ta ungdommene med inn i "det aller helligste". Vi har her lært av den anglikanske og den katolske kirke, som lenge har hatt ministranter til medhjelpere og kan vise til stort ungdommelig engasjement rundt denne tradisjonen⁸¹.

3.6 Nattverden i liturgireformen

I reformarbeidet har nattverdliturgien hatt sitt eget underutvalg. Det var tidlig klart at man ønsket endringer i ordningen. I veiledningen til forslaget til ny høymesseliturgi (2008) kommenteres dette slik:

Vår nattverdfeiring har tradisjonelt vært sterkt preget av forsoningsaspektet ved nattverden. Også forslaget til nye bønner har dette som det sentrale motiv, men det er i noe større grad supplert med andre motiv, som karakteren av festmåltid, og sammenhengen mellom

på mandagen etter konfirmasjonshelgen. Det var ikke obligatorisk altergang, men i praksis fungerte vel ordningen nesten som om det var det.

⁷⁸ Sandvik, *ibid*:21

⁷⁹ En grundigere argumentasjon og gjennomgang av dette finnes i artikkelen «Konfirmanter og nattverd», Kyrre Kolvik, i «Duften av nardus», IKO 2010

⁸⁰ Vi har selv, sammen med mange andre, innarbeidet ordningen med å benytte konfirmanter til å bære fram elementene, holde disken under innvielsen og utdelingen, samt være lysbærere som omkranser sakramentsutdelingen.

⁸¹ Avisa Vårt Land har hatt flere reportasjer (sist 23.april 2010 og 7.mai 2009) om ministrantkonkurranser i katolske menigheter i Norge, her arrangeres til og med NM i ministranttjeneste, der både kunnskaper og ferdigheter er nødvendige for at laget skal kunne vinne.

nattverdmåltidet og vårt ansvar for dem som lider nød.

I tillegg understrekes alterbordets karakter av måltidsbord, det anbefales at man forretter *versus populum*, eventuelt at måltidsbordet dekkes som eget bord i korpartiet eller midtgangen om ikke kirkens faste alter egner seg til det. Det gjøres også et poeng av at selve klargjøringen av måltidet er en del av den liturgiske handlingen og trenger orden og oppmerksomhet. Slik ønsker man å gi større liturgisk fokus til sider ved måltidet som ikke har vært særlig fremhevet tidligere.

I veiledningen (2008) ligger denne kommentaren om utdelingsform:

Det anbefales at en bruker flere utdelingsmåter. En velegnet måte er at utdelerne går ned i kirkerommet og menigheten går frem og mottar sakramentet ved å dyppe brødet i vinen (intinksjon), såkalt vandrende nattverd. Det har vist seg at antall nattverdgjester stiger gjennom en slik utdelingsmetode. Men det blir opp til menigheten å avgjøre hvordan det deles ut.

Som nevnt over er poengteringen av intinksjon nedtonet i det endelige vedtaket, men observasjonene som 2008-veiledningen setter ord på er like gyldige likevel. Det er det vi går nærmere etter i sømmene i denne oppgaven.

Et grunnleggende prinsipp i reformen er menighetens selvstendighet i gudstjenestearbeidet. Veiledningen overlater til menighetens valgte organ, altså menighetsrådet, å avgjøre ordningen for nattverd, sammen med liturgen. Det er en god tanke. Menighetsrådet bør engasjere seg i et så viktig felt i det åndelige liv i soknet som nattverden. Å få seg tillagt avgjørelsesmyndighet på noen områder vedrørende nattverden kan være bevisstgjørende for medlemmene i rådet.

Det er tvilsomt om Kirkerådet hadde tallmessig belegg for påstanden om at ”det har vist seg at antallet nattverdgjester stiger gjennom en slik utdelingsmetode” (2008-bestemmelsene). Men det er tydelig at denne observasjonen gjøres av flere der ordningen har vært prøvd.

Under veis mot den endelige ordningen for liturgien ble nattverdbønnene formulert ut fra forskjellige tradisjoner, det ble tatt med nyskrevne bønner som fanget opp andre momenter igjen, og det ble lagt til rette for egenformulerte bønner for spesielle anledninger. Siden ble dette begrenset noe mer, og nattverdbønnene foreligger nå i seks ulike varianter, den siste med tre undervarianter i tillegg. Dessuten vil første ledd i bønnen kunne variere med kirkeårstiden. Alle bønnene følger samme fremdrift: Innledende lovprisning med Sanctus, epiklese, innstiftelsesord, (fakultativ) menighetsrespons, bønn. På denne måten har man fått rom for flere momenter enn vi tidligere har hatt i nattverdliturgiene. Her er skapelsesmotivet tydeligere, anamnesen med forskjellige frelseshistoriske motiver er styrket, lovprisningen er sterkere med, epiklesen⁸² er med i flere varianter, mens formuleringer til selvprøving i nattverdbønnen (”Gi oss... å ta del i dette hellige måltid med ydmyke og oppriktige hjerter”) er tatt ut.

En synoptisk oppstilling av nattverdbønnene i reformforslaget kan vise oss forskjeller og likheter i dette:

⁸² Alternativene kan leses som *konsekrasjonsepiklese* (særlig B), som *kommunionsepiklese* (A), de øvrige alternativer har begge motivene med, at Ånden nedbes over både nattverdelementene og over deltakerne.

	A	B	C	D	E	Særlige anledninger		
	Nattverdbønn fra høymesseliturgen 1977 (revidert)	Nattverdbønn på grunnlag av Hippolyts tekst	Nattverdbønn med paulinske tekster	Nattverdbønn ut fra Emmausberetningen (Luk 24)	Nattverdbønn omformet etter Familiemessen	Denne ordningen kan brukes på hovedgudstjenester særlig tilpasset barn og unge, samt på temagudstjenester.		
Innledende lovprisning	Kirkeårets prefasjon	L messer eller fremsier: Vi takker deg, hellige Gud, ved din Sønn Jesus Kristus. Han er det evige Ord, og ved dette Ord skapte du alt. Da tiden var inne, sendte du ham til verden som frelser og befrier. For dette priser vi deg, sammen med alle dine hellige i himmelen og på jorden.	L messer eller fremsier: Å, dyp av rikdom og visdom og kunnskap hos deg, Gud! Himlene forteller om din herlighet, og jorden vitner om dine hendes verk. Sammen med de troende gjennom alle tider vil vi prise ditt hellige navn.	L messer eller fremsier kirkeårets prefasjon, eller Vi lover deg, himmelens og jordens Gud, du som gir deg til kjenne i ditt skaperverk, og gav oss din Sønn som ditt eget bilde. Ved ham lovsynger englene din herlighet, og din menighet i himmelen og på jorden priser ditt navn med samstemmig jubel. Med dem vil også vi forene våre røster og tilbedende syng:	L messer eller fremsier kirkeårets prefasjon, eller L Vi takker deg, gode Gud, du som holder himmel og jord i dine hender. Sammen med englene og din menighet i himmelen og på jorden lovpriser vi ditt hellige navn:	L La oss lovprise Gud. M Takk og ære tilhører Gud i all evighet. <i>En av følgende bøtter:</i>		
Sanctus								
Forts lovprisning - med anamnese	L Vi priser deg, hellige Gud, himmelens og jordens Skaper, du som har elsket verden og gitt din Sønn, Jesus Kristus, for at han skulle frelse oss fra synd og død og vinne deg et hellig folk.	L Vi lover deg Gud, og takker deg for din Sønn Jesus Kristus. Ved Åndens kraft ble han født av jomfru Maria, han levde under samme kår som oss og endte sitt liv da han strakte sine hender ut på korsets tre. Slik tilintetgjorde han døden, brøt ondskapens lenker og åpenbarte for oss legemets oppstandelse. Derfor minnes vi hans død og oppstandelse når vi bringer fram for deg disse gaver.	L Hellig og barmhjertig er du, Gud, som ikke vendte deg bort da mennesket syndet, men ga ditt løfte til Abraham om velsignelse for alle folkeslag. Mektig og trofast er du, som befridde ditt folk fra trelldom, og fornyet dine løfter gjennom profetene. Da tiden var inne, sendte du din Sønn for å kjøpe oss fri og gi oss retten til å være dine barn. Ved hans død på korset forsonte du alt med deg selv og skapte fred.	L Vi takker deg, all godhets kilde. Du sendte din Sønn. Han ble korsfestet og sto opp fra de døde. Han åpnet skriftene og åpenbarte seg for sine venner da han brøt brødet og gav dem.	L Hellige Gud, du har skapt oss i ditt bilde og gitt oss livet i gave. Vi takker deg for Jesus Kristus, verdens frelser. Ved troen på hans død og oppstandelse har vi tilgivelse for syndene og evig liv. Vi takker deg for dåpen, der vi blir født på ny, og for nattverden, der du samler oss som din store familie.	L: Gode Gud, vi takker deg for din herlighet som er utbredt over himmel og jord. Gjennom dåpens vann befridde du oss fra mørkets makt og forente oss med Jesus Kristus, din Sønn. <i>Annen ferdig formulert eller lokalt utformet bønn til den enkelte gudstjeneste.</i>	L: Trofaste Gud, vi vil prise deg så lenge vi lever, og lovsynge ditt navn til evig tid. Vi takker deg for at du sendte din Sønn Jesus Kristus til frelse for verden. Ved hans død får vi våre synder tilgitt, og i hans oppstandelse kan vi leve det nye livet	L: Vi lovsynger deg, Gud, himmelens og jordens skaper. Du omslutter oss med kjærlighet og omsorg. Takk for frelsen du har gitt oss gjennom Jesus Kristus.
Epiklese	Send oss din Ånd,	Vi ber deg: Send din Hellige Ånd over dem,	Vi ber deg: Send din Ånd over oss og over dine gaver.	Nå ber vi deg: La din Ånd komme over oss og over dine gaver,	Vi ber deg: Send din Ånd over oss og over dine gaver.	Nå ber vi deg: Send oss din Hellige Ånd,	Nå ber vi deg: Send din Ånd over oss og disse gaver,	Vi ber deg: Send din Hellige Ånd over oss og dine gaver.
"årsak – virkning"	så vi i tro kan ta imot nattverdens gave.	så de for oss kan bli livets brød og frelsens kalk. La alle som får del i dem, forenes til ett. Fyll oss med din hellige Ånd og stadfest oss i sannheten, så vi kan prise deg og leve til din ære.	Foren oss i troen på din nåde, så vi kan ta imot Jesu legeme og blod til forsoning og fred, og forkynne hans død til han kommer.	så våre øyne åpnes, og vi kjenner ham igjen som vår korsfestede og oppstandne Frelser.	Gjør oss til ett med hverandre og Jesus Kristus.	så vi kan fa mot til å leve og frimodighet til å tro.	Så de kan bli et håpets tegn i våre liv.	

Innstiftelse	Var Herre JKr, i den natt da han ble forrådt, tok han et brød,...	Vår Herre JKr, i den natt da han ble forrådt, tok han et brød,...	Var Herre JKr, i den natt da han ble forrådt, tok han et brød,...	Vår Herre JKr, i den natt da han ble forrådt, tok han et brød,...	Vår Herre JKr, i den natt da han ble forrådt, tok han et brød,...	Vår Herre JKr, i den natt da han ble forrådt, tok han et brød,...
Etter Innstiftelsesordene kan liturg og menighet si:	L: Stort er troens mysterium. A: Kristus døde. Kristus stod opp. Kristus skal komme igjen. L: Deg være ære for kjærligheten som er sterkere enn døden. eller L: Stort er troens mysterium. A/L: Kristus døde. Kristus stod opp. Kristus skal komme igjen. eller L: Stort er troens mysterium. A/L: Deg være ære for kjærligheten som er sterkere enn døden.	L: Stort er troens mysterium. A: Kristus døde. Kristus stod opp. Kristus skal komme igjen. L: Deg være ære for kjærligheten som er sterkere enn døden. eller L: Stort er troens mysterium. A/L: Kristus døde. Kristus stod opp. Kristus skal komme igjen. eller L: Stort er troens mysterium. A/L: Deg være ære for kjærligheten som er sterkere enn døden.	L: Stort er troens mysterium. A: Kristus døde. Kristus stod opp. Kristus skal komme igjen. L: Deg være ære for kjærligheten som er sterkere enn døden. eller L: Stort er troens mysterium. A/L: Kristus døde. Kristus stod opp. Kristus skal komme igjen. eller L: Stort er troens mysterium. A/L: Deg være ære for kjærligheten som er sterkere enn døden.	L: Stort er troens mysterium. A: Kristus døde. Kristus stod opp. Kristus skal komme igjen. L: Deg være ære for kjærligheten som er sterkere enn døden. eller L: Stort er troens mysterium. A/L: Kristus døde. Kristus stod opp. Kristus skal komme igjen. eller L: Stort er troens mysterium. A/L: Deg være ære for kjærligheten som er sterkere enn døden.	L: Stort er troens mysterium. A: Kristus døde. Kristus stod opp. Kristus skal komme igjen. L: Deg være ære for kjærligheten som er sterkere enn døden. eller L: Stort er troens mysterium. A/L: Kristus døde. Kristus stod opp. Kristus skal komme igjen. eller L: Stort er troens mysterium. A/L: Deg være ære for kjærligheten som er sterkere enn døden.	L: Stort er troens mysterium. A: Kristus døde. Kristus stod opp. Kristus skal komme igjen. L: Deg være ære for kjærligheten som er sterkere enn døden. eller L: Stort er troens mysterium. A/L: Kristus døde. Kristus stod opp. Kristus skal komme igjen. eller L: Stort er troens mysterium. A/L: Deg være ære for kjærligheten som er sterkere enn døden.
Bønn		Sammen med din kirke over hele jorden ber vi den bønn som din Sønn har lært oss:	L Evige Gud, sammen med alt som er skapt, venter vi med lengsel på å bli frigjort fra forgjengeligheten og få del i den frihet som dine barn skal eie i herligheten. Fra deg og ved deg og til deg er alle ting. Deg være ære i all evighet! M Amen.	L: Hellige Gud, gi oss brennende hjerter, så vi kan gjenkjenne Kristus i alle som sulter og tørster. Bli hos oss, også når vi tviler og sørger. Gå med oss, inntil all sorg og smerte har veket for jubel og lovsang! Her kan tilføyes: L Ved Jesus Kristus og i samfunn med Den Hellige Ånd, priser vi deg, Gud, nå og til evig tid. M Amen.	L: Gud, ta oss alle i din favn, slik en kjærlig mor samler barna sine om seg. Gi oss å elske hverandre, slik du elsker oss, og la de små bli opphøyet og de sultne bli mett med gode gaver. Liturgen og/eller et eller flere barn: Sammen med alle dine barn ber vi den bønne din Sønn har lært oss.	
Herrens bønn						
Fortsatt bønn	L: Nådige Gud, vi feirer dette måltid med glede og takk for din Sønn fullbrakte offer, i troen på hans seierrike oppstandelse og himmelfart og i forventning om hans gjenkomst i herlighet. Vi ber deg: Fyll oss med din kjærlighet, gi oss å elske hverandre som du har elsket oss, og la oss en gang samles hos deg i ditt fullendte rike. <i>Her kan tilføyes:</i> Ved Jesus Kristus og i samfunn med Den Hellige Ånd, priser vi deg, Gud, nå og til evig tid. M Amen.					

Fokuset i nattverden dreies tydeligere mot lovprisning og fellesskap enn i tidligere liturgier. I tillegg er menighetens tjenesteansvar med, slik det også har vært med tidligere, tydeligst nå i alternativene A, D og E:

A: Fyll oss med din kjærlighet, gi oss å elske hverandre som du har elsket oss, og la oss en gang samles hos deg i ditt fullendte rike.

D: ..., gi oss brennende hjerter, så vi kan gjenkjenne Kristus i alle som sulter og tørster.

E: Gi oss å elske hverandre, slik du elsker oss, og la de små bli ophøyet og de sultne bli mett med gode gaver.

Reformen tar utgangspunkt i *ordo*-tenkningen og gir oss en struktur med faste deler som til sammen utgjør høymessen: Samling, forkynnelse, forbønn, måltid og sendelse. Her er måltidet en fast og selvfølgelig hoveddel av gudstjenesten, som vanskelig kan utelates uten at gudstjenesten blir amputert. Det taler for å feire nattverd i hver eneste hovedgudstjeneste, slik vi også finner det om vi går til *Lima-dokumentet*⁸³:

31. As the eucharist celebrates the resurrection of Christ, it is appropriate that it should take place at least every Sunday. As it is the new sacramental meal of the people of God, every Christian should be encouraged to receive communion frequently.

Her er flere sider ved nattverdteologien reflektert. Mens vi tidligere i særlig grad har betont offer- og forsoningsmomentene, ønsker vi nå å gjøre skapelsen og forløsningen tydeligere. Liturgiens formulering fra 1889 om "ydmyke og oppriktige hjerter", som kan sees som en refleks av skriftemålsliturgiens betoning av den rette indre forberedelse til sakramentet, er tatt ut. Nå rammes nattverden inn av lovprisningen for alt som det kristne menneske har grunn til å være takknemlig for: Skapelse og inkarnasjon, frelse, befrielse fra syndens og dødens/mørkets makt, for sakramentene, for oppstandelsen og for det nye livet i Kristus. Her takker vi for det kristne fellesskap, der menigheten fremstår som Guds nye familie, og vi ber om at vi må kunne ta på oss ansvaret, og være i stand til å bære det, for verden og menneskene rundt oss.

Vi finner ikke de belærende momentene om å komme til alters med den rette innstilling, men desto mer av det utadrettede blikket mot Kristus og mot verden.

3.7 Liturgisk nattverdteologi

Gordon Lathrop viser til den tidlige kirkes tid når han leter etter røtter og idealer for nattverdforvaltningen. Han finner den historiske rammen i syntesen mellom hellenistisk og jødisk kultur. Det ritualiserte måltidet i den kristne menighet hentet symbolikk fra hellenismens måltider. Viktige elementer der var kontakten med gudene, bruken av vin til å finne ro, og samtalen under måltidet om de verdiene man hadde felles. Hellenistiske jøder hadde omformet dette til å gjelde den bibelske tro. De videreførte historien i lys av bibelens eskatologiske bilder. Forsamlingen er Israel som står foran Gud, derfor hører de rituelle bønner, renselsen, brødet og takksigelsen med til måltidet⁸⁴. Den kristne tolkningen av symbolene i måltidet passet godt sammen med den bibelske skapelsestroen som de kristne hadde arvet fra Israel. Men til forskjell fra det jødiske måltidet avviser de kristne tanken om den lukkede sirkel av rene troende som må ha felles bakgrunn. Jesu måltid er åpent og for alle, kvinner, hedninger, utstøtte, barn, syndere. Lathrop kaller det et "broken symbol" og viser hvordan måltidet i sin natur er en motsigelse, der åpenhet og kritisk blikk, kjærlighet og fasthet, må gå hånd i hånd. Dette utvikler han til en metode som alt nytt skal prøves på. Om en liturgisk ordning ikke viser til dette "broken symbol" og gir rom for det selvmotsigende i at det uendelige møter det endelige, og det guddommelige står overfor det menneskelige, så vil det ikke være rett kristen liturgi. Det jordiske kan aldri romme det guddommelige uten at det samtidig innebærer en motsetning.

⁸³ KV/Faith and Orders dokument fra 1982 om «Baptism, Eucharist and Ministry»

⁸⁴ Lathrop: Holy People s 194-197

Måltidet samler menigheten, og det enkle og alminnelige viser veien til frelse. Menigheten ser ikke ned på det jordiske fordi det er alminnelig, men opphøyer det alminnelige til å være hellige symboler som leder til Gud. Nattverden blir en hellig handling, der det enkle og jordiske anvendes for å gi styrke til den enkeltes åndelige liv. Dette skjer i tråd med tradisjonen fra Jesu innstiftelse av nattverden, der brød og vin fra kveldsmåltidet blir gjort til sakrament.

I Norge har lenge den kristne grunntanken om avstanden mellom Gud og mennesker, som ble til ved syndefallet og som blir opprettholdt av menneskets syndige natur, gitt oss et fokus med slagside. Menneskets syndighet har fått svært stor vekt, på bekostning av forkynnelse om frigjøring, takk og lovprisning. De pietistiske strømningene hadde lenge sterkt grep om forkynnelse i Norge. I litteraturen ser vi spor av hvordan prester kan tale om menneskets syndighet på en så utbroderende måte at den åndelige oppmerksomhet får slagside i sorgen over forfallet⁸⁵. Blikket vendes innover, det kretser om tankens og følelsenes *registrering* av egen synd, mer enn bare som en teologisk erkjennelse. Lite tyder på at man har hatt særlig bevissthet om ulike personlighetens naturlige forutsetninger – eller mangel på slike – for å gå inn i en slik introvert tilnærming til ens eget religiøse liv⁸⁶. I denne forkynnelse blir det ikke mye plass igjen til takknemlighet over livet. Det menneskelige blir tolket som syndig, jordisk og ikke av Gud, og det blir lite rom for det som kan inspirere til glede og takk.

Slik kan vi se at et velment poeng i teologien, nemlig at hver enkelt har behov for omvendelse fra sin syndige natur, får en slagside i forkynnelse. Det bidrar til å skremme mange bort fra en frimodig tilnærming til kirken og til Gud. Man mister av syne at det ufullkomne i alt menneskelig, til og med ufullkommenheten i de jordiske elementer som benyttes i sakramentet når menigheten samles, er det som faktisk konstituerer kirkens mysterium og Guds handling i verden: Midt i vår ufullkommenhet får vi styrke i fellesskapet med de troende og med Kristus selv. Gud avviser ikke det menneskelige og ufullkomne, han frelser det. Ved Jesu bord var syndere velkommen. Denne motsetningen skal vi ha med oss i liturgien. Nattverden, og alt annet som vi kommer til Gud med, vil alltid være ”brutte symboler”.

I luthersk tradisjon har vi her en dobbelhet vi aldri kommer bort fra: Vi er i vår natur fortsatt syndere, men er likevel tildelt en rettferdighet – i Kristus, gjennom vår tro. Denne *nåden* er forutsetningen for å gjøre bruk av sakramentet. Det er umulig å nærme seg de hellige handlinger på annen måte. Aller minst kan egen fortreffelighet brukes som begrunnelse for tilnærmingen. Sakramentet er tvers igjennom en gave av Guds nåde. Luther gir oss sin nattversteologi i ei tid der nattverden var i krise. Han ønsker å gi menigheten sakramentet tilbake, til hyppig bruk for alle. Frelsen lå ikke i å *betrakte* hostien som tilskuer til forvandlingen, slik menigheten hadde lært, men i å selv spise og drikke til minne om Kristus. Med hensyn til menneskets egen verdighet vil alltid offiserens ord måtte gjelde: ”Herre, jeg er ikke verdig til at du kommer inn under mitt tak, men si bare et ord...” (Mt 8,8).

Teologien i vår kirke, slik den utviklet seg etter reformasjonen, førte inn i en ærefrykt for sakramentet, som etter hvert gjorde porten inn til nattverdbordet ganske smal. Selvprøvelsen foran sakramentet ble en slags ”lakmustest” som enhver skulle gå inn i. Mange kunne vel ikke vise til så sterke følelser og dyp sorg over synd og fall, og kjente seg derfor heller ikke velkommen til nattverden. Og prestene forkynte at faren ved å havne under Guds dom var større ved å komme til

⁸⁵ Sandvik refererer A. Wenaas (f 1835, cand.theol. 1860, virket en tid som professor ved Hauges Synodes seminar i Amerika) i prekensamling gitt som avskjedsgave til menighetene i Amerika: ”Af dig selv er du intet andet end Synd og Elendighet, et Dødens og Fortapelsens Barn.” ...”Men du kjære Sjæl, som ved Guds Naade har standset foran dig selv, som i Ordets Speil har set din naturlige, hæsle Skikkelse, fattet Afsky for dig selv og søgt alvorlig hos Gud efter et nyt Hjerte, ...”

⁸⁶ Jeg har hatt glede av drøftingen Tor Johan Grevbo gjør i boka *Det fir-foldige menneske*, Oslo 1983, der han appliserer psykologiens type-inndeling, konkretisert til de fire typene *selvstendig*, *selvhengivende*, *ordentlig og løssluppen*, på kristne mennesker og eksplisitt på prester. Han påviser her hvordan tilnærmingen til kristen tro og etikk også vil preges av hvilken personlighet den enkelte av oss har.

nattverdbordet enn ved å holde seg borte, om en ikke var helt sikker på sin verdighet⁸⁷. Dermed ble det for mange tryggest å sitte i ro i kirkebenken under nattverdutdelingen. Helt opp til våre dager har refleksjonen av denne påvirkningen holdt seg, og forståelsen av nattverdbordet som premiebord mer enn gavebord har vært seig å komme til livs⁸⁸.

Lima-dokumentet⁸⁹ behandler nattverden under 5 hovedpunkter: takksigelse til Faderen (lovprisning), minnet om Kristus (anamnese), invitasjonen av Ånden (epiklese), kommunionen for de troende, og Gudsrike-måltidet⁹⁰. Det understrekes at i dette ligger hele læren om skapelse og forløsning, om forsoning og tjeneste i de kristne kirker. Dokumentet belyser på verdifull måte den konsensus som rå i dag mellom kirkene i synet på nattverden, men åpner samtidig for ulik vektlegging av enkeltelementer i de forskjellige kirkenes nattverdliturgier. Den norske kirkes reform ønsker å videreføre nattverdliturgien i denne tradisjonen. Vi er enige om det viktigste, men de enkelte menigheter kan i prinsippet velge ulik form og forskjellige formuleringer uten at dette taper sakramentet for kraft eller er på siden av kirkens lære. Vi vil ikke lenger følge opp en kirke-tradisjon med sentralstyrt enhetstenkning, men vil gi større rom for toleranse og forskjellighet. I reformarbeidet har dette gjennomgått mange stadier, og liturgien har vel i siste runde blitt strammet noe mer inn enn det så ut til underveis i prosessen. Argumentene for denne innstrammingen har særlig ligget i hensynet til gjenkjennelse og enhet.

⁸⁷ Sandvik, *ibid*:84, utdrag fra kapellan Meyers skriftemålstale (i *Skriftetaler av norske Geistlige*, utgitt 1868): "Vogter Eder, at Christus ikke skal blive Eder en fortærende Ild, en Dødslugt. Paa den store Afgjørelsesdag, hvor Alt skal aabenbares, skal ogsaa hver uværdig Nadverdnyttelse forøge Dommen over alle Ubodferdige og Vantro!"

⁸⁸ Oscar Skarsaune gav i 1970-årene ut det geniale lille hefte om "Hansens hemmelighet" på Credo forlag. Det handler om premiering og nåde ved nattverden og var til hjelp for mange. Temaet er dessverre like aktuelt i dag.

⁸⁹ FAITH AND ORDER PAPER NO. 111, WORLD COUNCIL OF CHURCHES, GENEVA, 1982

⁹⁰ Thanks-giving to the Father, memorial of Christ, invocation of the Spirit, communion of the faithful, meal of the Kingdom

4 Kapittel IV: ANSATSER TIL NY PRAKSIS

4.1 Sammenfattende funn

Gjennom analyse av statistikkene og gjennom intervjuer har vi lett etter spor som kan avsløre strategier og mekanismer som påvirker nattverdbruken i menighetene. Ikke alt kan forklares gjennom analyser og bevisste valg av strategi i menigheten. Noe må sikkert tilskrives Åndens virke og Herrens uransaklige veier. Men Gud bruker mennesker i sin tjeneste, og vi har metoder og organer for beslutninger og styring som vi tror er hensiktsmessige for Åndens arbeid i menigheten. Det er disse vi stadig må være villige til å drøfte. Ut fra slike vurderinger har vi gjennom arbeidet med nattverdforvaltningen kommet fram til funn som vi lister opp her:

a. Store forskjeller

Vi har funnet at nattverdforvaltningen er ganske forskjellig fra menighet til menighet i Sør-Hålogaland, og med store forskjeller prostiene imellom. Både hyppighet og nattverddeltakelse varierer mye, til dels overraskende mye, sett ut fra at vi er én kirke med felles liturgiske ordninger. Mens noen menigheter følger den liturgiske utviklingen som vår kirke har vært under innflytelse av med økende nattverdbevissthet, og derfor har nattverd i nesten alle gudstjenester søn- og helligdag, har andre menigheter nattverd så sjelden at det kan virke som man sitter fast i mønster som hører fortiden til. At gudstjenestearbeidet i menighetene våre kan følge så ulike spor, er påfallende og har blitt tydelig gjennom vår undersøkelse. Dette bør kunne bli tema for biskop og proster i deres ledelse av prestetjenesten, og dernest blant prester og menighetsråd. Ved innføringen av nye lokale grunnordninger i 2012 ligger det godt til rette for å drøfte denne tematikken inngående i menighetene.

b. Lite styring fra prost og biskop

Vi ser at nattverdforvaltningen i liten grad er gjenstand for styring fra andre enn lokalmenigheten. Dette er en av forutsetningene for at nattverdbruken kan være så forskjellig fra menighet til menighet i bispedømmet. Det ser ut til at prost og biskop ikke ønsker å gripe inn i menighetens forvaltning av nattverden, og i liten grad også i menighetens gudstjenesteturnus. Selv biskopens forordning om gudstjenester har lenge bare vært oppfattet som veiledende i alle ledd. Prostene tar sjelden opp denne tematikken med prestene, og de later ikke til å se nattverdforvaltningen i prostiet som en sak de skal engasjere seg vesentlig i.

c. Hyppig nattverd og mange deltakere

Vi kan ikke entydig påvise en sammenheng mellom nattverdfrekvens og antallet deltakere på nattverden, at hyppig nattverd åpner for at flere deltar. En strategi med at den langsiktige vane med nattverd også vil bidra til å åpne nattverden for en større del av menigheten finner vi ikke belegg for i vårt tallmateriale. I en forskningsrapport fra KIFO 1999 finner forfatteren at "når andelen nattverd-gudstjenester øker, øker også den totale nattverddeltakelsen", altså at totalt sett flere deltar.⁹¹ Vi finner ikke samme tendens i Sør-Hålogaland, men tror likevel dette kan være en riktig strategi og at det vil gi effekt på lengre sikt. Vi ser i alle fall eksempler på at *høy nattverdfrekvens sammen med lave terskler og intinksjon*, åpner nattverden for flere. Dette viser seg som en god gudstjenestestrategi.

d. Det tar tid å endre vaner

Det er betydelige endringer i nattverdforvaltningen i løpet av tiårsperioden vi har undersøkt her. Antakelig vil det være for tidlig allerede nå å konkludere om virkningen av hyppig nattverdutdeling.

⁹¹ KIFO-rapport nr 11: Hege Kristin Ringnes, Når terskelen ikke er for høy. Gudstjeneste- og nattverddeltakelse i Den norske kirke på høytids- og helligdager, s 92

Gamle vaner tar tid å forandre. Kanskje må vi vente med å se dette til barn og unge som har vokst opp med den trosopplæringen vi er i ferd med å bygge opp i dag, er blitt voksne. Kanskje kan de ha fått festet noen kirke- og trosvaner som er annerledes enn deres foreldre og besteforeldre.

e. Intinksjon senker terskelen

Menigheter som har fulgt en friere liturgisk ordning i senere år, der gjerne intinksjon som utdelingsform og bruk av barn og unge i medhjelperroller har vært faste elementer, har sett at terskelen til nattverden er blitt senket. Disse menighetene har gjort gode erfaringer med at flere deltar i nattverden. Når mange deltar, vil handlingen i sterkere grad få karakter av noe *fellesskapet* gjør. Den enkelte som deltar stikker seg ikke ut, og det blir lettere for nye å slutte seg til.

f. Prester føler at nattverden ekskluderer

I liten grad forteller prester om motstand i menigheten mot et ”åpnere” nattverdbord. Når nattverden tilbys sjelden, skyldes det gjerne prestens egen vegring mot å skape skiller, og prestenes ønske om at de tilstedeværende skal kjenne seg inkludert. Noen velger på det grunnlaget å ha nattverd sjelden.

g. Nattverd er vanskeligere enn dåp

Nattverden er fortsatt i stor grad en bekjennelseshandling og oppleves av mange som mer nærgående – og mer forpliktende – enn dåps sakramentet. Det er ingen direkte følge å delta i nattverden om man kommer til dåp i gudstjenesten. Sammenhengen mellom disse sakramentene, som til en viss grad betones i liturgien («hjelp dem til å delta i den hellige nattverd»), ser ikke ut til å være styrende i folks bevissthet. Men dette punktet er ikke undersøkt videre i vår undersøkelse.

h. Gudstjenestereformen tydeliggjør nattverden

I Kirkerådets reformliturgi 2011 er *ordo*-tenkningen kommet inn enda tydeligere enn før. Her er måltidet markert som en mer selvfølgelig del av gudstjenesten enn vi har hatt det til nå. Dette vil sannsynligvis bidra til at nattverden får en mer markert plass i menighetenes gudstjenesteliv enn vi ser per i dag. Sammen med en ordning som skaper større nærhet til sakramentet (flere medhjelpere, nattverdbord nærmere menigheten, innstiftelse *versus populum*) kan vi om en tid komme til å se at terskler senkes og flere ønsker å delta i sakramentet. Når biskopen i løpet av den nærmeste tiden skal godkjenne menighetenes grunnordninger for gudstjenestene, kan man også gjennom denne godkjenningsprosessen påvirke til hyppigere nattverd ved at flere av menighetens gudstjenester er nattverd gudstjenester.

i. Presten som gudstjenesteleder

Ved intervjuene blir det klart fra både proster og prester at den enkelte prests måte å lede gudstjenesten på er avgjørende for oppslutningen om gudstjenestene. Ikke sjelden blir det tydelig at prestens evne til kontakt med menigheten gir seg utslag i statistikken. Det betyr ikke at menigheter som ikke kan vise til statistisk økning har en dårlig prest, men det er en sammenheng mellom prestens evne til å formidle, åpne, gjøre tilgjengelig og bygge ned gamle sperrer, og menighetens respons i deltakelsen. Det leder oss til en erkjennelse av behovet for å vektlegge nettopp denne rollen. Sannsynligvis bør prestene trenes mer underveis i tjenesten til å dyktiggjøres som gudstjenesteledere. Dette er et relativt følsomt felt, fordi det går så nær innpå den enkeltes yrkesidentitet og yrkes stolthet, kanskje også personlige forutsetninger. Gudstjenestereformen er i så måte en god anledning til å gi påfyll både på kunnskap og på ferdigheter. Kanskje kunne vi i større grad enn til nå alminneliggjøre treningen i å lede gudstjenester, gjerne ved å lage kollegaveiledningsgrupper og hjelpe hverandre videre gjennom å se og evaluere hverandre.

4.2 Tilbake til begynnelsen

En interessant problemstilling å forfølge videre kunne være å sammenligne vektleggingen av nattverden i *forkynnelsen* og bruken av den i menigheten. Den kristne kirke begynte som et bordfellesskap. Med røtter både i det jødiske påskemåltidet og etter hvert i det greske måltidet ble det kristne bordfellesskapet dannet i de tidlige menighetene. Det felles måltidet *deipnon* gikk over i

et seremonielt *symposion*⁹². Både i den greske og i den jødiske kultur så man det alminnelige måltid som en handling som også angikk gudsrelasjonen. Jødernes historie med Gud hadde i seg en serie måltidsfortellinger: Abraham og englene i Mamre⁹³, påskemåltidet og mannaen i ørkenen⁹⁴, Moses og de eldste som spiser for Guds ansikt ved Sinai⁹⁵, festen og matutsendelsen ved hjemkomsten etter eksilet⁹⁶, løftet om det store måltidet på fjellet⁹⁷.

Jesus går inn i disse tradisjonene når han ber disiplene om å gjøre i stand påskemåltidet ved inngangen til påskefeiringen i Jerusalem, og selv i løpet av måltidet nytolker handlingen. Som begeret og brødet ble velsignet i det jødiske påskemåltidet, gjør Jesus nå fortsettelsen av måltidet til et minnemåltid⁹⁸, som den første kristne menighet⁹⁹ og senere alle kristne kirker, førte med seg videre. Her holdes gjenstander fra hverdagens arbeid, brød og vin, vanlig mat fra bordet, sammen med ord fra Kristus og fra den kristne forkynnelse. Slik blir sakramentet til. Jesus opptrådte ofte i måltider, det er evangeliene rike på historier om¹⁰⁰. Han blir invitert til de rike, og inviterer seg selv inn til de utstøtte. Så ofte skjedde det, at evangelistene kan referere at han ble omtalt som en «storeter og vindrikker, venn med tollere og syndere» (Luk 7,34). I den store gjestebudslignelsen (Luk 14,15-24) ligger poenget i at det er de utstøtte som blir med til bords. Paulus gir rettledning til menigheten i Korint når deres måltid har endret karakter: Måltidet skal være åpent¹⁰¹, ikke ekskluderende. Allerede fra starten av ble de kristnes måltid kjennetegnet av takk og glede. Måltidet fikk benevnelsen *eukaristi*, av *eukaristó* (takk). Eukaristien er takkens fest.

Det sitter enda mye tyngende forkynnelse om uverdighet igjen i gudstjenestedeltakere i dag. Det gir oss noen nøtter å knekke før nattverdbordet er blitt det store fellesskapsbordet. Kanskje må vi mer enn noen gang fremholde nattverden som symbolet på alt som går i stykker for oss, som Gordon Lathrop gjør til et viktig poeng i betegnelsen «broken symbol»¹⁰². Det er nettopp i det åpne bordfellesskapet, der brød og vin deles, at vi kan komme med egne rifter, sår og skår. Det fortelles om St.Dominikus, grunnleggeren av dominikanerordenen, at han hele sitt liv insisterte på at vår bekjennelse ikke bandt noen til smerte under synden, for ”vi er ikke slaver under synden, men fri under nåden”¹⁰³. Nattverden er en nådehandling, som gis for å styrke alle som vil be med Fadervår: ”Forlat oss vår skyld, som vi forlater...”. I dag er det viktig å flytte tyngdepunktet fra den individuelle syndstilgivelse til delaktighet, lovsang og takk¹⁰⁴. Måltidet, der mennesker samles rundt et dekket bord, er en handling og et samvær som i alle land konstituerer fellesskapet og viser noe av dette folkets kultur. Slik også i kirken. Når konfirmantens bestemor steller i stand og ber på ettermiddagskaffe, takker du ikke nei. Ikke vil du skuffe og ikke vil du være uhøflig. Konfirmanten skjønner det. Hvorfor skal vi si nei når Kristus ber oss til måltid i rammen av en gudstjeneste?

I de siste årene har stadig flere sett betydningen av det hellige måltidet som konstituerende for vår gudstjenestekultur. Måltidet viser hvilken måte vi er sammen på. Hegstad hevder i gjennomgangen av ekklesiologien og beskrivelsen av «den virkelige kirke» at nattverden mer enn noe annet viser

⁹² Utførlig om dette hos G Lathrop: *Holy People*, s 187ff

⁹³ Gen 18,1-15

⁹⁴ Ex 12,16

⁹⁵ Ex 24,9-11

⁹⁶ Neh 8,10-12

⁹⁷ Jes 25,6

⁹⁸ Luk 24,13-35

⁹⁹ Acta 2,42.46; 20,7.11; 1 Kor 10,16-21; 11,17-34. Også i *Didache* 9,1; 14,1

¹⁰⁰ F eks hos Markus: 2,15-28; 3,20; 5,43; 6,31.34-44; 7,1-23.27f; 8,1-9.14-21; 10,38f; 11,12f; 12,39; 14,3-9.12-26.36; 15,36. Markus har også med de to store lignelsene om såmannen (4,1-20) og om vingården (12,1-12), som slik nærmest rammer inn evangeliet med fortellingene om brød og vin som dyrkes frem.

¹⁰¹ 1 Kor 10 og 11

¹⁰² Lathrop: ”The broken symbol”, *ibid*:194

¹⁰³ Timothy Radcliffe i Paul Murray: *The New Wine of Dominican Spirituality*: iv.

¹⁰⁴ Jonson, *ibid*: 14. Han forteller at i Svenska kyrkan hadde man samme type forkynnelse for hundre år siden som vi hadde i Norge. Den skapte avstand mellom kirken og folket. Nå brukes nattverden av langt flere igjen i Svenska kyrkan, i hans eget stift har tallet steget fra 7000 i 1927 til 153000 i år 2000.

hva kirken er, nemlig mennesker som har fellesskap med Kristus og hverandre.¹⁰⁵ Vi lever i kirken på en arv helt tilbake fra den første kristne tid i Europa. Men i iveren etter å fremholde forkynnelsen av Guds ord i etterkant av reformasjonen, mistet nattverden noe av sin sentrale og selvfølgelige plass i gudstjenesten. Nå er vi i ferd med å ta den tilbake¹⁰⁶. Kanskje kan gudstjenestereformens åpning for nye måter å ordne oss på bli en spore til våknende interesse for nattverden? Det må i så fall ledsages av en forkynnelse og en undervisning som åpner opp for å se hvordan Kristus i nattverden kommer som en gave som gis til alt levende. Våre ord rommer aldri hele dybden og lar oss ikke formidle eller forstå alt. Særlig derfor er handlingen vi går inn i viktig. Vi tar del i trosmysteriet uten å forstå alt, mottar uten å være verdige, legger av oss det som gikk i stykker, og får gå derifra med en ny verdighet. Vi er en del av fellesskapet av skapte mennesker som Kristus kommer i møte for å gi hjelp til å leve.

”Kom inn til min herres glede!”, sier Jesus i den store himmellignelsen i Mt 25. I mye av den europeiske kristenkultur har hellighet blitt assosiert med bøyde hoder og sørgmodige ansikter. Gleden, spontaniteten og lettheten har hatt trange kår. Humør var i norsk kristen kultur ofte sett på som overfladiskhet. Men bibelen gir oss ikke holdepunkter for å tenke at tristhet er en gudgitt gave, tvert imot. Den dominikanske pater Paul Murray siterer G.K Chesterton som sier at ”*Alvor flyter ut av et menneske naturlig, men latter er et sprang: Det er lett å være tung, tungt å være lett. Satan falt ved gravitasjonens kraft*”¹⁰⁷. Vi kan i vår tid trenge en forfriskende vind over nattverdfeiringen, og vi får hjelp av barn og unge med sin naturlige spontanitet til å kjenne smaken av fest og glede. Guds rike manifesterer seg først og fremst i en atmosfære¹⁰⁸, der mennesker kjenner seg elsket, verdsatt, satt fri og dyktiggjort til tjeneste. Dette må vises ved måten vi er sammen på i nattverdmåltidet. Nattverden må nødvendigvis ha mindre prat og uro enn kirkekaffen, men atmosfæren av kontakt og kjærlighet skulle ikke være mindre rundt Herrens bord enn rundt kaffekomitéens.

Det kan se ut til at prester like mye som lekfolk trenger en bevisstgjøring om den liturgiske teologien i nattverden. Når vi finner forskjeller i nattverdfrekvens fra under 20 til nesten 100 pr år, så forteller det at vurderingen av nattverdets plass er svært ulik. Hvis ikke presten ser på nattverden som en selvfølgelig og viktig del av gudstjenesten, så vil sjelden noen i menigheten overstyre ham eller henne. Men sender vi dem ikke da ”sultne hjem”¹⁰⁹? Og det kan ut fra vårt arbeid her også se ut til at ledelsesleddene over menighetsprestene trenger den samme bevisstgjøringen. Dokumenter vi har sett på, fra møtoreferater til strategiplaner, er uten nevneverdig fokus på sakramentene og viser at det er lett å kretse om tema vi kunne finne igjen nesten hvor som helst: læring, omstilling, effektivisering, økonomi. Mens det genuine vi rår over i menighetens gudstjeneste i liten grad ser ut til å gjøres til tema for ledelse. Det skjer enda det er her vi virkelig er ved kjernen av kirkens oppdrag, med nådemidlene som er gitt oss til menighetsbruk.

”Fø mine sauer”, sa Jesus til Peter. Og han gav disiplene mønstermåltidet med innhold og form. Med enkle midler og stor dybde åpnet han en måltidskultur for dem. Den har de kristne kirkene i alle kulturer tatt vare på. Den får ulik form etter sammenheng og tradisjoner, men innholdet er det samme. Vi må gi nattverden vår form, ut fra vår tid og vårt sted. Gudstjenestereformen stimulerer oss til å tenke gjennom og forbedre akkurat dette.

¹⁰⁵ Hegstad 2009 s.49

¹⁰⁶ I skrivende stund ligger Lars Martin Myhre og Odd Børrezen på topp på ”Norsktoppen” med sin låt om den siste reise: ”...Nå seiler jeg min siste tur, på brød og vin og VISA-kort... Nå er jeg faktisk klar, min venn – sees vi igjen?”

¹⁰⁷ Murray, ibid:49

¹⁰⁸ Steve Sjogren, forfatter og mangeårig pastor i Vineyard-menigheter i USA, i boka *Community of Kindness*

¹⁰⁹ Mark 8,3

5.1 UNDERVISNINGSTIME OM NATTVERDEN

- til bruk i menighetsskole, på en bibeltime, i ei bibelgruppe eller lignende¹¹⁰

A. Bibelsk bakgrunn for nattverden

Måltider i bibelhistorien: Abraham og englene i Mamre¹¹¹, påskemåltidet og mannaen i ørkenen¹¹², Moses og de eldste som spiser for Guds ansikt ved Sinai¹¹³, festen og mattutsendelsen ved hjemkomsten etter eksilet¹¹⁴, løftet om det store måltidet på fjellet¹¹⁵.

Jesus går inn i disse tradisjonene når han ber disiplene om å gjøre i stand påskemåltidet ved inngangen til påskefeiringen i Jerusalem, og selv i løpet av måltidet fyller handlingen med revolusjonerende nytt innhold. Som begeret og brødet ble velsignet i det jødiske påskemåltidet, gjør Jesus nå fortsettelsen av måltidet til et minnemåltidet¹¹⁶, som den første kristne menighet¹¹⁷ og senere alle kristne kirker, førte med seg videre. Her holdes gjenstander fra hverdagens arbeid, brød og vin, vanlig mat fra bordet, sammen med ord fra Kristus og fra den kristne forkynnelse.

Matteus, Markus og Lukas forteller ganske likt om nattverdinnstiftelsen. Johannes skiller seg ut, han legger vekten på fotvaskingen (Joh 13).

Nattverden kalles også for *evkaristi* (av gr. *evxaristo*: takk) – en takkefest.

B. Norsk kirkehistorie

Nattverden i den katolske kirke i middelalderen. (Her gir Helge Fæhn godt bakgrunnsstoff i gjennomgangen av gudstjenesten i middelalderen i boka "Gudstjenestelivet i Den norske kirke).

Luther:

Opponerer mot utglidningene, særlig avlatspraksisen og det at folket bare fikk del i brødet, ikke vinen, som var forbeholdt prestene. Det skapte et skille mellom lek og lærd som ikke var bibelsk.

Reformasjonen :

Fokus på prekestol og forkynnelse. Luther legger sterk vekt på frelse ved troen alene, sakramentene som formidler Guds nåde til oss. Den lutherske læren i Confessio Augustana sier om nattverd, skriftemål og absolusjon (art.XXIV og XXV) at lutherske kirker ikke gir sakramentet til noen uten at de først er prøvet og har fått absolusjon. I forordet til Luthers lille katekisme nevnes spørsmålet om nattverdhypighet: "Hvis noen ikke søker eller begjærer sakramentet iallfall én til fire ganger i året, da er det å frykte at han forakter sakramentet og ikke er noen kristen." Helt fra middelalderen hadde årlig nattverdgang vært det vanlige, foreskrevet som et minimum allerede i Laterankonsilet 1215. Å gå oftere enn 1-2 ganger årlig var ikke vanlig, men sjeldnere enn én gang i året ble sett på som mangel på tro. Danmark-Norge var en kristen nasjon: Det var en logisk konsekvens at man deltok ved

¹¹⁰ Nyttig litteratur å ha med er gudstjenestebøkene, gjerne også Kirkerådets orientering om reformen. I "Orientering om høringsdokumentene" finnes en kortfattet og god gjennomgang av norsk liturgihistorie i avsnitt "2. Hvorfor reform?"

¹¹¹ Gen 18,1-15

¹¹² Ex 12,16

¹¹³ Ex 24,9-11

¹¹⁴ Neh 8,10-12

¹¹⁵ Jes 25,6

¹¹⁶ Luk 24,13-35

¹¹⁷ Acta 2,42.46; 20,7.11; 1 Kor 10,16-21; 11,17-34. Også i *Didache* 9,1; 14,1

gudstjenester og tok imot nattverden. Nattverdgang var foreskrevet for konfirmantene (fra 1736) søndag etter konfirmasjon. Fram til 1903 var altergang påbudt for å bli kirkelig viet. Altergangsprotokollene viser at de store nattverdsøndager gjerne falt i tida etter påske og sent på høsten etter ferdig innhøsting på gårdene.

Nattverdtvang:

Utover 1700- og 1800-tallet er det i praksis nattverdtvang: Påbudt i norsk lov (1687) å gå minst en gang i året. Nattverden ble en årsrite. De fleste gikk én gang i året, noen gikk to ganger, vår og høst. Mange gikk ikke ofte i kirken, lange avstander, vanskelig kirkevei, få prester og gudstjenester, kirkene ikke oppvarmet før på 1800-tallet.

C. Avsperringsforkynnelse – nattverdfall

Fra ca 1850: Vi får en forkynnelse som preges mer og mer av tanken om individets holdning til Gud. Det holder ikke å være del av kollektivet, menigheten. Det er ditt eget personlige forhold til Gud som er avgjørende. Påvirkning blant annet fra Søren Kierkegaard, med sin eksistensialfilosofi om individet, starten på den moderne individualisme. Henrik Ibsens "Brand" er påvirket av dette. Uttrykket "personlig kristen" glir inn i kirkelig språkbruk (uten at vi vet hvor det oppstår). Syndserkjennelse, omvendelseserfaring og egen verdighet innfor Gud vektlegges. Samtidig kommer en friere tenkning i kulturen, motstand mot de gamle autoriteter (jfr Ibsens "Et dukkehjem", der Nora vil ut av all vanetenkning, også den religiøse, hun opponerer mot alle innlærte roller og vil være et fritt menneske.) Store grupper blir borte fra nattverdbordet.

Viktige forkynnere på 1800-tallet:

Hans Nielsen Hauge:

Kirkekritisk men kirkeloyal, oppfordrer sine tilhengere til å gå flittig til gudstjeneste og motta sakramentet, opponerer mot Konventikkelplakaten¹¹⁸, som forbød andre enn prestene å forkynne (opphevet i 1842).

Gisle Johnson (1822-94):

Viktig prestelærer, professor i teologi på Universitetet fra 1860 (Menighetsfakultetet kom i 1908), svært aktiv forkynner, stiftet Christiania Indremissionsforening 1855, stod bak den «johnsonske vekkelse» i 1850-årene. Forkynte sterkt at det enkelte menneske måtte se sin synd og lære å sørge over den. Advarte mot tidens vantro og politiske radikalisme, stod i 1883 bak oppropet «Til Christendommens Venner», et skrift som med kristenpietistiske argumenter gikk mot parlamentarismen.

Gustav Jensen (1845-1922):

Prest, salmedikter, prestelærer og liturgiker. Mest kjent for liturgirevisjonen og utgivelsen av Landstads reviderte salmebok.

Får i oppdrag av kirkeminister Jacob Sverdrup å revidere liturgien i kirken. Nye liturgier kommer i 1887, ferdig vedtatt i 1920. Store endringer i forhold til den gamle "Salmemessen". (Senere revisjoner i 1977/84 og ny reform i 2008-11).

¹¹⁸ **Konventikkelplakaten** var en lov som ble opprettet 13. januar 1741, og forbød en predikant å avholde gudelige forsamlinger – konventikler – uten sogneprestens godkjennelse. Loven ble opphevet i 1842 og la grunnlaget for forsamlingsfriheten her i landet.

Loven var i utgangspunktet et forsøk fra statens side på å kneble de radikale pietister, som ikke ville la seg binde av kirkens krav om enhet under kirken, men holdt frie møter uten sogneprestens godkjennelse. Med loven søkte man å bevare en kirkelig enhet. Men vekkelsesbevegelsene på slutten av 1700-tallet og tidlig på 1800-tallet lot seg ikke stoppe. (Kilde: Wikipedia)

Ludvig Hope (1872-1954):

Lekpredikant, kjent som en fremstående representant for lavkirkelig lekmannskristendom. Startet Kinamisjonen (som ble til Norsk Luthersk Misjonssamband), var forkjemper for "fri nattverd", at nattverden ikke skulle være bundet til kirkene, der han syntes den var altfor negativ og dyster – for, som han sa: "Jeg våger å påstå at var der en gnist av glede, frimodighet og lyst syn på livet, så måtte det slukkes ved alterringen i vår kirke" (1906)

D. Utviklingstrekk fra senere år

Barn til nattverd

Åpnet 1993 etter gradvis tillemping fra 1970-tallet: Hvis nattverden er et styrkemåltid, er den da avhengig av forstand og kunnskap? Må den ikke være åpen for alle døpte?

Konfirmanter og nattverd

Ikke lenger krav å være konfirmert for å delta i nattverden. Viktig å lære konfirmantene at nattverd er en selvfølgelig del av gudstjenestefeiringen.

Nye utdelingsformer

Bruk av intinksjon – pluss og minus. Hvordan oppleves det å få brødet i hånden, og dyppe det i vinen, sammenlignet med å knele ved alterringen? Lettere for enkelte å delta? Mister vi noe av betydning?

Kunne alterringen brukes som bønnested etter at man har mottatt nattverd med intinksjon ved kortrapport?

E. Nattverdutviklingen i Sør-Hålogaland siste tiår:

Gudstjenestedeltakere:

*Nedgang for bispedømmet (ca 10%) – hvordan er det i vår menighet?
(Sjekk gjerne på www/kirken.no/ressurser/statistikk hvis du ikke har tallene klare lokalt. På nettet kan du sortere på menighetsnivå.)*

Økning i antall gudstjenestedeltakere i mange menigheter siden 2002-03, sannsynligvis noe på grunn av trosopplæringsreformen.

Antallet nattverd gudstjenester:

Tallet stiger i bispedømmet. Ca 50% av alle hovedgudstjenester søn- og helligdag i bispedømmet er nattverd gudstjenester, men det varierer fra nesten 100% til under 30% i menighetene.

Drøft hvor hyppig det bør være nattverd i gudstjenestene.

Momenter i vurderingen

- Blir det en fullverdig gudstjeneste uten nattverd?
- Skaper nattverden skille og virker ekskluderende?
- Gudstjenestens lengde
- Betydningen av gjentakelse og alminneliggjøring

Antallet nattverddeltakere:

Synker litt i bispedømmet, men mindre enn nedgangen i gudstjenestedeltakere. Store forskjeller mellom prostiene, og mellom menighetene, noen øker kraftig, andre minker kraftig. Hvordan er det hos oss?

- Har vi fått med oss nye de siste årene?

- Hvilke faktorer tror vi påvirker nattverdgangen hos oss?
- Har arbeidet med barn og konfirmanter fått nye med til nattverd?

F. Hvor stor del av menigheten deltar i nattverden?

Når du skal finne dette ut for egen menighet, kan du aller helst ta utgangspunkt i tallene fra dagsregisteret, så får du det mest mulig nøyaktig, eller du kan sammenligne tallene for *gjennomsnitt gudstjenestedeltakere* og *gjennomsnitt nattverddeltakere* ut fra tallene på Kirkebasens nettsider.

G. Nattverden i gudstjenesten ¹¹⁹

a. Offertorium

Nattverden har en retning, den vender seg fremover mot Gud: Vi bærer oss selv og skapelsen, symbolisert ved brød og vin, fram for Gud. *"Skapelsen skall återfinna sig själv genom att återförenas med Skaparen. Vi får våra gåvor tillbaka som "odödlighetens läkemedel" till nytt liv"*. (Jonson)

Av denne grunn bæres også vår offergave (pengene) fram samtidig med brød og vin, for at alt skal settes i tjeneste for oss/vår neste.

b. Anamnese

Påminning, (jfr gammelt ord "annamme"): Vi blir minnet om Guds skapelse, om hans gjerninger i frelseshistorien, fremfor alt om Jesu liv, lidelse, død og oppstandelse. I nattverdens anamnese er ikke dette bare en repetisjon av historien, men heller en markering av at vår tid her og nå fylles med Guds handling gjennom historien. Fortid blir nåtid, evigheten er i våre sekunder og minutter. Rommet åpner seg for de himmelske hærskarer og dem som er gått foran oss ut av livet. "Tiden strømmer hjem til evigheten" (Jonson). Her er det Guds tilstedeværelse i våre øyeblikk som gjelder.

c. Epiklese

Påkallelse: Vi påkaller Gud for at han med sin Ånd skal røre ved oss og forvandle brød og vin til Kristi legeme og blod. Så skal elementene i nattverden bære med seg levende tro og frelsende nåde til oss som mottar dem. Vi påkaller Gud frimodig fordi vi vet at han av nåde har åpnet for oss. Det skyldes ikke menighetens renhet, det skyldes bare at Gud har gitt seg selv til oss uten noen vilkår og krav. Det er troens mysterium at Guds Ånd kan forvandle brød og vin til å bli bærere av Guds nåde til oss. Et godt bilde på Åndens (mystiske) gjerning med oss i nattverden er å sammenligne med kroppens opptak av brød og vin, der dette forvandles til næring og krefter i kroppens mange celler. Svein Ellingsen berører dette i nattverdssalmen *"Jesus, livets sol og glede"* (NoS 650), når han sier *"Hellig stund! I denne handling mottar vi vårt livs forvandling"*. Tanken om at vi mottar sakramentet til forvandling av oss er et felleskirkeleg moment, som vi kan finne omtalt allerede hos Augustin på 400-tallet, når han i bønneform vender seg til Gud og sier at vi i nattverden "blir til deg", vi likedannes med Kristus (jfr 1 Kor 6,17 *Men den som holder seg til Kristus, blir én ånd med ham.*) Se også Rom 12,2: *"La dere forvandle ved at sinnet fornyes..."* Vi tror altså ikke bare at brød og vin blir forvandlet til Jesu legeme og blod i nattverden, men også at det skjer en forvandling med oss, der vi gjennom sakramentet får del i Jesu guddommelige natur, på "foreløpig" måte, men likevel reelt. Dette hører med som et eskjatologisk poeng i nattverden, som setter vårt måltid inn i de store åndelige sammenhenger.

Et mulig poeng å gå videre med: Sammenhengen mellom spiritus og Spiritus Sancti: Det flyktige, alkoholens øyeblikkelige opptak i blodet vårt¹²⁰.

d. Koinonia

Nattverden er fellesskap, enhet, sammenheng, i det nye testamente kalt *koinonia* (gr). I nattverden synliggjøres fellesskapet av de døpte i menigheten mest tydelig. Her hører vi alle med om vi ikke

¹¹⁹ De følgende 4 benevnelser finnes hos Biskop Jonas Jonson i boka *En liten vägledning till Nattvarden*, Malmö 2005. Boka er en god liten repetisjon av nattverdteologi og kan være fin forberedelse til å undervise om nattverd.

¹²⁰ Om dette: Erik A Nielsen: *Den skjulte gudstjeneste* s 128

har vendt Gud ryggen! Her henter vi sammenheng for våre liv og styrke for å stå i den tjeneste hver av oss har i hverdagen. Tradisjonelt har den brutte alterringen vært et symbol på sammenhengen med de troende som er gått ut av livet.

Men i nattverden vises også splittelsen i verdens store kirkesamfunn tydeligst, når man ikke vil åpne for de andres deltakelse. Det er det økumeniske arbeids største smerte, at vi ikke alle kan møtes enda rundt et felles nattverdbord.

H. Økumenisk påvirkning

De senere år har vi fått viktige liturgiske impulser fra andre kirker:

- *Den ortodokse kirke*, med sin gamle liturgi: Sterkt fokus på nattverden som det himmelske måltid, foreningen av det himmelske og det jordiske. Her er ikonene viktige, som forstås som "vinduer" mot evigheten, med tanken om at helgenene ser oss igjennom dem.
- *Den katolske kirke*: tanken om realpresensen, at forvandlingen i konsekrasjonen i åndelig forstand er reell, ikke bare "symboliserer" Jesu legeme og blod. Innviet brød og vin må behandles deretter, som er et viktig punkt i økumenisk arbeid. Nattverden kan deles ut bare "under en skikkelse", at menigheten bare får brødet og at presten drikker vinen, ut fra tanken om at Kristus er helt og fullt til stede i begge deler. Nattverden er ikke åpen for lutheranere.
- *Den anglikanske kirke*: Tydelig fokus på fellesskap og fest i nattverdfeiringen. Uvanlig å sitte igjen i kirkebenken når nattverden bys fram.

I. Nattverden i gudstjenestereformen

Ønske om å tydeliggjøre nattverden som fellesskapsmåltid:

Understreker momenter som fest, glede, fellesskap, tjeneste. Vi bringer en frukt av naturen/jorden og vårt arbeid tilbake til Gud, som trer inn i det og gir det tilbake til oss. Maten blir en del av vår kropp, blir til vekst og liv i oss, for å gjøre oss i stand til å tjene andre. Vi er Kristi kropp i verden.

Mulighet for bruk av annet slags brød enn Diakonissehusets oblater. Kunne noen i menigheten bake nattverdbrod? Annen vin enn Vinmonopolets avalkoholiserte rødvin?

Vil flytte nattverden nærmere menigheten:

Eget nattverdbord hvis alteret ikke egner seg. Hvordan kan det gjøres i vår kirke?

Større vekt på å gjøre i stand til måltidet. Hvordan kan vi gjøre det hos oss?

Presten skal helst forrette med ansiktet mot menigheten, bak bordet (*versus populum*).

Dette får konsekvenser for utdelingsformen. Hvordan skal vi gjøre det, og hvem kan hjelpe til i vår menighet?

J. Hvordan reagerer vi på slike endringer?

Hvordan kan vi bruke reformen til å styrke menighetsfellesskapet og dra nye grupper til oss?

Hvordan kan vi påvirke til at flere vil ønske å delta i nattverden hos oss?

Hvordan inviteres barn og unge til å være med å oppleve nattverden?

6 LITTERATUR

- Helge Fæhn: Gudstjenestelivet i den norske kirke, 3. utg, Oslo 1994
- Bjørn Sandvik: Det store nattverdfallet, Oslo 1998
- Martin Modeus: Mänsklig gudstjänst, Stockholm 2005
- Tor Johan Sørensen: Det firfoldige menneske, Oslo 1983
- Erik A Nielsen: Den skjulte gudstjeneste, 4. opplag, Gylling 1988
- Gordon Lathrop: Holy People, Minneapolis 2006
- Kirkerådet 2008: Liturgiforslag til ny ordning for høymessen
- Kirkerådet 2011: Ny ordning for høymessen
- Steve Sjogren and Dave Ping: Outflow, Group Publishing 2007
- Biskop Johannes Jonsson: Vägledning till nattvarden, Malmö 2005
- Karl Gervin red.: Barn og nattverd, Aschehough 1981
- Harald Hegstad: Folkekirke og trosfellesskap, KIFO Perspektiv nr 1, Oslo 1996
- Harald Hegstad: Den virkelige kirke. Bidrag til ekklesiologien. KIFO Perspektiv nr 19. Tapir 2009
- Lima-dokumentet
- Paul Murray: The New Wine of Dominican Spirituality
- Schaff, Philip: The seven ecumenical councils (T&T Clark)
- Erik Blomstrøm: Nattverdvegring. Studiepermisjon 1998. Egen utgivelse.
- Carl Henrik Martling: Tjänst i heligt rum. Verbum 1975
- «Duften av nardus», IKO 2010
- Utnem, Jan Oscar: Tilbedelsens ansikt. Trondheim 1998
- Frank C Senn: Four Liturgical Movements: Restoration, Renewal, Revival, Retrieval. Liturgy 19:4 (2004)
- Mowatt and Swinton: Practical Theology and Qualitative Research, SCM Press 2006

